

Vecā un Jaunā
Latgale
un viņas īpatnības.

Sarakstījis
O. Svenne.

Izdevis **A. Ozoliņš**, Rigā,
L. Nevas ielā 42/44.

71⁸⁴

B
9(L)

B

Vecā un Jaunā
Latgale
un viņas īpatnības.

Sarakstījis
O. Svenne.

1923.

Izdevis A. Ozoliņš.

Rīgā, L. Nevas ielā 42/44, Marijas ielas stūrī,
grāmatu veikals.

1947g.

Latv. PSR Valsts bibliotēka

2 60-54.599 W

„Progress“, Rīgā, Kārļa ielā Nr. 19.

Priekšvārds.

Mans nolūks nebija uzrakstīt Latgales vēsturi, bet gan aplūkot atsevišķas parādības latgaliešu dzīvē, kuŗas parasti mēdzam dēvēt par Latgales īpatnībām un kādas pārejās Latvijas daļās nesastopam. Še nevar aptvert visas Latgales dzīves nozares, un tādēļ arī grāmata nedos izsmelošas atbildes uz visiem tiem jautājumiem, kas uzplūst mūsu jaunās dzīves straujajā gaitā. Bet tā ka par Latgales jautājumiem un viņas īpatnībām līdz šim nekas plašāks rakstos nav parādījies, — iedrošinājos nākt klajā ar tiem materialiem un novērojumiem, kas man sakrājušies, pavadot Māras zemē piecpadsmit gadus. Šis rakstu krājums domāts vispirms tiem, kam Latgales apstākļi pilnīgi sveši un kuŗi tāpēc Latgales lietās liekās vadīties tikai no vienas vai otras partijas laikraksta slejām.

Ja šī grāmata vienā vai otrā jautājumā spētu pacelt interesi uz Latgales pētīšanu vispāri un līdz ar to veicinātu latvju savstarpējo saprašanos, tad viņas mērķis būtu sasniegts.

O. Svenne.

Ludzā, 1923. g. 30. jūnijā.

Printed by

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

© 1892

I. Zeme un ļaudis.

... Lūk Latgale, sapņu un ilgu zeme, bēdu un ciešanu ieveidojums... Purvi un meži noslēdzas pie apvāršņa, ar tumšziliem pakalniem, kas stiepjas kā nebeidzamas sargu rindas pa Latgales lidzenumiem. Lēni kustās pajūgs pa neiebruģēto ceļu, lēnām kāpj dūmi pret debesīm, lauздami sevīm ceļu drēgnājā gaisā; sēri un vienmuļīgi atskan dziedāšana tuvējā uzkalniņā: tur ļaudis, sapulcējušies ap Kristus tēlu, lūdz Dievu par labākām dienām...

Tomēr šī zeme ir skaista savā neaizskārtā mierā un gurdenumā, kad vakarā saules stari zalgo nokvēpušajos lodziņos, kad dzeltenie salmu jumti mirdz spodrā zelta krāsā, kad ielejās jau saplūst bieza migla, un pļavas un purvi, itkā uz burvja mājienu, pārvēšās par bezgalīgiem ezeriem, kuŗu krasti grimst arvien dziļāk un dziļāk, līdz beidzot visa Latgalē noslikst nakts un miglas sapņu valstī... Pie apvāršņa parādās ugunīgs jātņieks, kam rokā zobens ar mirdzošu uzrakstu: „Brīvība“. Ap viņu saplūst ļaudis no malu malām, atskan gaviles un dziesmas... Bet biezā migla pamazām izklist, viņai līdzī nozūd gaviļnieku bari — un skaistais jātņieks nogrimst debess malā.

Sapnis beidzies. Aust jauna diena pār pelēkām būdām, un rūpju pilnā saulīte virs melnām mežu galotnēm steidz atkal aicināt strādniekus pie savām druvām.

Lieli vēsturiskie pasaules satricinājumi pārrāva tumšo priekškaru, kas šķīra Latgali no pārējās Latvijas, un latvju dēli un meitas apvienojās vienā ģimenē, lai kopīgā ciņā un kopīgā darbā nodrošinātu sevīm spožu nākotni.

Latgales plašums ir 15.590 kvadratkilometru. Iedzīvotāju skaits 1920. gadā bija 496.226. Latgalē uz viena kvadratkilometra iznāks, caurmērā rēķinot, ne vairāk par 32 cilvēkiem. Salīdzinot ar pārējām Latvijas daļām, Latgale ir visbiežāki apdzīvota (Zemgalē uz kv. km. — 17, Vidzemē — 26, Kurzemē — 20;). Un tiešam, braucot pa zemes ceļiem, mēs no

vietas sastopam lielus ciemus, kur saspiesta mājiņa pie mājiņas. Tāpat Latgales miesti un pilsētas ļaudīm bāstin piebāsti, un pie satikšanās latgaliešu pirmā runa allaž ir par zemes trūkumu un dzīves šaurumu. Zemes trūkums lielā mērā izskaidrojams ar to, ka zeme maz kultivēta un ne visa ir apdzīvojama un apstrādājama.

Ciems Latgalē.

Tādi ir milzīgie purvi, kas stiepjas gar Latgales ziemeļvakariem. Šie purvi nav nekas cits, kā aizkrituši un aizauguši milzu ezeri. Par to liecina tas apstāklis, ka viņu vidū vēl tagad atrodami lielāki un mazāki ezeri, kā arī neaizaugošas un neaizsalstošas dzelmes — akatis, kuņu dibenu grūti nākas

atrast. Purvu virskārta ir jau tik cieta, ka pa viņu cilvēks var droši staigāt, izvairoties tikai no dzeltēnzaļajām akatīm... Aizaugošie ezeri nopietni apdraud apkārtējos laukus un mežus: purvos sūna, gadu no gada augdama, ceļās arvien augstāk un augstāk, jo ūdens spiediens no apakšas ir tik liels, ka neļauj sūnām nogulties ezera dibenā. Caur to vairāki purvi stāv daudz augstāk par apkārtējo cietzemi, un pa gabalu nezinātājs viņus notur par cietām meža norām. Bet kad sākam iet pa šiem savādiem klajumiem, tad caur sūnu burbuļodams spiežās augšā brūns purva ūdens, kas vasarā ir salts kā ledus, bet ziemā reti kad sasalst. No šiem sūnu kalniem ūdens pamazām novelkās uz plašu apkārtni, pārvēršdams pļavas un mežus par staignu mukulāju. Līdz šim nekādi nosusināšanas darbi še nav darīti, un Latgales purvi un pļavas atrodās pa lielākai daļai savā pirmatnējā stāvoklī. Visvairāk no šlapjuma cieš meži. Viņos var ar zirgu iebraukt tikai ziemā, kad sniegs plāns un stiprs saltums.

Vienīgā purvu bagātība ir ogas, kuņas pa lielākai daļai paliek nenolasītas. Uz ogu ēšanū pavasaros saskrien še milzums dažādu putnu un līdz ar viņiem ierodās arī mednieki, kas še saceļ sūnu un skuju būdas putnu uzglūnēšanai. No purviem latgalieši nes mājās visdažādākās saknes un puķes tautas medikamentu izgatavošanai. Stipri reibinošos vaivarus daži liek pie alus, daži turpretim viņus izkaisa sakņu dārzos, lai atbaidītu kukaiņus. Daudzi purvi bagāti ar kūdru, bet lai šīs bagātības izmantotu, nepieciešami izdarīt plašus nosusināšanas darbus. Neapdzīvoti apgabali atrodās arī Lubānas ezera apkārtnē. Še nav purvu, bet milzīgas mukulāju pļavas-klāni un meži, kur gruntszeme nav dziļi apakš dūņainās virskārtas. Sādžas še izkaisītas ļoti reti, pa augstākām un sausākām vietām, un sauc viņas gluži pareizi par salām: pavasaros un rudenos viņas visapkārt apņem ūdens un satiksme ar ārpausauli uz ilgāku laiku pilnīgi pārtraukta. Tas stāv sakarā ar Aiviekstes zemo kritumu: plūdu laikā viņa nespēj pat savu pieteku ūdeņus novadīt uz Daugavu, un tādēļ Lubānas ezers ar savām upēm ilgāku laiku appludina plašu apkārtni, kur iedzīvotāji uztur satiksmi ar laivām. Lubānas ezera un viņa apkārtnes nosusināšanas projektus pirms kara cilāja neskaitamas reizes, bet nekad nevarēja tik tālu tikt, lai varētu uzsākt

kanala rakšanas darbus. Agrāk Lubānas ezera nolaišanā vai nenolaišanā bija ieinteresēti divu guberņu muižnieki, kas nevarēja vienoties par izdevumu segšanu, kā arī par jaunās zemes izdalīšanu, kuŗa tiktu no ūdens atbrīvota. Lubānas ezera postošais iespaids ir nomanāms ļoti tālu visā ziemeļu Latgalē, tiklab zemes izmantšanas, kā klimata ziņā, nemaz nerunājot par milzīgām grūtībām satiksmē: vasarā nākās mērot gaŗum gaŗos ceļus apkārt visam Lubānas ezera baseinam. Kaut kur taisnāki var izbaukt tikai labs zinātājs ar vieglu zirgu un viegliem ratiem. Lubānas ezera nolaišana tādēļ jāuzskata par vistuvākās nākotnes jautājumu. Atsvabinot Latgali no šī liekā ūdens sloga, radīsies iespēja intensīvi izmantot tūkstošiem hektaru pļavu, kuŗās tagad latgalietis var iekļūt tikai kājām un uz saviem pleciem iznes sienu uz sausākām vietām. Slapjos gados, turpretim, siena pļauju var izdarīt tikai tad, kad uzsalst pirmais stiprākais ledus. Pāraugusē un nosalusē zāle un niedras tiek tad savilkta ar ragaviņām kaudzēs, kuŗas noved mājup pakaišiem. Negribās ticēt, ka mūsu dzimtenes vidū atrodās vēl tāds apgabals, kuŗam kulturas roka nav pieskārusies un kas pēc savas pirmatnejās dabas vairāk atgādina Pinskas purvājus, nekā kulturelo Latviju. Lubānas ezera apgabals ir vēl viens no tiem daudzajiem nožēlojamiem mantojumiem, kuŗus mums pametusi gadu simteņus ilgā svešnieku kundzība.

Latgales dienvidus daļa augstāka un sausāka, tādēļ arī biežāki apdzīvota. Ezeru arī šē ļoti daudz, tikai viņi nav salīdzināmi ar tiem tumšajiem bezdibieniem, kādi ir ziemeļos, mežu un purvu apgabalos. Šē ezeri izkaisīti starp ciemiem un muižām, un krastu tumšais zaļums ar kupliem lazdu un liepu puduriem spilgti atspoguļojās dzidrajā ūdenī.

Ezeri mainās ar pļavām un tīrumiem, stāvie pakalni puškoti tumšziliem priežu un egļu mežiem, kuŗu aizvējā vijās un pinās sādžu rindas ar dārzu zaļumiem.

Dzidro ezeru ūdeņi, spirtais lauku un pļavu zaļums, apaļie kapu kalniņi, kas nezina kad un no kā sanesti, baltās kapličas un senlaiku pilsdrupas — viss tas piešķir šim apgabalam savu īpatnēju, pievilcīgu nokrāsu.

Dabas dažādības atstājušas savu iespaidu arī uz cilvēkiem. Drēgnajos līdzenumos un purvos latgalietis ir lēns, gurdens

un kluss. Pret savu apkārtni un cilvēkiem viņš izturās pasīvi, bet tajā pat laikā ar kritiku. Sarunās viņš uz visu atbild ar „jā“, bet klusībā domā „savu domu“. Purvu gaiss, smagais darbs no agrās bērnības un sliktā barība — viss tas kopā at-

Volkenbergas piškalns.

stāj nenoliedzamu iespaidu uz cilvēku ārieni: jaunātnē ātri novīst, zaudē spirtumu un daiļumu, seja noveco, pieņemdama dzelten-pelēku krāsu, rokas paliek cietas un grumbainas. Sievietes drīz pēc apprecēšanās zaudē savu staltumu un jautrību, jo uz viņām bez ikdienišķā darba, uzkrājas raizes par prāvo bērnu pulciņu. — Dienvidos, kur zeme kalnaināka, arī ļaudis dzīvāki, straujāki — biežāki tur dzirdam dziesmas un smieklus,

nebēdība daudzreiz pāriet pārgalvībā. Svešnieku šē saņem ar viesmilibu un vaļširdību.

Nezin, vai uz zemes lodes vēl atradīsies otrs tāds stūris, kas būtu tik raibs dažādu tautību ziņā, kā Latgale. Šē ir latvieši, lielkrievi, baltkrievi, židi, poļi, leiši, vācieši, igauņi, čigāni u. c., bet kopā ap desmit dažādu tautību. Skaita ziņā otro vietu pēc latviešiem ieņem krievi, no kuņiem liela daļa vecticībnieku. Krievu ieplūšana šajā apgabalā stāv ciešā sakarā ar vecticībnieku vajāšanām Krievijā XVII. un XVIII. g. s. Kad ķeizariene Sofija savā ukazā piedraudēja sadedzināt visus neatgriezušos antikristus (1684. g.), tad sākās vecticībniekos divējāda kustība: viena daļa sāka sadedzināt paši sevi, ticēdami, kā drīzi vien visa Krievija nāks pie pārliecības, kā pestīšana atrodama tikai pašsadedzinašanā...*)

Otri, mazāk fanatiskie, glābās no valdības un pašsadedzinašanās ārpus Krievijas robēžām, bēgdami uz visām četrām debess pusēm. Tādā kārtā vecticībnieki nonāca Polijā, Lietuvā un pat Kurzemē, kur viņi apmetās, kā dzimtļaudis, visvarēno muižnieku patvērumā. Vēlāk uz šejieni tika izsūtītas īpašas dzinēju komandas (погонщики), kas lai izdzītu „staroverus“ atpakaļ uz Krieviju. Dzinējiem sevišķu panākumu nebija, jo vecticībnieki sevi bija jau paguvuši raksturot par pacietīgiem un strādīgiem ļautiņiem. Daļa no šiem Krievijas bēgļiem palika Latgales mežos un mūklajos, uzmeklēja tur sausākas vietas un apmetās uz dzīvi. Daudzas vecticībnieku nometnes vēl līdz šai dienai saucas par salām, jo apkārt viņām ir purvi un meži, tā kā pavasaros un rudenos tur varam iekļūt tikai kājām. Vecticībnieki savā laikā ir iekārtojušies uz šīm salām pilnīgi atsevišķi no pārējās pasaules un vēl šo baltu dien izvairās no svešniekiem un cīticībniekiem**).

Piemēra dēļ minēšu, ka daudzās staroveru mājās glabājās atsevišķā vietā nešķīstais trauks (поганая кружка), no kuņa nepieciešamos gadījumos dod ēst un dzert svešiem ceļa gājējiem. Vecticībnieku fanatisms un viņu stingrā norobežošanās no sveštautiešiem drīz vien tika izmantoti kā labākie cīņas līdzekļi grūtā pārkrievošanās darbā, kuņu ar sevišķu sparū

*) „Памятники древней письменности“ С. VIII. 1895.

**) Salīdz. „История Выговской старообрядческой пустыни“. Спб. 1862.

sāka šē vest Viļņas ģeneralgubernators, grafs Muravjevs (1863.), pēc tam, kad bija laimīgi apspiestas pēdējās poļu un leišu sacelšanās. Latgale līdz pašam pēdējam laikam bija tā neitralā josla, kur tika vesta klusa, bet neatlaidīga cīņa starp divām gadu simteņus naidīgām pasaulēm — Romas katolicismu no vienas un Krievijas pareizticību no otras puses. Pēdējās uzdevums šeit bija — pārkristīt un pārkrievot. Še, kur divas pretējās kultūras sadūrās asā naidā, krievu valdība sāka fanatisko vecticībnieku nometnes uzskatīt kā sargu posteņus pret jezuitiem, kuņi gan atklāti, gan paslepus attīstīja savu darbību Polijā un Lietavā un pamazām spiedās arvien uz austrumiem un ziemeļiem, saceldāmi lielu nemieru pareizticīgo biskapatos.

Jaunakā laikā krievu valdība pati visādi sekmēja krievu nometināšanu Latgalē. Vislielākā mērā krievu ieplūšanu šē veicināja šovinistiskā Krievijas agrarbanka, kuņa neželēja naudu, lai tikai atpirktu poļu muižniekiem muižas un tās pēc tam izdalītu krievu kolonistiem, kuņi tika daudzreiz piespiedu kārtā šurpu pārcelti no Pleskavas, Novgorodas un citām guberņām.

Tā radās šē „setuki“ (no krievu „седаки“ — ļaudis, kas dzīvo ilgāku laiku uz vietas). Tikai kaņš un revolūcija pārtrauca šō zīstematisko „setuku“ ieplūdināšanu Latgalē. Kā sekas no visa tā tagad atrodam šē tādus pagastus, kur krievu iedzīvotāju ir gandrīz puse. — Tur, kur agrāk dzīvoja uz muižu zemēm latvieši, kā viensētņieki-rentņieki, vai kā iebūvieši tālu mežu vidos, tur tagad sastopam krievus, kā dzimtniekus. Tikai māju un vietu nosaukumi liecinā, ka viņu dibinātāji ir bijuši latvieši. Vēl gaisāku liecību nodod tīri ļatviskais māju stīls un iekārtojums, kuņus krievi nav vēl paguvuši izmainīt pēc savas garšas. — Braukādami pa šiem novadiem, mēs vēl reiz pārdzīvojam ļatvju dēlu nelaimīgo liktenī zem svešu tautu jūga: par tekuli un bēguli viņam bija jāpaliek tikai tādēļ, ka viņš bija — ļatvietis... Līdz šim trūkst noteiktu ziņu par to, cik īstī šajās vietās ir bijis ļatviešu, kad un zem kādiem noteikumiem viņi ir bijuši spīestī savas mājas atstāt un kur pēc tam palīkuši. Zīnams ir tikai tikdaudz, ka 1912. gadā bij. valsts domes loceklis Zālīts vāca šīnī ļautājumā faktīskus materialus par nelikumīgo zemes atņemšanu

Latgales latviešiem. Cik tālu šie materiāli tika savākti un kur viņi atrodas, par to patlaban tuvāku ziņu trūkst. Vispāri zinams fakts ir tikai tas, kā latviešiem zemi ne par kādu naudu nepārdeva. Lai latvieši nevarētu iegūt privātā ceļā, bez agrarbankas starpniecības sev zemes īpašumus, tad pēdējā maksāja muižniekiem pasakainas cenas, „vērtēdama“ purvus un neauglīgu zemi tāpat, kā apstrādāšanai derīgo. Lielākie krievu plūdi bija Baltinavā, Bolvos, Ungurmuižā un Krustpilī. Spriežot pēc kartes, agrarbankas plans ir bijis — vispirms atdalīt latgaliešus no pārējiem latviešiem, nometinot uz Vidzemes un Kurzemes robežām pēc iespējas vairāk kolonistu-krievu. Pēc tam nenāktos nemaz grūti latgaliešu vājo tautisko apziņu galīgi nomākt... Svarīgu lomu pie latgaliešu pārkrievošanas spēlēja arī katoļticīgie krievi. Latgalieši, kā ļoti reliģiozi laudis, par savu galvēno apvienotāju un garīgo vadoni uzskata katoļu baznīcu, un tādēļ arī katrs katolis, vienalga, kādu valodu tas runā, viņiem tuvs cilvēks un tam var uzticēties. Katoliskrievs, pēc latgaliešu atziņas cara laikos bija tas objekts, kuŗā laimīgi apvienotas trīs pašas lielākās priekšrocības — krievu valodas prašana (administrācijai), katoļu ticība (baznīcai) un iespēja iegūt zemi caur agrarbanku (dzīves labklājībai). Tādēļ arī laulību slēgšana starp latgaliešiem un krīviem-katoļiem netika uzskatīta, kā ģimenes un baznīcas tradīciju pārkāpums, un nāca ļoti bieži priekšā. Turpretim, pret pareizticīgiem krieviem vietējie izturējās ar daudz lielākiem aizspriedumiem un pat naidu. Caur šīm jauktām laulībām latgaliešu ģimenēs ieviesās krievu valoda, kā sarunas valoda, sādžās izplatījās krieviskie apģērbi, gludi noskūto seju vietā, (kā tas pie katoļiem-latviešiem bija parasts) parādījās nekoptās krievu bārdas un viņām līdzīgas citas nelatviskas parašas.

Šās pārkrievošanās latgaliešu ģimenes bieži vien dēvē par „poļaciņiem“, laikam gan tādēļ, ka katoļi-krievi ņemās apgalvot, itkā poļu pani viņus būtu atveduši līdz no Polijas, jo pēc dažu vietējo ieskatiem, krievs un katolis nav savienojami vienā personā.

Kā pretlīdzeklis pārkrievošanai šē tika piekopta pārpoļošana. Inīciative nāca vispirms no jezuitiem, tad no muižniekiem un garīdznīkiem. Muižnieki bija apgabala ekono-

miskās dzīves vadītāji un noteicēji, un tādēļ Latgales zemnieks un bezzemnieks neko nēvarēja iebilst, ja pans muižā priekšroku deva tiem strādniekiem un amatniekiem, kuŗi ciknecik mācēja poliski. Un jo labāki kāds prata poliski, jo vairāk viņš varēja cerēt uz vietu muižā nevien par strādnieku un graudnieku, bet arī par mežsargu, mežkungu, vagaru, dārznieku u. t. t. Pānī pieņēma priekš saviem bērniem vienu, vai divas mājskolotājas — polietes, kuŗām pa valas brīžiem nācās mācīt arī kalpu bērniem poļu valodu, lūgšanas u. c. Pārkrievošanas laikos vietējiem šādi pasākumi tīri labi patika: visur bija sajūtams liels skolu trūkums, bet jaunatvērtās skolās mācīja tikai pa krieviski un bieži vien zaimoja katoļu ticību. Ja krievu administrācija būtu bijusi pret poļiem drusku saudzīgāka nacionālos jautājumos, tad polonizācija būtu šē ātriem soļiem gājusi uz priekšu, jo ne krieviem, ne latviešiem Latgalē vēl nebija tādu kulturēlu spēku, kas varētu nostāties pret apvienoto poļu muižniecību un garīdzniecību. Ir arī bijuši šē vairāki mēģinājumi ievest strādniekus no Polijas, bet visi viņi beidzās bez ievērojamiem panākumiem: darba ražīguma ziņā šē kolonisti nekad netika vietējiem līdzī, bet asais klimats un vispārējie neapskaužamie dzīves apstākļi drīz vien aizkļiedēja šos ienācējus atpakaļ uz savu dzimteni. Atlikās tikai tie, kas prata un spēja ieņemt labākas vietas muižā un dažādās iestādēs. No šiem izpalicējiem tad arī ar laiku radās īpaša šķira — „mazā šlachta“, kuŗa labprāt dižojās blakam „lielai šlachtai“ — bramanīgai poļu muižniecībai, grafiem un kņaziem, kaut gan „mazie“ bija tikai pēdējo kalpi un apakšnieki. „Mazo šlachtiču“ nenākās grūti pazīt no viņa uzpūtības, liekuļotās ārējās pieklājības un iekšējā garīgā tukšuma. Pret zemniekiem viņš izturas izvairoši, kā pret kādu zemāku rāsu („мужик не брат“), bet pie gadījuma nesmādē „mužika“ olas, sviestu, vai pat viņa latu... Starp poļiem vēl daudz atrodas tā saukto „puspoļu“, kuŗi te ir tie paši, kas Vidzemē un Kurzemē kārklu vācieši: retais no viņiem prot pareizi poliski, bet cenšas būt par poli, vai nu aiz personīgiem labumiem, jeb vienkārši aiz neapzinības.

Katrā Latgales pagastā ap baznīcu un pagasta māju ir lielāki, vai mazāki miestī, kuŗus apdzīvo pa lielākai daļai žīdi. Lielā vairumā viņi dzīvo arī Latgales pilsētās. Žīdi ienākuši šeit dažādos laikos un zem dažādiem apstākļiem. Kad XII. un

XIII. g. s. iesākās lielās žīdu vajāšanas Vācijā un Francijā, tad sāka plūst žīdu vilnis uz austrumiem. Polijā, pie Kazimira Lielā, viņi atrada viesmīlīgu uzņemšanu un drīz vien nometinājās uz dzīvi pa visu Poliju un Lietuvu (1378. g.). Bet jau 1495. gadā lielfirsts Aleksandrs izdzina viņus no Lietavas un konfiscēja visus žīdu īpašumus. Šīs vājašanas žīdus izdzina vēl vairāk uz austrumiem, un no tā laika viņus sastopam lielā skaitā Latgalē un arī tālāk Krievijā.*)

Savā laikā ķeizars Aleksandrs I., pa daļai aiz viņam piemītošās humanitates, pa daļai aiz saimnieciskiem aprēķiniem, gribēja žīdus pārvērst par zemkopjiem un 9. februārī 1805. g., izdeva ukazu, ar kuŗu rietuma guberņās — Polijā, Lietuvā, Baltkrievijā un līdz ar to arī Latgalē, žīdi dabūja atļauju dzīvot pa sādžām un muižām un nodarboties ar zemkopību. Aleksandrs I. ar šo bija nodomājis veicināt lauksaimniecības uzplaukšanu, cerēdams, ka žīdi ar savu uzņēmību ienesīs vairāk enerģijas sādžu dzīvē, noderēs tumšajiem zemniekiem par priekšzīmi u. t. t.

Bet iznākums, acīm redzot, ir bijis pavisam citāds. Vecie lagalieši par žīdu laikiem zin stāstīt tikai sliktu: par zemes kopšanu žīdi nava domājuši gandrīz nemaz, bet toties vairāk par bodēm, krogiem, degvīna spiešanu un dažāda veida augļošanu un spekulāciju.

Vieglprātīgākie zemnieki nedaudz gados atradušies pilnīgi žīdu rokās: pēdējais saņēmis rudens iekūlumumu, pamezdams zemniekam kādu mazumiņu maizei, bet pavasarī aizdevis naudu uz nākamās ražas rēķina.**)

Drīz pēc poļu dumpja apspiešanas (1863. g.) sākās žīdu izraidīšana no sādžām, jo no cerētās žīdu kulturas sādžinieki mantoja tikai slinkumu un viltību. Tomēr, neraugoties uz visiem spaidiem, žīdi vēl ilgi noturējās sādžās, kamēr Kurzemē viņus starp lauciniekiem atrodam vēl šodien. Kā senāk, tā tagad žīdi spekulē uz zemnieku tumsību un izmet visādākus āķus plašā apkārtnē, lai tikai kaut kā saistītu zemniekus pie sevis.

*) V. Kaplun-Kogan. Die Juden in Polen.

**) Salīdz.: F. Schäffer. Das Europäische Russland. Berlin 1808.

Simtiem žīdu dzīvo miestos bez kāda darba un iztiek galvenām kārtām tikai no preču pārmaiņas pret zemnieku ražojumiem, visiem līdzekļiem saceļ cenas uz fabrikātiem un mēģinā tās nograut uz zemes ražojumiem. To visu nojauta pat tumšākie latgalieši, un tādēļ jaunākā laikā šē sākās kooperatīvā kustība, lai norobežotos no laipnās žīdu vidutājības. Kooperācija ir žīdu bīstamākais ienaidnieks, tāpāt nevēlami viesi viņiem ir dažāda tipa sīkā kredīta iestādes un vispār sabiedriskie saimniekošanas pasākumi. Lai pilnīgi atsvabinātos no visur sajūtāmās žīdu varas, nepieciešams ilgs un sistematiskš darbs pie kooperatīvu, kredītiestāžu un visādu arodu biedrību atjaunošanas un paplašināšanas.

Tikai šādā ceļā ir iespējams daudzcietsu Latgales zemnieku arī saimnieciskā ziņā atbrīvot no ilggadējās žīdu atkarības un izmantošanas.

II. Mājas dzīve un ierašas.

Ēkas latgalieši ceļ no apaļiem, vai vienā pusē notēstiem baļķiem un sedz tās visbiežāki ar salmu jumtu, kuŗš ilgāki stāvēdams pārklājas ar zaļas sūnas kārtu un pa gabalu izskatas, itkā ar zāli noaudzis. Sādzās ēkas — dzīvojamā, klēts, kūts un vāgūzis, tiek celtas ļoti tuvu cita pie citas pusapaļā riņķī. Atlikušās spraugas tiek aizzogotas ar augstu sētu, tā kā pagalmā var iekļūt tikai caur platiem dēļu vārtiem, vai mazām durvīņām, viņiem blakus. Tiklab vārti, kā durvīņas (duravinas) ir no iekšpuses labi noslēdzami. Pagalms ar visām ēkām un viņu piederumiem kopā iztaisa to, ko latgalietis parasti apzīmē ar vārdu sēta. Augstos baznīcas svētkos un lielās tīrgus dienās katrā sētā paliek pa vienam sētniekam, bet dažreiz viens uz divām, trim sētām. Viņa uzdevums ir — uzraudzīt, ka pagalmā neienāk sveši ļaudis un lai mājas kustoņi būtu apkopti, kamēr pārbrauc saimnieki. Dzīvojamās mājas turīgākie latgalieši parasti mēdz sadalīt divās vienādās daļās, jeb galos, starp kuŗiem pašā mājas vidū atrodās priekšnams („sinces“ — no krievu „сени“). Viens gals tiek izlietots ikdienas vajadzībām: tur ir ēdamais galds, gar sienām soli, gultas, stelles, ēvelsols un citas saimniecības lietas. Otrā galā ierīkota „gaišā istaba“, kuŗa pie turīgākiem ir ļoti glīta, ar krāsotu grīdu un sienām, griesti apspraudīti papīra un koka skaidu puķēm dažādās krāsās. Galdi aplāti raibiem dzīparu un diegu galdautiem, kuŗus pagatavo pašas mājas meitas. Vienā kaktā stāv augstu uzposta gulta — ciemiņiem. Pie sienām ļoti daudz svētbilžu: pirmā vietā redzam Mariju ar Kristus bērniņu, tad viņas asiņojošo sirdi, Svēto Tēvu (pāvestu) un d. c. Bez tam lielāki un mazāki krucifiksi. Še mājas ļaudis salasās tikai svētdienās un svētku dienās uz pātariem. Tad svētbilžu priekšā visa saime uz ceļiem skaita gaŗas lūgšanas, kuŗas jau bērniem tiek mācītas no galvas. Pēc lūgšanām visi pa kārtai skūpstā krucifiksu. Gaišā galā ievēd arī retākos ciemiņus un pacienā viņus ar alu, medu un sieru. Mazturīgiem mājas iekārtotas arī uz diviem galiem: labāko daļu, kur ir

liela krāsns un viens, vai divi stikla lodziņi ar četrām rūtīm, apdzīvo saimnieks ar savu dzimtu. Izņemot svētbildes, cits viss še ir melns un netīrs. Vienā kaktā atrodam platu gultu bez deķa un palagiem, gar otru sienu gaŗš sols un ēdamais

Iela Latgales ciemā.

galds, uz kuŗa tiek strādāti arī visi sīkie mājas darbi. Uz plātās un zemās krāsns cauru gadu mitinājas bērni, nokūpējuši, netīrās drēbēs, bet aizkrāsne no ziemas saltuma tiek glabāti jaunatskrējušie mājas kustoņi, kuŗu īstais mitēklis atrodas turpat blakam, otrā mājas galā. Tur atrodam govi, pāris aitu un zirgu (kuŗa gan pie daudziem iztrūkst). Jāpiezīmē, ka ne slinkuma dēļ šie ļaudis dzīvo tik tuvos kaimiņos ar māju lopiem.

Galvenā vaina šē ir nabadzība. It sevišķi tas attiecināms uz jaunajiem viensētņiekiem, kuŗiem istaba ir vienīgā saimniecības ēka. Šiem „saimniekiem“ nava ne zemes, ne naudas, un tādēļ viņi klibodami uz abām kājām, visu savu mūžu pavada postā un nabadzībā. Šos mazzemniekus, jeb pareizāki — bezzemniekus, jau varam pazīt pa gabalu: augums stipri salicis uz priekšu, acis biklas, vaigi iekrituši; galvu viņš ierāvis plecos, itkā bīdamies no sitiena... Viss pie viņa bērnišķīgi vienkāršs un pirmatnējs, sākot ar viņa valodu un beidzot ar koka skursteni uz istabas jumta. Garīgi un miesīgi novārdzināts no neskaitamiem izmantotājiem, šis mazzemnieks ar vāju zirdziņu un koka arklu iziet cīņā dēļ uztura. Tur, kur pie citādākiem apstākļiem zaļotu kupli dārzi un paceltos gaišas zemkopju istabiņas, tur tagad pirmatnējās būdiņas, kuŗas ziemā apkrauj ar skujām, lai aizsargātos pret salto ziemeli. Kulturelie spēki šādos apstākļos nevar rasties un attīstīties, un tādēļ velti meklēt šajās būdiņās pēc garīgām vērtībām. Visas domas šē kopojas ap mūžam neatrisināmo jautājumu: ko ēdīsim un ar ko gērbsimies?...

Apģērbs latgaliešiem pa lielākai daļai pagatavots no pašaustām drānām — pelēkas vai rūzganas vadmalas. Tipiskais vīriešu apģērbs ir tā sauktā „sveita“ — pelēki svārki līdz ceļiem, ar ievilkumu (taļļu) jostas vietā. Svārkus sajož ar jostu, siksnu vai striķi (pie darba). Šis uzvalks droši vien pārņests šurpu no Baltkrievijas, par ko liecina baltkrievu paruna: „у кого кожух и свита, у того душа сыта“. Šē baltkrievu svīta ir papildināta ar agrāko poļu „šupanu“ (vizīt-svārki), un tādā kārtā radās latgaliešu „sveita“.

Šis apģērba gabals sastopams vairs tikai pie veciem ļaudīm. Visur tagad ieviešās īsie svārki un dažādi „frenči“ pēc Vidzemes parauga. Sievietes ļoti ciena spilgtas krāsas. Visbiežāki sastopam zaļu un dzeltēnu krāsu maisījumu. Par ikdienas apaviem noder vīzes no lūkiem, vai pakulu striķiem. Bērni kājas apauj tikai lielā ziemās saltumā. Pavasaros agri un rudenos vēlu viņus redzam basām kājām bradājam pa ūdens peļķēm un purviem, lasot pureņus govu barībai. Vērojot viņu saltā ūdenī piesarkušās kājas, atliek tikai pabrīneties par Latgales bērnu izturību. Svētdienām gandrīz visiem ir zābaki, kuŗus nabadzīgākie glabā ar lielu rūpību: vasarā uz

baznīcu ejot zābakus nes uz rokas un apvelk kājā tikai netālu no miestiņa. Atpakaļ atkal nāk basām kājām. Šādā kārtā dažs labs ar vienu pāri zābaku iztiek visu mūžu.

Ēdiens latgaliešiem ļoti vienkāršs: rupja maize un miežu vai zirņu putra, atšķaidīta ar pienu. Kam nava govys, tie ēd šo putru tāpat melnu, pieliekot klāt drusku aitu, vai cūkū taukus. Gaļa atrodas tikai bagatākiem saimniekiem un arī ne cauru gadu, bet tikai pa ziemas laiku, kad aiztrūkst piens.

Lielākā daļa gaļu ēd tikai divreiz gadā — pirms lielā gavēņa (aizgavēnis) un Lieldienās (atgavēnis). Ja mājās pašiem nav nekā kaujāms, tad priekš šīm reizēm nopērk kādas mārčiņas no citiem. Pa lielā gavēņa laiku (7 nedēļas) gal-

Kapliča.

venā pārtika ir maize ar kāpostiem, kuņus vāra ar linsēklu eļļu, vai arī piekož zaļus pie maizes. Kā pavalgs šajā laikā tiek lietoti sīpoli un lielā mērā siļķes. Gavēņa sākumu un gavēšanas noteikumus katru gadu nosaka baznīckungs. Priekš

kaŗa gavēšanas noteikumi bija ļoti stingri, un gaŗais gavēnis atstāja uz ļaudīm manamas ārīgas pēdas: gurdenums, bezspēks un bālie, iekritušie vaigi gaiši liecināja par to, cik stingri viņi turas pie baznīcas priekšrakstiem. Sevišķi sliktu iespaidu gavēnis atstāj uz skolas bērniem: šajā laikā visbiežāki nāk priekšā bērnu slimošana un atraušānās no mācībam. Pēdējos gados baznīcas iespaids stipri mazinājies, un līdz ar to arī gavēnis palicis par katra atsevišķa cilvēka sirdsapziņas lietu. Jāsaka tomēr, ka latgalieši vēl diezgan cieši turas pie savām tradīcijām. Ja vidzemnieks aiz nezināšanas, vai pārskatīšanās sāks gavēņa laikā latgalieti pacienāt ar gaļu, tad pēdējais to uzskata, kā apvainojumu savai ticībai. Turpretim, ja piesolīsim viņam atsevišķi sausu majzi ar sāli, viņš par šādū uzmanību jutīsies dziļi pagodināts. Runājot par ticības parašām, nevaram pāiet gaŗām arī latgaliešu svētbildēm, krustiem un mokām, kuŗus atrodam nevien katrā mājā, bet arī pie krustceļiem un ceļu malām un pat uz lauka, tālu nost no apdzīvotām vietām. Par mokām sauc še krustā sistā Pestītāja tēlu, kuŗš aptaisīts atsevišķi ar īpašu aizzogojumu un juntu. Bez krucifiska še vēl atrodas svēto tēli un bildes — Marijas, Pētera, Jāņa u. c., kuŗi pa lielākai daļai izgriesti no koka. Uz lielākiem krustceļiem paceļas asis divas gaŗi ozola krusti, vai mūra stabi, kuŗu augšgalos ierīkoti iedobumi svēto tēliem. Stabu celšanas paraša meklējama sirmā senātnē, kad vēl nekristītie leiši un latvieši dievināja debess spīdekļus un dažādus zvērus un putnus. Tad uz tuvinieku kapiem tika uzcelti īpaši koka stabi — sievietēm no liepas, vīriešiem no ozola koka. Tam droši vien ir bijis kāds sakars ar Rīt-Prūsijas mitiem par sievietes un vīrieša izcelšanos no liepas un ozola.*) Šajos savādos kapu pieminekļos ir tikušas iegriestas dažādas zimboliskas zīmes, starp citu arī „staru krusts,” kur vienā punktā krustojās vairākas pamatlīnijas, kas, kā staru sakopojums, notālēm atgādināja sauli. Šajos stabos tika iecirsti ornamentī — zvaigznes, putni, zvēri, cilvēka (nomiruša) acis, pirksti u. t. t. Kad vēlāk kristīgā baznīca noliedza likt kapsētās tamlīdzīgus saules krustus, tad bieži vien nāca priekšā gadījumi, ka miroņus paglabāja slepenībā, ārpus iesvētītās kapsētas. Te tika uzlikts saules staru krusts, kuŗš aizliegumu dēļ ieguva senātnes kulta cienītāju acīs vēl lielāku svētumu.

*) Salīdz.: Leyen. Das Märchen. Leipzig, 1911.

Biskaps Karps 1737. gadā liek savas diocezes priesteriem vērīgi raudzīties uz kārtīgu mirušo apglabāšanu iesvētītās kapsētās, lai caur pagānu ierašu atliekām neietu zudumā mirušo dvēseles. *)

Šādā kārtā būtu izskaidrojama krustu celšana tālās, vientuļās vietās, kur dievlūdžiem viņi nekādā ziņā nav parocīgi sasniedzami. Par notrūdējušo krustu atjaunošanu rūpejas vispirms tā sādža, uz kuņas zemes krusts stāv. Ja sādža to nespēj, tad baznīckungs dara uzsaukumu baznīcā un vāc dāvanas priekš tam. Kad krievu reakcijas laikos (drīz pēc Muravjeva) tika pilnīgi noliegta veco, nokritušo krustu atjaunošana, ticīgie, glābdami krustus no nokrišanas, sanesa un sakrāva ap viņu pakājēm augstas akmeņu kaudzes, kas pasargātu krustu no nogāšanās. — Pie sādžu krustiņiem tagad sanāk dievlūdžji, visvairāk sievietes, un vakara krēslā sāk savas lūgšanas, kuņas turpinājas dažreiz līdz vēlai naktij. Pie krusta sādžinieki griežas ļaunās un labās dienās. — Ļaunās ar lūgšanu, labās ar pateikšanu. Ja sādžā kāds nomirst, tad krusta tēlu izņem no namiņa un ar viņu pavada mironi līdz kapsētai, pēc tam viņu noliek atpakaļ savā vietā.

Mākslinieciskā ziņā šie neskaitāmie tēli un bildes, kas izkaisīti pa Latgales sādžām un ceļiem, stāv ļoti zemu. Savā laikā ar tēlu griešanu un bilžu spiešanu varēja nodarboties ikviens, kam tikai uz tam bija patikšana.

Tādēļ arī tautā izplatīti pa lielākai daļai rupji, bez kādas mākslas gaumes pagatavoti darbi. Kā apstiprinājumu saviem vārdiem pievedīšu biskapa Tiškeviča spriedumu šai lietā no 1752. gada. „...daudzās vietās strādā pilnīgi nemācīti tēlu griezēji, isti dievišķīgo tēlu postītāji un apkaunotāji, kas paši uz savu galvu svētās bildes tik tālu sagāna, ka viņas vairs neizskatās pēc dieviem, bet gan pēc nezvēriem. Šis nebūšanas turpmāk nav pielaižamas mūsu svētajās tradīcijās, jo līdz šim tie paši cirtēji, kas senāk pagatavoja pagānu dievēklus, turpinā savu darbu tālāk, piemērodami kristīgās draudzes vajadzībām...“ **)

*) J. M. Karp. Epistola pastoralis, 1737, p. 87.

**) Synodus Miednicensis sen Samogitiae, p. 13.

Biskaps tālāk pavēl visus meistarus, kas pagatavo svēto tēlus un bildes, stingri uzraudzīt un sodīt tos, kas bez baznīcas atļaujas tirgojas ar svētām lietām. Tagad, kur no ta laika pagājuši gandrīz divi simts gadu, jāsaka, ka tiklab pa Lietavas, kā pa Latgales krustceļiem un sādžām redzam neskaitamus tēlus, kuņus pagatavojusi rupja veikalnieka roka, gluži tāpat, kā agrāk, meklēdami sev piekrišanu ar rupjām līnijām un spilgtām krāsām. Citiem vārdiem, maz kas ir darīts, lai paceltu svētbilžu tēlniecību un sakarā ar to mākslas gaumi un izpratni.

Latgaliešu tikumus apstākļu pazinēji attēlo diezgan pievilcīgās krāsās, kaut gan netrūkst arī negatīvo īpašību. Savā vairākumā latgalieši ir vēl senātnes patriarchalo parašu cienītāji. Vispirms acis krīt viņu viesmīlība, it sevišķi tur, kur dzīvo turīgākie ļaudis. Pirmā kārtā saimniece cenšas pacienāt ceļavīru, likdama galdā alu, medu, olas un sieru. Latgaliešu izloksne bagāta dažādiem milināšanās vārdiem, kas savukārt liecina par viņu rakstura maigumu un piešķir runai un dziesmām īpatnēju noskaņu un vijīgumu. Ģimenes dzīvē ir daudz un dažādu parašu un ceremoniju, no kuņām, minēšu dažas raksturīgākās. Pie laulību slēgšanas, pirmā vietā stāv saimnieciskie aprēķini. Līgavaiņa radi vispirms meklē pēc tiklas un darbīgas strādnieces, jo pēc tautas dziļākās pārliecības — darba mīlestība ir arī augstākā tikumība. Līgava savukārt raugas, vai puisis būs labs saimnieks, cik spēj pelnīt, kādi zirgi, vai daudz nedzer u. t. t. Laulību slēgšanai mēdz būt divi periodi: rudenī, pirms ziemas svētku gavēņa un pēc Zvaigžņu dienas līdz Lieldienu gavēnim. Lieta vienmēr sākas ar izraudzīšanu. Šim nolūkam līgavainis ar preču tēvu (svātu) ierodas uzdomātās meitas mājās, parasti ar kādu blakus uzdevumu — kaut ko pirkt, vai pārdot, vai vienkārši kā aizmaldījušies braucēji izjautāt pēc ceļa. Ja izlūkošana ir devusi apmierinošus panākumus, precinieki liek galdā alus strūcīti, vai degvīna pudeli. Piekrišanas gadījumā mājas meita apsien to ar lentu vai izrakstītu divieli, pretējā — nemaz nerādas izlūkiem. Nāk vēl priekšā arī līgavu zagšana, kuņu līgavainis izdara pēc slepenas vienošanās ar savu izredzēto. Kad tādā, vai citādā ceļā derības ir slēgtas, sākas starp abām pusēm sīka noruna par pūru, kāzu izdevumiem, saimniecības iekārtošanu, lopiem,

zirgiem, u. t. t. Kāzas pie turīgākiem ilgst vairākas dienas un pat nedēļu no vietas un ir saistītas ar gaŗām ceremonijām un kāzu dziesmām, kuŗas ir visai dažādas, skatoties zem kādiem iespaidiem kuŗais novads atradies. Vietām kāzu ceremonijas sākas ar līgavas matu pīnes izrisināšanu, ko parasti izdara viņas brāļi, vai tuvākie radnieki pirms izbraukšanas uz baznīcu. Pēc laulāšanas sākas kāzu mielasts un jaunlaulāto pārgērbšana ģimenes cilvēku uzvalkos, ko dažkārt mēdz darīt priekšnamā, kur nav ar zemi apbērtu griestu, — lai jaunam pārim būtu vieglas dienas. Pēc tam sākas preču tēva („svāta“) tiesāšana, kuŗu panāksnieki apvaino par negodīgu melošanu un mānīšanu, pie kam apdziedamās dziesmās tiek minēts, ka viņa galvas kauss noder tikai vējlukturim, kājas par skruķiem u. t. t. Preču tēvu steidzas glābt jaunā sieva, kuŗa pasludina, ka visi solījumi ir pienācīgi pildīti, kam par pierādījumu aicina visus pie sava bagāti klātā galda.

Viēna no lielākām nelaimēm, tiklab latgaliešiem godos, kā ikdienišķā dzīvē ir dzeršana. Jāņem vērā, ka mājas alus šē jau sen vairs nav tas miestīņš, kuŗš, pēc mūsu tautas dziesmām spriežot, dzesē slāpes un atspirdzina garu. Pavisam otrādi: mājas alus, jeb šmakalka ir stipri reibinošs dzēriens, no kuŗa nepieradis cilvēks krīt pēc otrās, trešās glāzītes un pēc tam vairākas dienas nomokas ar sliktu dūšu un lielām galvas sāpēm. Savu stiprumu alus dabū no tam, ka pie apiņiem piejauc lapu tabaku un vaivarus, kuŗu nav trūkums apkārtējos purvos; bez tam ir īpaši raudzēšanas paņēmiēni, kuŗi zināmi tikai vietējiem. Neraugoties uz pretīgām alus īpašībām, viņš tiek vārits pie pirmās izdevības, ar viņu pacienā ciemiņus, talcēniekus, sievas un arī bērņus, samaitājot tādā kārtā jau agrā bērņībā viņu veselību un moŗo garu.

Daudz ir rakstīts un runāts par šo tematu, bet dzīve mums māca, ka žūpības apkarošanai vajadzīgi spēcīgāki ieroči, nekā mēle un spalva. Reibinošie dzēriēni līdzšim bija šē vienīgais līdzeklis, ar kuŗu piepalīdzību latgalietis uz brīdi varēja piemirst savu trūkumu un nebeidzāmās raizes par diēniško maiŗi. Zem viņu iespaida drūmais un vienmūļīgais zemes rūķis pārvērsas par bērņišķīgi jautru optimistu, tekošā, vijīgā valodā iztēlo savas dzīves ļaunās puses visroŗainākās krāsās, iedomājas turam savās rokās to zilo laimes brīnumputnu, pēc kuŗa

ir meklējušas paaudžu paaudzes, izbrizdamas staignos purvus un mūžu mežus, salušas un badu cietušas caurājās būdās. Mums nu ir pienācis laiks strādāt Latgalē īstu kulturas darbu un rādīt, kur šis laimes putns meklējams. Tikai vispārējo kulturas līmeni paceļot, mēs pamazām iznīdēsim tautas jaunās parašas un viņu starpā arī dzeršanu, kuŗa allaž zaļo tumšajos novados. Līdz šim Latgales sādžās vēl valda pilnīgs garīgais tukšums: nav avīžu un grāmatu, nav teatru un dziesmu, beidzot, nav arī cilvēku, kas visu to gribētu piekopt un veicināt. Pa svētdienām un daudzajiem baznīcas svētkiem, kad netiek strādāts fiziskais darbs, latgalietis nezina, kā pavadīt laiku.

Ģaŗlaicības mocīts, viņš iet no vienas sētas otrā, līdz beidzot sastopas ar kādu kaimiņu, kam ir alus... Jaunie puīši un meitas salasās kādā lielākā istabā, kur pie harmonikas tiek dejots līdz apnikumam.

Šur, tur pa kaktiem spēlē uz naudu un par vinnestiem pērk alu. Tā norit sādžinieku vaļas brīži. Acimredzot, Latgales sādžās un miestos jarada jauni kultureli centri, ap kuŗiem lai saistītos viņu apzinīgākie iedzīvotāji, zem kuŗu iespaida pamazām nīktu visi tumšie elementi. Pirmā un vislielākā loma še piekrīt atjaunotām tautas skolām vārda vispilnīgākā nozīmē, ar apzinīgiem skolotājiem priekšgalā.

Pie šiem jautājumiem ilgāki pakavēsimies nākošajās nodaļās.

III. Tautas ārstniecība.

Tautas ārstniecībai etnografiskos rakstos allaž piegriež oti mazu vērību. Tas izskaidrojams ar to, ka etnografs vispirms apskata tautas fiziskās un garīgās īpašības vispāri un tad tikai ķeras pie atsevišķu uzskatu un parašu izskaidrošanas. Ja mēs šikāki sekotu tautas medicīnas attīstības gaitai, sākot no pat seniem, aizvēsturiskiem laikiem, tad redzētu, kā arī viņa ir pakāpeniski attīstījusies un ietver sevī daļu no cilvēces nemitīgās cenšanās pēc kulturēlām vērtībām. Nebeidzamā paņēmienu un mēģinājumu virknē mēs redzētu, kā ļaudis pamazām pāriet no vieniem aizspriedumiem uz otriem, atmezdami veco un pieņemdami kaut ko jaunu, kas vairāk piemērots viņu atīstības pakāpei. Latgale savā klēpī uzglabājusi daudzas interesantas atliekas no seno laiku ārstniecības ierašām, no kuņām daudzas vēl stāv ciešā sakarā ar seno mitoloģiju, jeb vienkārši pārnestas uz tagadējo reliģiju. Daudzi paņēmieni, turpretim, jau dibināti uz tuvāku dabas pazišanu un slimības pirmcēloņu vairāk, vai mazāk pareizu noteikšanu.

Salīdzināšanas ceļā mums nenākās grūti uzzīmēt dziedēšanas (buršanas) paņēmienu, kas šurpu atnesti no tāliem dienvidiem, varbūt pat no Indijas. Par tādu, piemēram, jāuzskata paradums ārstēt čūskas kodumu, uzrakstot uz papīra dažādus buršanas vārdus, kuņus tad uzliek saģiftētā vietā. Šis paņēmiens ir atnests sagrozītā veidā uz šejieni: angļu pētnieks Grūms paskaidro, ka Vidus Azijā atrodas ciltis, kuņas čūskas kodumu vietās iegriež īpašas, pēc viņu domām, dziedinošas zīmes. Dabiskās sekas no šīs sagraužšanas ir tās, ka ap sakosto vietu izceļas liela asins noplūšana, caur ko daudreiz iztek arī saģiftētās asinis, un slimais bieži vien izveseļojas. Turpretim aprakstītie papīriši gan nekad labuma neatnes. Tas pats sakams par drudža aiztriešanu mežā jeb purvā, par baku atdošanu melnam dievam (pusvelnam) u. t. t. Šis ir atliekas no seno laiku māņticības, no kuņām mēs tomēr redzam, kā tautā jau sirmā senātnē ir bijusi sava nojauta par

slimības gaitu, proti: drudzis piemājo purvainos apgabalos, baku slimnieks jūtas labāki tumšā vietā u. t. t. Par lipīgām slimībām vispār valda ieskaits, ka tās izplatās noslēpumainā ceļā: kolera un mēris ir puskailas sievietes, ar vaļējiem matiem, kuŗas zinamās stundās skrien, kliegdamas pa laukiem un mežiem. Kas šos kļiedzienus dzird, tas saslimst un nomirst. Drudzis arī staigā apkārt, kā skaista jaunava, kuŗa dažreiz pārvēršas par gaisu. Kam gadās šo gaisu ieelpot, tas saslimst. Ļoti daudz slimību izplatoties ar iebarošanu, ar vēju, ar dzērienu u. t. t. Daudzas slimības stāvot sakarā ar nelabām asinīm, tādēļ bieži tiek izdarīta nelabo (melno) asiņu nolaišana, pārgriežot dzīslas tajā vietā, kur saslimušajam sāpes liekas vislielākas. Dažādi izsitumi uz miesas — augoņi, kašķis, ēdes u. c. zinamu laiku tiek uzskatīti kā asiņu tīrītāji un aizsargātāji pret grūtām saslimšanām, kādēļ bieži vien viņu ārstēšanu atzīst par nevēlamu.

Dažādas māgas kaites allaž izskaidro ar pārstiepšanos, vai pārceļšanos. Ir arī nostāsti par dažādiem dzīvniekiem un stādiem, kas dzīvo vēderā, tāpat par akmeni, kuŗš ieaugot mēģā no ieburšanas, vai arī no maizes, kas nolaupīta nabagiem. Māgas kaites visbiežāki ārstē ar ragu likšanu, braucīšanu un vēdera sildīšanu aizkurtas krāsns priekšā.

Pie stiprām un ilgām galvas sāpēm daudzi baidas, ka smadzenes izkaltīsot, sūdzas par tukšumu galvā u. t. t. — Kas zīmējas uz slimību ārstēšanu, tad še lielu lomu spēlē tautā uzglabājusies māņticība par ļauniem un labiem gariem, kuŗi piemājo neviēn dabā, bet arī atsevišķos cilvēkos. Pirmie var apsēst cilvēkus un radīt slimības, otrie, turpretim var ārstēt un dažādi izlidzēt. Ārstēšanas noslēpums pāriet kā mantojums, no paaudzes uz paaudzi. Burvis jau laikus sāk meklēt sevīm pēcnācēju, kam atstāt nomirstot savus noslēpumus, lai pats caur to saņemtu grēku piedošanu. Ja burvis pirms miršanas neviēnam neuztic savas gudrības, tad viņš ilgi mocas, iekams nomirst. Šis mokas stāv ciešā sakarā ar sliktām dabas parādībām, no kuŗām nākas ciest plašākai apkārtnei. Kad beidzot izplatās vēsts, ka burvis miris, visi sajūt itkā atvieglinājumu un priecājas, ka ļaunais brīdis laimīgi gaŗām

Tautas ārstniecības paņēmienus, skatoties pēc viņu izcelšanās, varētu sadalīt divās grupās: mistiskos un empiriskos. Pirmie paņēmieni pastāv, galvenām kārtam, riebšanā, vārdošanā, pūšanā u. t. t., pie kam zāļu vietā lieto ūdeni, zemi, sāli, ogles, apkrustotu papīru, nazi, dažādas ceremonijas u. d. c., kas viss caur būrēju dabū noslēpumainas dziedinošas īpašības. Priekš katra svarīga gadījuma ir savi vārdi un savas ceremonijas, pie kam senlaiku māņu atliekas tagad ir sajauktas ar reliģiju, kādēļ viņās bieži sastopami Jēzus, Marijas, Svētā Ksavera u. c. vārdus. Otrie, empiriskie paņēmieni, ārstēšanas līdzekļus meklē stādu un dzīvnieku valstīs. Arī šie māņticība bieži vien ieņem pirmo vietu: tiem stādiem, kuŗi pēc savas ārējās formas atgādinā kādu zināmu cilvēka organu, tiek arī piešķirta spēja dziedēt šos orgānus, piemēram, pret dažādām nieru kaitēm noder tikai tie stādi, kuŗu lapas vai saknes pēc sava izskata atgādinā nieres, tāpat pret sirdskaiti u. t. t. Šie nava iespējams uzrakstīt neskaitamās tautas ārstniecības receptes, vārdus, māņus un burvestības. Ka šie materiāli ļoti bagāti un varbūt pat uzrakstīti, par to liecina runas par kādas melnās grāmatas, „svētās grāmatas“ jeb „Ksavera testamenta“ esamību. Pie kā šīs grāmatas atrodoties, tie varot darīt brīnumus. Acīm redzot, šie runa iet par dažādām vārdošanām, kuŗu tekstus vārdotāji piezīmē un sakrāj. Rakstīt neprasdami, daži no viņiem tomēr veikli drukā pakaļ savām lūgšanas grāmatām, caur ko arī ļaudis radies jēdziens par kādām slepenām drukātām grāmatām. Blakus visai šai naivai māņticībai, mēs tautas ārstniecībā varam atrast ļoti daudz labi pārdomātu un tiešām derīgu ārstēšanas līdzekļu, kuŗus pagatavo no dažādām saknēm, puķēm, lapām jeb dzīvniekiem. Katrai rūpigai Latgales maņa mātei stāv mājās lielāks krājums dažādu zāļu, ar kuŗām vajadzības gadījumā izpalīdz savas ģimenes locekļiem. Tuvāki izpētot šo tautas ārstniecību, kuŗa izaugusi sirmā senātnē un tikai mutes vārdiem pārgājusi no paaudzes uz paaudzes, mēs tur droši vien uzietu daudz intresantu un lietderīgu paņēmienu, kuŗi līdz šim varbūt ir noslēpums zinātniskai medicīnai. Pēdejās palīdzība Latgalē vēl šodien atrodas nozēlojamā stāvoklī, bet ja ņemsim pārī desmit gadu atpakaļ, tad šie bija novadi, no kuŗiem nācās mērot simtu un vairāk verstes līdz tuvākajam ārstam. Ja nu arī latgalietis turpu nobrauca, tad tomēr maz prieka redzēja — ārsts bija bārgs

un pie tam ne vārda neprata latviski... Šādos apstākļos tad nu cits neatlika, kā pašiem meklēt pēc līdzekļiem, kā glābt un pasargāt savu veselību. Tādēļ nav ko brīnīties, ja Latgalē sastopam vēl tādus ārstniecības paņēmienus, par kādiem citos kulturēlākos novados piemin tikai teikās un pasakās.

IV. Sveštautiešu iespāids.

Jautājumi par Latgales tautībām sāka intresēt plašākas aprindas reizē ar latgaliešu tautiskās pašapziņas pamošanos 1905. gadā. No šī laika Latgale tiek arvien biežāki daudzinaāta laikrakstos un žurnālos, rodās īpaši Latgales apceļotāji un pētītāji, kuŗi par savu mērķi lika viņas apstākļu pareizu izprašanu un apgaismošanu. Ja mēs savāktu visus īsākos un garākos artiķeļus, kas izkaisiti pa grāmatām un laikrakstiem, mēs, bez šaubām, iegūtu diezgan bagātu materialu par Latgales etnografiju un kulturu. Sevišķi daudz mums ir ceļojumu aprakstu. Katram iebraucējam, bez šaubām, dūrās acīs Latgales savādības un katrs no viņiem centās dot šīm savādībām kādu vispārēju raksturojumu. Pats par sevi saprotams, kā šajos aprakstos vispirms atspoguļojās iebraucēja personīgie iespāidi, dažādi gadījumi, epizodiski piedzīvojumi un nejaušības. Tas viss tiek pieņemts kā vispārējas raksturīgas parādības, no kuŗām tad ceļotājs taisa savus slēdzienus, bieži vien gluži ačgārnus. Tādēļ no šiem aprakstiem daudzreiz dabujam pilnīgi nepareizus jēdzienus par Latgales apstākļiem. Latgales savādības un īpatnības mums kļūs saprotamas tikai tad, kad sāksim meklēt pakaļ tiem kulturvēsturiskiem un etnografiskiem pirmcēloņiem, no kuŗiem šīs savādības ir izaugušas.

Latgali pareizāki būtu saukt par apkārtējo tautu koloniju zemī. Kolonisti še ir ieplūduši no visām četrām debess pusēm: no vakariem — vācieši, no dienvidiem — poļi un leiši, no austrumiem — krievi un no ziemeļiem — igauņi. Visā šai juceklī neiztrūkst visur klātesošo Izraeļa bērnu. No sirmās senātnes līdz pat Latvijas valsts izveidošanas brīdim — ekonomiskā, tirdznieciskā un administratīvā vara ir atradies nevis pašu latgaliešu, bet gan dažādu ienācēju — vācu, poļu, krievu un žīdu rokās. Zem pastāvīgās virskundzības un iespāida attīstījies un nobriedis tas latviešu tīps, kuŗu mēs parasti saucam par latgalieti. Gadusimteņiem ilgi viņš atradies pasīva novērotāja lomā un klusēdams pildīja to, ko kungienācēji no viņa prasīja. Šī tautas pašdarbības apspiešana un

nemitīga viņas spēku izmantošana pēc vairakām paaudzēm atstāja dziļas pēdas viņas psiholoģijā un savas apkārtnes izpratnē. Bez tam, pie Latgales latvieša tipa izveidošanas, lielu lomu spēlēja vietējās dabas savādības un ienācēju nacionalās īpatnības. Sevišķi dziļu iespaidu šē atstājuši slāvi — poļi un krievi, zem kuŗu virskundzības Latgale atradusies sava mūža lielāko daļu. Mājas dzīve, valoda, apģērbs, ierašas — viss tas līdz pat pēdejam laikam atrodās zem slāvu iespaيدا, kuŗu vēl stipri vien pabalstīja biežās laulības starp latviešiem, poļiem un krieviem.

Dzīve starp cittautiešiem, nepieciešamā un pastāvīgā piemērošanās viņu prasībām, ekonomiskā un administratīvā atkarība — tie bija galvēnie cēloņi, kas aizkrustoja vietējiem latviešiem ceļu uz patstāvīgu kulturu. Sākot no Livonijas ordeņa laikiem, Latgale vienmēr uzskatīta, kā nomaļus zemīte ar kādiem tur savādiem, svešiem zemniekiem, kuŗu vajadzībām un prasībām nepiegrīeza ne mazākās vēribas. Nekad centralās varas kontrole šo nomali neaizsniedza, un tādēļ Latgale no laika gala ir neaprobežotu patvarību un dažādu varbūtību zeme. Paaudzes viena pēc otras uzauga šajos nožēlojamajos apstākļos, pierada un sauga ar viņiem un ieskaitīja tos pēc savas izpratnes, par normaliem un pareiziem. Vēl 1905. gadā, vairums latviešu šē nesaprašanā jautāja: „Bet ja mēs kungus padzīsim, kas tad valdīs?...“ Dziņa pēc pašnoteikšanas un savas nācijas vēsturisko tiesību atkarosanas tautas plašākās aprindās radās pēdējos desmit gados, bet pareizi to izprast sāka tikai pasaules kara laikmetā, kad arvien skaļāki pacēlās apspiesto tautību balsis pēc nacionalās neatkarības.

Latgales zemnieku mēdz dēvēt par tumšu, rupju un nožēlojamu zemes rūķi, bez angstakām garīgām intresēm. Ja mēs to sakam, tad reizē arī nedrīkstam piemirst veco patiesību, ka ābols nekrīt tālu no ābeles... Latgales sabiedrības audzinātāji līdz šim ir bijuši — muižnieki, kuŗi prasīja darbu un abzolutu padevību; krievu ierēdnis, kas mūžīgi grozīja tiesu un ņēma kukuļus, un beidzot — ebrejs, turēdams aizdevumu un procentu tīklos lielako daļu no Latgales zemniekiem. Sabiedrības andzinātāja, vārda labākā nozīmē, nava bijusi arī krievu laiku sādžu un miestu „intelģence“, izpildīja tikai sa-

vus dienasta pienākumus, un ārpus tiem nekādu kulturas darbu nestrādāja, bet gan bieži „pārdeva likumu“, kuŗam bija solijušies kalpēt. Noskatīdamies līdzšinējos sādžu un miestu kultūras nesējos, Latgales zemnieks viņos pazīst pats sevi, tikai apģērbtu labākos svārkos un ar vairāk naudas kabatā, savu prasību un iedomu apmierināšanai. Ja šis „intelģents“ mazāk apmeklē baznīcu, tad viņš toties' vairāk dzer un spēlē kārtis, vai piekopi kādu „veikalu“ un „tumsais“ latgalietis, ar nīcināšanu noskatas uz „gaišo“ kultūras cilvēku, pareizi nojauzdams, ka visa viņa angstākā vērtība sastāv naudas makā... Visi šie apstākļi kopā radījuši vietējā latvietī zināmu neticību, pašnoliegšanu un sevis nīcināšanu, kamēr pret augstāk stāvošiem, viņš vienmēr jūties kā vērģs. Ar šo tautas pašnoliegšanu mums vēl ilgi nāksies cīnīties: pārgrozīt administratīvo un saimniecisko iekārtu varam nedaudz gados, bet ar to vēl nemainīsies tautas psiche. Še nāksies strādāt ilgu audzināšanas darbu, līdz kamēr no visiem nievatais un apspiestais Latgales latvis, sāks skatīties uz sevi ar zināmu pašcienību.

Latgales zemnieki.

Tuvāki iepazīdamies ar vienkāršo zemnieku garīgo pasauli, mēs redzam, ka viņā piemājo fanatiska ticība un abzoluta padevība savai baznīcai, bet blakus tam — arī māņticība, neskaitāmas burvestības, leģendas un pasakas, kuŗām tic un slepeni, varbūt neapzinīgi, kalpo tas pats latvis, kuŗš katru svētdienu mēro pa 20 un vairāk kilometrus līdz baznīcai. Šie dažādie māņi un murgi sanesti Latgalē no visiem vējiem, reizē ar svešautiešu ieplūšanu. Še mēs uziesim vēl krievu, poļu un leišu māņu atliekas. Sevišķi daudz savā laikā līdz ir atnesuši vajātie vecticībnieki, kuŗi še apmetušies dažādos laikmetos un no visdažādākiem apgabaliem. No svešautiešu garīgās pasaules latvieši pamazām uzņēma sevī to, kas viņiem pēc savas būtības likās patiess, vai pārsteidzošs, pārstrādāja šīs māņticības pēc savas garšas, pievienoja vēl klāt ko jaunu un radās īpašs māņu un burvestību cikls, itkā paralela ticība. Reizē ar to latgalietis arvien vairāk zaudēja savas tīri latviskā ipatnības. Tautas dziesmas sajaucās ar svešiem motīviem, pasakās iepinās nelatviski elementi, dziesmu gars pamira. Atradīsim veselus latviešu pagastus, kur vairs nē iedzīvotāju vairs nepārvalda latviešu valodu, bet sarunājas krieviski vai poliski, skatoties zem kāda iespaida kuŗais novads atradies. Nacionalās vienības apziņa še ļoti vāja: vietējie latvieši nozaudējuši savas pagātnes tradīcijas un visas viņu atmiņas sniedzas ne vairāk kā 50 — 100 gadus atpakaļ un saistas, galvenām kārtām, pie dzimtbūšanas atcelšanas, kā vienīgā priekš viņiem labvēlīgā notikuma, kuŗš tomēr nācis no krievu caŗa puses. Par to, kas ir noticis un notiek aiz Aiviekstas un Daugavas, par latvju tautas patstāvīgo kulturu, par viņas neskaitāmiem cīņījiem savas brīvības un neatkarības dēļ — par visu to še nav ne jausmas vēl. Tādēļ nebrīnēsimies, ja atradīsim Latgalē plašus novadus, kur dzīvo latvieši, kas vidzemnieku pēc saviem novērojumiem turēja par kungu, kas stāv ārpus viņa garīgās un materialās dzīves robežām. Šie novadi ir mūsu tautas pamirusās daļas, kuŗas mums jāatdzīvina un jāved pie nacionalās pašapziņas. Te mums spilgti krīt acīs vietējo latviešu piemērošanās spējas, viņu satīcība un neapzinīgā savas dzīves saskaņošana ar ienācējiem, kā arī pakāpeniskā padošanās viņu iespaidam. Ir patiesība, ka latgalietis spēj piemēroties visnabadzīgākai dabai, iztur vissliktāko kli-

matu un reizē ar to prot dzīvot ar visdažādākām tautībām. Pateicoties šai īpašībai, viņš gluži nemanot nāca zem sveša iespaida, vairāk vēl tādēļ, ka ienācēju rokās parasti atradās vai nu ekonomiskā, vai administratīvā vara, vai arī abas kopā. Un citādi jau tas šajos apstākļos nemaz nevarēja būt: visapkārt sevim latvietis redzēja tikai rupja spēka varu, kā vienīgo ieroci, kas garantēja sekmes ikdienas dzīves cīņā. Viss cits, kas attiecas uz augstākām kultūrelām vērtībām, palika neievērots, un tādēļ pilnīgi saprotama vietējo vienaldzība pret idejiskā rakstura jautājumiem: latvietis šē varēja būt tikai materialists, jo uz tam viņu spieda nabadzīgā daba, ļaunie ekonomiskie un agrarie apstākļi un bagātie un stiprie ienācēji, kuji visiem līdzekļiem centās iegūt sevīm jo plašas dzīves ērtības.

Novērojot tuvāki Latgales tautību savstarpējas attiecības, nenākas grūti atrast dažādākus asimilēšanas procesus, naciju

Krusts pie Karbovskas Latgalē.

apzinīgu un neapzinīgu sacensanos dēļ virskundzības, nacionālo spēku visdažādākos kombinējumus un krustojumus, kas viss kopā dod ļoti sarežģītu iznākumu.

Te nāk priekšā neskaitamas variācijas, kuŗu pamats meklējams katra atsevišķa apvida nacionālās un ekonomiskās savādībās.

Pilnīgi pareizu jēdzienu par Latgales latviešiem dabūsim tikai tad, ja apskatīsim viņu tipus atsevišķi tajos apgabalos, kur daudz maz vienādi apstākļi. No šīs vietas mums jāsāk meklēt pakal tiem pirmcēloņiem, kas attālinājuši un atsvešinājuši Latgales latvieti no Baltijas latvieša.

V. Baltkrievu jautājums.

Latgalē vēl ir liels skaits latviešu, kuŗi paši nezin, pie kādas tautības sevi pieskaitīt. Dzīvodami ilgus gadus zem krievu, vācu, poļu un citu tautu iespaidiem un virskundzības, šie cilvēki ir pazaudējuši savu dzimto valodu un līdz ar to arī savu tautisko pašapziņu. Grūti te skaidrību pasacīt vislabākajam apstākļu pazinējam, jo pārtautotais latgalietis-katolis savā ģimenē runā nepareizā krievu valodā, turpretim baznīcā Dievu lūdz poļu valodā, bet sirmgalvjī-vecīši savā starpā sarunājas tomēr vēl latviski, kaut gan jauc klāt daudz krievu vārdu. Tādas parādības Latgalē mēs varam sastapt veselā rindā pierobežu pagastos: Gauros, Janovalē, Posinā, Pildā, Istrā, Rundanos, Landskaronā, Osunē, Bukmuižā u. c. Pēc gadu simteņiem ilga pārpoļošanas un pārkrievošanas darba ir radusies auglīga zeme visādiem strīdiem un izskaidrošanām, kam „pieder“ šie nenoteiktās tautības ļaudis. Pamatodamies uz ģimenes valodu, krievi viņus sauc par saviem; poļi, turpretim, skaita viņus par poļiem, atsaukdamies uz to, ka viņi baznīcā pātarus skaita un dzied pa poliski un pie reizes ņemās apgalvot, ka jezuiti esot še ievēduši lielas partijas poļu kolonistu dažādiem nolūkiem. Baltkrievu biedrība „Backauscina“ 1921. g. izsludināja šos apstrīdamos pilsoņus par baltkrieviem, sasolidama tiem plašu „kulturēlu autonomiju“ un dažādākus pabalstus. Sakarā ar šādu baltkrievu „mobilizāciju“ baltkrievu jautājums Latgalē palika par ļoti nopietnu priekš latgaliešiem un ne mazāk svarīgu priekš visas Latvijas. Latgalieši, iedami baltkrievu skolās, pavisam aizmirst savu dzimto valodu un paliek par krieviem, vai poļiem. Baltkrievu skolu uzturēšana izmaksā valstij daudz dārgāk, nekā latviešu: Daugavpils apriņķī baltkrievu skolu ir 21, Ludzas apriņķī — 26, tā tad priekš 47 skolām mēs uzturam īpašu „Baltkrievu skolu pārvaldi“, kuŗas priekšnieks saņem tādu pašu algu, kā Skolu Departamenta direktors, kuŗa kompetencē ietilpst visas Latvijas pamat-, vidus un arodu skolas. Līdz tādiem ģuriozumiem mēs esam nonākuši, kultivēdami esošās un neesošās minoritātes.

Cik divdomīgs ir baltkrievu jautājums Latvijā, to redzam no dažiem piemēriem, kuŗus mums dod paši krievi un baltkrievi.

Pēc A. Smoļiča ģeografijas, kuŗa izdota Viļņā 1919. gadā, baltkrievu robeža iet no Aleksandrovas (Lietavā) caur Iluksti, Višķiem, Dagdu un Ludzu līdz Kārsavai. No šī tālākā punkta ziemeļos baltkrievu robeža nogriežas uz austrumiem Opočkas virzienā. Bet šīs robežas ir vilcis pēdējā laikā baltkrievs. Turpretim pēc Blaviana ģeografijas, kuŗa bija izdota 1662. g., Baltkrievijas robežas ziemeļos iet caur Druju un Ustji uz Juchnovičiem, no kurienes nogriežas uz austrumiem Neveles virzienā, citiem vārdiem, Blavians nemaz nepielaiž, ka Latgalē dzīvotu baltkrievi. Vēl vairāk: viņš arī osvejiešus un rosiciešus, kuŗi tagad ir aiz mūsu dienvidus robežas un atrodas jau istā tagadējā Baltkrievijā, dēvē par zemgaļiem (bet ne par baltkrieviem vai vispār slāviem). Vēlākā laikā vairāki vēsturnieki no jauna apstiprina, ka Latgalē baltkrievu nav.*) Arī Vitebskas tautskolu direkcijas pārskatā par 1864. gadu lasam, ka Ludzas, Rēzeknes un Daugavpils apriņķos dzīvo latvieši-katoļi, kuriem pašiem savas slepenas latviešu skolas, kuŗās viņi izmācoties latviešu ābeci un pātarus. Bet tālāk uz austrumiem, Sebežas un citos apriņķos nākot pārpoļoti krievi un baltkrievi, kuŗiem nekādu skolu neesot. Tiem tad arī jāatverot krievu skolas.

Ja ievērojam ģeografa Blaviana un vēsturnieka Turčinoviča autoritatīvos atzinumus (uz kuŗiem atsaucas arī mūsu dienu baltkrievi...), ka līdz 1662. gadam Latgalē baltkrievu nebija, tad ceļas jautājums, kur viņi varēja rasties 1919. gadā, kad Smoļičs rakstīja savu ģeografiju? Te varam taisīt tikai vienu slēdzienu: nomāktais un tumšais latgalietis, gribēdams savu dzīves jūgu vieglināt, drīz padevās to kungu gribai, kam pienācās kalpot, tapēc arī pārkrievošana un pārpoļošana te atrada auglīgu zemi. Latvieši bija vienīgi kalpi (cholopi), viņu valoda bija vērgu-cholopu valoda, kuŗu ne-

*) Skāt.: O. Турчинович „Обозрение Белоруссии с древн. времен“, СПб. 1857 г.; П. Н. Батюшков „Белоруссия и Литва“, СПб. 1890 г. un c. Neizprotami, ka K. Jezovitovs, censdamies pierādīt baltkrievu esamību Latgalē, arī pieved šos avotus, kuŗi tomēr runā pavisam pretēju valodu. Skāt. „Izgl. Ministrijas Mēnešr.“ 1923. g. № 1. 55. lpp., kur autora vārds pārgrozīts par „Турчановин“.

viens kungs nerunāja un neieredzēja. Latviešu valodai saimnieciskā un valsts dzīvē nebij nekādas vērtības, tapēc ikviens gribēja iemācīties to valodu, ar kuŗu varētu panākt vieglākas dienas. Ari cittautieši baznīckungi un garīdznieki pie tam spēlēja savu lomu. Tādā kārtā radās valodu un ticību maisījums un sākās neapzinīga pārtautošanās, kuŗas gala iznākums bija — nenoteiktas tautības „baltkrievu“ izveidojums, kas nav nekas cits, kā pārtautotie latvieši. Tikai tā varam izskaidrot to apstākli, ka baltkrievu pagastos ir tīri latviski vietu nosaukumi un uzvārdi. Piemēram minēšu šeit dažus no Ludzas apriņķa „tīriem“ baltkrievu pagastiem:

Istras pagastā vietu vārdi: Greidāni, Leitāni, Kupriši, Ķīseli, Mūrinieki, Virpuļi, Dauguļi, Salači, Skreteļi, Lietavnieki, Sakārņi, Ķencīši, Gargaļi, Rukši u. c.

Posinas pagastā vietu vārdi: Garjāpi, Puniši, Dauguļi, Degļiši, Verduļi, Lūkati, Sūrmaļi, Sūrbuļi, Kaisti, Cibuļi u. c.

Janovales pagastā: Rutki, Dzirkāļi, Akāši, Liepusala, Matīseni u. t. t.

Rundānu pagastā: Mežavepri, Sūnuļava, Zirgi, Nagliņi, Pakalni, Bajāri, Rudiši, Ruļeva, Lemeši, Kannova.

Uzrādītie piemēri runā paši par sevi ļoti gaišu valodu, cik nepamatotas ir krievu, poļu un baltkrievu pretenzijas uz pārtautotiem latviešu novadiem. Vēl vairāk to pastiprina tas, ka vecie ļaudis nav galīgi zaudējuši latviešu valodu, kaut gan zem rusifikācijas iespaida to lielā mērā piemirsuši un sajaukuši ar krievu vārdiem un krieviskām galotnēm. Tādēļ tiešie un vienīgie šo eksnacionālo novadu mantinieki var būt latvieši, bet nekādā ziņā šie neapzinīgie pilsoņi nav nododami atsevišķo minoritatu līderu apstrādāšanai, kā tas ir bijis līdz šim.

VI. Vecā un jaunā zemes iekārta.

Latgalē līdz šim vēl ap 80% no visiem zemniekiem dzīvo uz sādžu kopzemēm, kur zemnieks — saimnieks skaitās ne kā apstrādājamā zemes gabala īpašnieks, bet gan tikai kā lietotājs, kuŗš zināmu zemes gabalu saņēmis uz ilgāku vai īsāku laiku no sādžas savienības. Kaut gan sādžu vienības savu iekārtu ved no aizvēsturiskiem laikiem, tomēr pat jaunākā likumdošanā neatrodam stingri ieturētu zistemu pie vietējo zemes jautājumu un sādžinieku savstarpējo attiecību nokārtošanas un izšķiršanas. Tādēļ sādžu dzīvē lielu lomu spēlēja ieraša un gadijums. Ja paskatamies bij. Krievijas „Vispārējos noteikumos par zemn.“, tad tur lasam (35. pantā), ka zemniekam nav tiesība rīkoties ar savu zemes gabalu pēc savas patikas, ne arī atstāt sādžu vienību bez viņas locekļu atļaujas. Turpat tālāk (36. p.) sacīts, ka katram zemniekam ir tiesība atdalīties ar savu zemes gabalu no kopzemes, pie kam šie zemnieki tika dēvēti pat par gruntniekiem*). Likums no 8. jūnija 1893. g. iziet uz to, lai sādžās aizsargātu iekopto zemes gabalu pāriešanu no rokas rokā un dotu darbīgākiem zemniekiem iespēju ilgāki izmantot sava darba augļus, bet — ja $\frac{2}{3}$ no zināmas vienības gribēja zemi par jaunu pārdalīt, tad tas tika izdarīts. Acimredzot, likums še kliboja starp atsevišķām personām un sādžu vienībām: no vienas puses viņš centās pabalstīt individuālās spējas, bet no otras — baidījās sagrāut seno sādžu iekārtu, iekams nekā jauns nebija viņas vietā izdomāts. Zemnieku personīgās brīvības ierobežošana, atņemot viņam tiesību nodot savu zemes paju citam un kaut kuŗā laikā atstāt sādžas vienību, kā arī daždažādie administratīvie un policijas pienākumi neļāva šīm vienībām kļūt par juridisku personu, ne arī par brīva aroda biedrību, kuŗas locekļi gan padodās vairākuma lēmumam, bet reizē ar to ir arī

*) Salīdz.: Гожев и Цветков. Сборн. гражд. зак., ст. 429.

garantēti par tiesas iejaukšanos un brīvu izstāšanos no biedrības, atbildēdami kopejā lietā tikai ar savu mantu, bet ne ar savu personu. Sādžu pirmais un augstākais uzdevums bija — kopīga atbildība (круговая порука) par kārtīgu visāda veida nodevu un kļaušu pildīšanu. Tādēļ sādžas savā līdzšinējā veidā nebija nekas cits, kā jaunas dzimtbūšanas iekārtojums, tikai ar to starpību, ka muižnieku vietā stājās krievu ierēdnis. Pie šīs iekārtas sādžu uzzeļšana nebija domājama. Lai tas notiktu, tad vispirms vajadzēja pacelt zemniecības kultūras līmeni, rūpīgi izkopt viņas pilsonisko un politisko apziņu, dot sādžu vienībām juridiskas personas tiesības un pavairot līdz nepieciešamam minimumam dvēseļu zemes normu. Kā tālāk redzēsīm, krievu laikos, par kuriem šē iet runa, darīts tika pavisam otrādi.

Pa kreisi daļa no Rudzātu sādžas Latgalē,
pa labi no sādžas atdalījusies viensētas saimniecība.

Ar iedzīvotāju skaita pieaugšanu un pastāvīgo zemes sadalīšanu savā starpā, dvēseļu zemes sādžās drīz vien saskaldījās atsevišķās šnorēs (ņivās), 2—3 metru platumā. Tālāka zemes sasmalcināšana vairs nebija iespējama, un tādēļ visas nākamās dvēseles jau no dzimšanas stājās bezzemnieku — rentnieku, peļņinieku un amatnieku rindās. Tā radās šē mazzemnieku un bezzemnieku proletariats. Ja ņemam vērā, ka dzimtbūšana šē tika atcelta nepilnus sešdesmit gadus atpakaļ, tad rodās jautājumus, kādēļ tik ātri izsika sādžu kopzemes

krājumi. — Vai tā laika zemnieku likteņa lēmēji nemaz neprata aprēķināt, cik zemes cilvēka (jeb ģimenes) vajag minimalai iztikai un par cik katru gadu pieaug sādžās dvēseļu skaits? — Viss tas, bez šaubām, bija labi zinams un smalki izrēķināts, bet pie zemnieku „brīvlaišanas“ galveno lomu spēlēja ne vispārējās labklājības princips, bet gan sen senā zemniecības izmantošanas politika, kuŗas smalks turpinājums bija dzimtbūšanas atcelšana. Vispirms tika domāts dot zemniekiem tikai personīgu brīvību, t. i. atsvabināt viņus bez zemes, kāmēr tie muižnieki, kuŗi bija par zemes piešķiršanu zemniekiem, tika skaitīti par liberaļiem un revolucionāriem — tik liela bija muižnieku reakcija. Par bezzemniecību uzstājās, starp citiem, arī ministrs Perovskis, kuŗš jau 1845. gadā noteikti izteicās, ka muižas daudz ienesīgāki ir apstrādāt ar algotiem bezzemniekiem, nekā ar dzimtļaudīm — zemniekiem *). Muižniekam bija izdevīgi izmantot dzimtļaudis tik ilgi, kāmēr viņš ražoja tikai savām vajadzībām, bet kad naturālās saimniecības vietā stājās preču maiņa un nauda, kad tam līdzī sāka celties cenas uz ražojumiem, dzimtcilvēks, kā tāds, muižniekam bija tikai par lieku balastu: viņu vajadzēja cauru gadu baņot, tiklab ražas, kā neražas gados, maksāt nodevas valstij, vajadzēja dot viņa lietošanā gabalu zemes, kuŗa vērtība līdz ar ražojumu cenām pieauga ar katru gadu un līdz ar to tā dēvētais brīvais (bezmaksas) darba spēks ar katru gadu palika dārgāks. Tādēļ pirmā tendence bija — atsvabināt zemniekus bez zemes — lai iet „kur grib“. Tāirdzīgākie tomēr tam bija ļoti pretī, jo — kaŗš gan varēja galvot par sekām, kuŗas varēja celties no šādas dzimtļaužu padzišanas? Ne mazums jau līdz šim bija nemieru, dumpju un dedzināšanu...

Ja zemnieku atsvabināt bez zemes bija bīstami, bet dot viņam daudz zemes nevēlami, tad tomēr varēja dot viņam druscīņ zemes, par kuŗu valsts nomaksātu muižniekiem, bet zemnieki valsts parādu pamazam nolidzinātu, maksādami gadskārtīgi izpirkšanas naudu. Tā tas arī tika izdarīts. Šī druscīņa bija tik liela, ka zemnieks no viņas nevarēja pārtikt un tūliņ pēc dzimtbūšanas atcelšanas meklēja pabalstu muižā — lūdza tīrumus, pļavas, ganības, malku un beidzot

*) В. М. Семевский. Крестьянский вопрос в России. СПб. 1888.

ari darbu un maizi*). Tā tika nodibināta mazzemniecība Krievijā un līdz ar viņu arī Latgalē, tādēļ tagadējā muižu zemju izdališana nav nekas cits, kā tās kļūdas izlabošana, kuŗa tika pielaista sešdesmit gadus atpakaļ, un muižniekiem par savu tēvu grēku izlīdzināšanu nenākās nemaz uztraukties. Sādžas pa lielākai daļai redzam vai nu uz smilšainiem pakalniem jeb atkal mitros zemumos — vietās, kur zeme savā laikā bijusi vismazāk auglīga. Nīcīgie sādžu tīrumi un pļavas stiepjas šaurā joslā starp muižu laukiem un mežiem. Dažā vietā viņi izmē-tāti gabalu gabaliem dažādās malās, 3—10 verstis cits no cita. Ja apjautājamies pie veciem ļaudīm, tad, dabuļam zināt, ka ārgabaliem (выгоны) senāk nav nekāda vērtība bijusi. Atradušies tur purvi un meži, kas tad arī ierāditi pie dzimtļaužu atsvabināšanas, kā piedevas pie nīcīgajiem zemes gabaliem, kas atrodās ap sētām. Ārgabali ir bijuši par nebeidzamu cēloni savstarpējām ķildām, tiklab starp muižniekiem un zemniekiem, kā arī pašiem zemniekiem savā vidū. Vispirms zem-

Rēzeknes pils drupu galvenā pagalma ēku drupas.

niekiem sādžās un pagastos trūka plana, pēc kuŗa katram skaidri būtu redzams viņa zemes gabala lielums un robežas. Pēdējās daudzās vietās vēl līdz šai dienai nav pienācīgi noskaidrotas. Ir zemes gabali, kuŗus ņemās apstrīdēt vairākas

*) Salīdz.: П. Милюков. Очерки по истории русск. культ., ч. I., Спб. 1909.

personas un pat sādžas. Un kā gan lai strīdi neceļās, ja vecās aktīs atrodam apmēram šādus robežu apzīmējumus: „...no malkas ceļa pa grāvi līdz likai eglītei, no likās eglītes pa labai rokai uz divžuburu priedi, no turienes uz dūkstiņu meža vidū, no dūkstiņas tieši gar divām apsēm uz malkas ceļu...“ Te nu likā eglīte drīz nokalta un pazuda, divžuburu priedi nocirta akas svārstenim, bet dūkstiņa ar gadiem piekrita un aizauga. Ja šādu zemes gabalu pats īpašnieks ikgadus ara, vai pļāva, tad viņš arī zināja viņa lielumu pēc soļu skaita gar katru malu. Bet ja gabals stāvēja ilgāku laiku bez kādas ievēribas, tad, izmantodams šo apstākli, kāds no kaimiņiem katru gadu iecirtās dziļāki un dziļāki šajā „neitrālā joslā“. No tiem un daudziem citiem saimnieciska rakstura gadījumiem radās mūžīga ķildošānās, tiesāšanās un vispārējā nesaticība, kā starp sādžām, tā starp atsevišķiem cilvēkiem. Šīs savstarpējās zemnieku ķildas bijušie muižnieki izmantoja savā labā, jo zemniekiem nekad nebija tik daudz vienprātības, lai varētu muižniekiem uzstādīt kopejas prasības par ganībām, pļavu rentēšanu, akorda darbiem muižā u. t. t. Te sādžas allaž steidzās viena otrai priekšā ar pārsolījumiem un piedāvājumiem, un līdz ar to apkrāva sevi ar jo grūtākām nastām. Šaurās sādžu zemītes un ārgabali bija priekš muižām labvēlīgi arī citādā ziņā, proti: zemnieks nekad nevarēja galvot, ka viņa lopī un zirgi neieskries muižnieka daļā, tādēļ arī vajadzēja ar muižas administrāciju dzīvot vislabākās attiecībās un bez vilcināšanās klausīt aicinājumiem uz „talkām“ un akorda darbiem. Citādi nevien nācās maksāt lielus sodus par noganījumiem, iznestiem zariem, sēnēm un ogām no meža, bet nebija arī cerību dabūt pļavas gabalu uz pusēm pļaut, bez kā lielākā daļa sādžinieku nespēja govīs un zirgus pa ziemu izmitināt. Vispār jāsaka, ka sādžas bija brīvas no muižu klaušām tikai no formalās puses, kāmēr saimnieciskā ziņā viņas bija no tām vislielākā atkarībā. Tur, kur muižas tika caur zemes banku likvidētas, sadalot un izpārdodot pa gabaliem, sādžinieki nonāca pilnīgā bezizejas stāvoklī, jo ierobežojoties tikai uz savām 3—4 deset. zemes un ņemot vērā viņas primitīvo apstrādāšanu, latgalietis šē nekādā ziņā nevarēja izmitināt sevi un prāvo ģimeni. Nācās pārdot lopus un zirgu, kas tika uzturēti uz muižu zemju rēķina un atlaist liekos ģimenes locekļus peļņās (burlakos). Tā no mazzemniekiem radās pilnīga bezzemnieku šķira, kuŗa pēdējos gados,

pateicoties pašu muižnieku ačgārnai zemes politikai, ātri vien pieaūga. 1917. gadā, tūlīņ pēc pirmās revolūcijas, muižnieki ar drudzainu steigu sāka taisīties vajā no mežiem un pēc tam no zemes, bet Latgales zemniekam arī šoreiz atlikās tikai rokas noplātīt: muižnieki zemi pārdeva pret tūlītēju samaksu, lielākiem gabaliem un pat veselas muižas — lai nebūtu lieka vilcināšanās un lieki izdevumi ar mērīšanu un taksēšanu. Sādžiniekiem nebija vajadzīgā kapitāla, un tādēļ zemi uzpirka tie „laimīgie“, kuņi pa kaŗa laiku bija pratuši iedzīvoties biezos makos — dažāda veida spekulanti un augļotāji, kas paši nekad nedomāja ne sēt, ne pļaut, bet naigi vien rikojās uz zemes tālākpārdošanu zemniekiem. Vācu okupācijas laikā spekulācija ar zemi un viņas bagatībām kļuva vēl redzamāka. Nodibinājās vietējā muižnieku savienība, kuŗa nemaz nerēķinājās ar sādžiniekiem un viņu bezizejas stāvokli. Atbalstīdāmie uz vācu kaŗa spēku, muižu administrācija sāka piedzīt vēcās un jaunās soda naudas, atņēma pļavas, noliedza ganības, pārdeva sienu un labību jau no kājas vāciešiem, uzturēja labas attiecības ar vietējiem vācu komandantiem, caur ko visas naturalo nodevū nastas — graudi, gaļa, sviests, olas, šķūtis, mobilizējāmie zirgi un beidzot ceļu labošana — gūlās vissmagāki uz sādžiniekiem, starp kuņiem laba tiesa tikai vārda pēc skaitījās par saimniekiem. Visas šīs nebūšanas savā laikā radīja auglīgu zemi lielniecismam, jo mazzemnieki un bezzemnieki bija novesti tuvu izmisumam un allaž runāja, ka „dzīves vairs nav...“ Bet nevien zemes trūkums un nesaprātīgā krievu agrarpolitika bija par cēloni latgaliešu dzīves nabadzībai. Ne mazāku lomu ir spēlējis šis pilnīgs izglītības trūkums un līdz ar to zemais kultūras līmenis visās dzīves nozarēs. Saimniecībā tas izteicās visai primitīvos zemes apstrādāšanas paņēmienos, kādus nekur citur Latvijā jau sen nesastopam. Vēl nēcik sen visur tika praktizēta 3—4 lauku sistēma, spīļu arkļi un koka egļi. Visur tiek praktizēta tikai graudošana, bet ienesīgas piensaimniecības uziesim kā izņēmumu. Lopkopība šē nav nostādīta kā patstāvīga saimniecības nozare, pat vēl vairāk: varam droši sacīt, ka ap 50% saimniecību neiegūst no saviem lopiem pašu vajadzībām nepieciešamos piena produktus, nemaz nerunājot par viņu pārdošanu. Reti kur Latgales sādžās uziesim labas sugas piena govīs. Turpretim varam gan sastapt ragu lopus, kuņi sver

8—10 pudu (nedaudz vairāk par angļu aitām). Pat pie citīgas kopšanas no šādas govs cauru vasaru nevar sakrāt pudu sviesta. Pie šādas saimniekošanas atliek tikai meklēt kādu blakus nodarbošanos. Biškopība no senlaikiem ir bijusi latgāliešu mīļākā nodarbošanās. Vecos laikos Latgales medus ticis izvests uz Krieviju un Vāciju, Livonijas ordenis uzlicis Latgales novadiem īpašas medus nodevas graudu vietā*). Tagad biškopība, samērā ar agrākiem laikiem, stipri panīkusi. Tomēr ikviena Latgales zemnieka vēlēšanās ir — ierīkot bišu dārzu. Pastāv pat pārliecība, ka tiem, kam bišes padodās, sekmējās arī visi saimniecības darbi.

Blakus sādžām Latgalē pastāv viensētas, kuņas nav sajaucamas ar muižu zemju foļverkām, fermām un pustošām. Viensētas ir atsevišķas saimniecības uz sādžu zemēm, kur sētnieks skaitās par zināma zemes gabala dzimtnieku. Pirmās viensētas Latgalē parādījās gadus trīsdesmit atpakaļ. Radās viņas pašas no sevis, visbiežāki gar Vidzemes pamali, jeb apvidos, kur dzīvoja priekšzīmīgi fermeri un foļvercnieki. Tur sādžinieki, novērodami atsevišķo saimniecību priekšrocības un labklājību, centās arī iekārtoties pēc viņu parauga. Šāda pāriešana no sādžu kopzemēm uz privatīpašuma gabaliem bija arī paredzēta Krievijas zemnieku likumos, bet līdz ar to bija saistīta ar daudzām formalitātēm, kuņas vilkās gadiem ilgi. Tam visam klāt vēl pievienojās zemnieku likumu lielā neskaidrība, kuņa reizē ar to pielaida visādāku viņu „izskaidrošanu“. Piemēram, pēc 51. panta dažas sādžas ir pārgājušas no kopzemēm un streijgabaliem uz atsevišķiem gabaliem un beidzot izcēlušās uz viensētām; dažas atkal pēc tā paša panta nepielaiž nekādu dalīšanos; pie nodevu klasesšanas vienā sādžā tika ņemti vērā maksātāja darba spējas, mantas stāvoklis un viņa agrākie nopelni kopsaimniecībā; otrā, turpretim, nodevas izdalīja uz galvām un izraidīja „pasaulē“ tos, kas nespēja maksāt. Likumu „tulkojot“ daudreiz iznāca tā, ka šodien ir taisnība sādžas vienībai, bet rītā jau šī taisnība pieder atsevišķam zemniekam, jeb otrādi. Likumos trūka noteiktības, un tādēļ arī sādžu un pagastu dzīvē nebija nekādas saskaņotas un noteiktas darbības. Visas svarīgākās pārgrozības, — starp citu arī pirmā izdalīšanās uz viensētām,

*) Памятники русской старины в западных губерниях, вып. VIII.

varēja notikt tikai tad, ja pašiem zemniekiem bija cieša pārliecība par pasākuma lietderību un ja visi rīkojās vienprātīgi. Tādēļ pirmie viensētnieki jāuzskata kā pirmie celmlauži tiklab sādžu patriarchālajā dzīvē, kā zemnieku likumdošanā, jo noteikti rīkojumi no augšas nāca tikai pēc tam, kad apakšā jau bija darīti neskaitami mēģinājumi sādžu sadalīšanā.

Visiem vēl labi atmiņā palikušais Krievijas ministru prezidents Stolipins, dzīvodams savā laikā tuvos kaimiņos ar Kurzemes zemkopjiem (Kauņas guberņā), bija novērojis, ka atsevišķas saimniecības vienmēr pārspēj sādžu kopzemju saimniecības, kuŗās strādīgie un uzņēmīgie darbinieki bieži vien tika kavēti no konzervatīviem un slinkiem kaimiņiem. Bez tam 1905. gada revolūcija un sakarā ar to vispārējie agrarie nemieri runāja pārak gaišu valodu, ka zemniekiem sādžas ir par šaurām un ka viņi pie pirmās izdevības ķersies atkal pie mūižu zemēm. Te nu Stolipins, uzmezdamiem par mūižu zemju aizstāvi pret zemeskārajiem zemniekiem, reizē ar to sāka sludināt, ka zemnieku bada un nabadzības pirmcēloņi meklējami nevis zemes trūkumā, bet gan līdzšinejā sādžu saimnieciskā iekārtā. Izārdot sādžu vienības uz atsevišķiem gruntsgabaliem, radišoties visiem diezgan darba un maizes. Vesela rinda jaunu likumu — 9. novembrī 1906. g., 14. jūnijā 1910. g. un 29. maijā 1911. g. — lika pavisam jaunus pamatus zemnieku zemes iekārtai Krievijā un līdz ar to arī Latgalē. Tas nu bija jauns jājamais zirdziņš ar sudraba pakaviem, uz kuŗa lepnī uzsēdās Stolipins, bet vēl lepnāki viņa pavēļu izpildītāji — guberņu un apriņķu „agrariķi“. Jaunie likumi drīz vien nogāja tik tālu, ka ikviena atsevišķa sēta varēja prasīt sev atdalīšanu uz atsevišķa gabala, nerēķinoties ar sādžu vispārējo gribu un intresēm. Sādžu dzīvē tika iemests jauns strīdus ābols, ap kuŗu plēzdamies, zemnieki tiešam uz brīdi piemirsa agrarnemierus. Kopzemju sadalīšana gruntsgabalos tomēr negāja tādā gaitā, kā to bija cerejuši paši reformatori. Atradās pat nopietni pretinieki, un daudzas sādžas pavisam atteicās dalīties, bet kur mazākums gribēja dalīties un vairākums nē, tur izcēlās strīdi, kuŗos pa lielākaļ daļai pirmajie piekāpās pret pēdējiem. Sekmīga izdalīšana notika tikai tur, kur šī vajadzība bija saimnieciski nobriedusi un tika no visiem vienprātīgi atzīta. Ceļās jantajums, kas

isti kavēja sādžu izdališanu uz viensētām un kas tie tādi bija, kas negribēja iziet no vecās iekārtas uz gruntsgabaliem un saimniekot neatkarīgi no citiem. Vispirms novērojams labas priekšzīmes trūkums: Vidzemes tuvumā un kur uz muižu zemēm pastāvēja priekšzīmīgas viensētas, sādžu sadalīšana notika daudzreiz pati no sevis, bez kādiem spaidiem no zemes ierīkotāju puses. Turpretim, jo dziļāki Latgalē, jo vairāk nomanams Krievijas sādžu iespaids: vesta tiek vēl triju lauku sējas kārtība, zemi sadala akuratās šnorēs, sakņu kultūra un piensaimniecība vēl pilnīgi sveši, un mājlopus tura tikai priekš pašu vajadzībām un mēslu krāšanai. Pie visa tā zemnieks še bija vēl ļoti tumšs un savos ieskatos dziļi konservatīvs. It sevišķi tas sakāms par krievu jeb pārkrievotām sādžām. Tādēļ izdališanās uz viensētām še sastopama ārviensētāki, kaut gan vēlešanās būt „par kungu“ uz sava zemes gabala visur ļoti liela. Pret iziešanu uz gruntsgabaliem allaž uzstājās nabadzīgākie sētnieki un mazzemnieki, kuņi tiktālu bija iestiģuši sādžu dubļos un gruveķļos, ka paši saviem spēkiem vairs no tiem nevarēja ārā tikt. Pārejot uz atsevišķiem gabaliem, šiem mazzemniekiem pienāktos 2—5 desetiņas zemes platības uz visas ģimenes. Uz šī niecīgā zemes gabaliņa nāktos uzcelt pašam saviem spēkiem visas saimniecībai nepieciešamākās ēkas, ierīkot jaunu sakņu dārzu, rakt aku, pagrabu u. t. t. Visas šīs ēkas pēc tam nāktos apdrošināt un maksāt par viņām „ugunsnaudu“. Sādžu dzīvē, turpretim, daudz kas kopējs — rija, piedarbs, klēts (dažreiz arī kūts), pagrabs, aka, pirts, bišu dārzs, sakņu dēsts un pat maizes cepamā krāsns, nerunājot par tradicionēlo krustu sādžas vidū un neskaitamām citām kopējām parašām un tradīcijām. No visas šīs kopības viensētniekiem nākās atteikties un iekārtoties savrūp, pilnīgi patstāvīgi. Kaut gan jau krievu laikos tika izsniegti arī kroņa pabalsti ēku celšanai un saimniecības iekārtošanai, tad tomēr tikai retais sacēla daudz maz pietiekošas ēkas, jo nauda tad bija „dārga“ — izgāja šur, tur, jeb vienkārši nodzērās. Jau najam saimniekam, kā jau agrāk tiku minējis, bieži vien nācās mitināties ar mājas kustoņiem zem viena jumta, pat vēl vairāk — dzīvojamais gals, tā sauktā istaba, daudzreiz izpildīja arī kuļamās mājas vietu: te uz īpašiem spraišļiem sacēla labību, aizbāza skursteni, lai siltums neietu gaisā, kurināja krāsni un kaltēja labību, kā to rijās mēdz darīt. Pēc pāris dienām, kad

labība bija izkaltusi, to turpat istabā uz māla klona izberza ar spriguliem jeb izmina ar zirgu un ievāktos graudus atšķīra no pelavām, laižot vējā caur īpašu sietu (sarvi). Pēc tam istabiņu piebāza ar labību par jaunu. Tā tas atkārtojās visu kuļamo laiku. Paši mājinieki šai laikā mitinājās kādā šķūnītī jeb uz bēniņiem.

Uz daudz labākiem apstākļiem nabadzīgie viensētņieki nevarēja cerēt, tādēļ arī viņi tik cieši turejās pie sādžu iekārtas. Bez tam vēl sādžu dzīvē ļoti svarīgu lomu spēlēja kopējās ganības, kopējais gans un beidzot servitutu tiesības uz muižu zemes gabaliem, kuŗi atradās robežās ar sādžu zemēm un skaitījās par muižu īpašumiem, bet faktiski jau no seniem laikiem atradās zemnieku lietošanā, visbiežāki priekš ganībām un pļavām. Par servitutiem zemnieki maksāja muižai nodevas, pildīja kādus zinamus darbus par noteiktu maksu, bet bieži vien lietoja servitutus bez kādas atlīdzības, — tādēļ ka tēvs un vectēvs viņus lietojuši. Šādi paraduma servituti radušies no zemes pārpilnības muižās un no zemes bada sādžās. Servituti ir nepieciešams papildinājums pie sādžu šaurajām zemēm, un tādēļ tur, kur muižnieki gribēja pilnīgi noliegt servitutu lietošanu, bieži vien izcēlās asas sadursmes starp sādžām un muižām, kas beidzās daudzreiz ar dedzināšanām un uzbrukumiem muižās administrācijai. Te zemniekos au bija izaugusi pārliecība, kā servituti ir tāda pati neatņemama sādžas sastāvdaļa, kā cita viņu, zemnieku zeme. Šīs tiesības apziņa bija izaugusi gaŗos gados uz faktiski notikušā. Gubernu un aprinŗu zemes ierīcības komisijas, kuŗas nodibinājās jau 1906. gadā, piekopa zināmā mērā servitutu atšķiršanu no zemnieku zemes, jo — kur tika iznīcinātas sādžu vienības, kā tādas, tur vajadzēja iznīkt arī servitutiem, kuŗi atradās šīs vienības lietošanā, t. i. viņiem vajadzēja pāriet atpakaļ pie muižām. — Citiem vārdiem, krievu zemes ierīcības komisijas izgāja drīzāk uz zemnieku zemes sašaurināšanu, nekā uz paplašināšanu, kaut gan par pēdējo tika sludināts un runāts gan oficiāli, gan neoficiāli. Tur, kur, pie sādžām palika kopējie servituti, pie viensētu iekārtas viņi zaudēja savu līdzšinejo nozīmi. Vispirms ap viņiem izcēlās gaŗas ķildas jauno viensētņieku starpā. Vislielākie pretendenti uz servitutu gabaliem bija tie divi, trīs saimnieki, kuŗu zemes tieši sagāja ro-

bežās ar šiem gabaliem. Pārējie viensētņieki pie servitūtiem vairs nevarēja piekļūt, jo priekšā bija sveša zeme, kuŗas īpašnieks daudzreiz neielaidās ne uz kādiem ligumiem, bet pie sādžu sadalīšanas — vai tad varēja paredzēt visas nākamās varbūtības?...

Aprādītie apstākļi bija par iemeslu tam, ka sādžu sadalīšana nevien lēnam gāja uz priekšu, bet vēl atrada nopietnu pretestību tajās sādžās, kur vairākumā bija mazzemnieki. Palisam citi panākumi būtu bijuši, ja jaunās saimniecības tiktu paplašinātas un noapaļotas uz muižu zemju rēķina, bet kā jau redzējam, tas netika darīts, un ja desmit gadus atpakaļ kāds par to runāja, tad to dēvēja par nožēlojamu fantastu. Pie sīksaimniecību paplašināšanas un noapaļošanas krievu laikos domājās nākt palīgā tā sauktā zemes banka, bet īstenībā latgalieši caur viņu nava nevienas pēdas zemes ieguvuši. Vispirms, zemes banka strādāja ne zemnieku, bet muižnieku interesēs, palīdzējama pēdējiem izdevīgi atsvabināties no parādos iekritušām muižām*). — Tādēļ zeme tika pirka ne tur, kur sādžas dalījās un kur viņa būtu visvairāk vajadzīga, bet gan tur, kur muižnieks taisījās bankrotēt. Tādā kārtā bankas zemes fonds pieauga milzīgos apmēros un prasīja no valsts ārkārtīgus izdevumus, jo zemes izpārdošana zemniekiem sen negāja paralēli ar viņas iepirkšanu no muižniekiem. Kas zīmejās uz Latgali, tad še zemes banka atbalstīja nevien muižniekus, bet reizē ar to piekopa arī zemes kolonizēšanu ar krieviem. Tā kā latgalietis nepiederēja ne pie vieniem, ne pie otriem, tad viņam atlikās vai nu mierīgi palikt sādžā, vai labākā gadījumā, saņemt dažus simtus pabalsta un iziet viensētā.

Pēc 1905. g. Latgalē sāka ātri vien izplēsties vietējo kredītiestāžu tīkls. Gandrīz katrā lielākā centrā nodibinājās krāj- aizdevu kases un sīkkredīta biedrības. Līdz šim vienīgie Latgales zemnieka kredītētāji bija vietējie žīdi, kuŗi par aizdevumiem ņēma grūti aprēķināmus procentus. Sakarā ar daudzām saimnieciskām pārgrozībām sādžās un jauniem apstrā-

---

*) Skat.: П. Миллюков. Очерки по истории русской культ. ч. I. Спб. 1909.

dāšanas veidiem vispār, vajadzība pēc pieejama kredīta pieauga ar katru dienu, jo Latgales zemnieki savā vairākumā ir ļoti nabadzīgi un dzīvo tikai no rokas mutē. Tādēļ pieprasījumi pēc aizdevumiem drīz vien pārsniedza kasu rīcības kapitālus un nācās griesties pie valdības un privatām iestādēm pēc subsidijām. Nedaudz gados dažas kases ieguva prāvus atlikumus, kuŗus tad arī mēģināja izlietot par labu tiem pašiem zemniekiem, no kuŗiem viņi bija sakrāti. Starp citu, radās ideja pirkt zemi

Krusta gājiens Latgalē. — Iznākot no baznīcas.

(muižas) un to izdalīt zemniekiem uz gaŗāku izmaksu. Šādi priekšlikumi ar sajūsmu tika uzņemti biedru sapulcēs un atrada plašu piekrišanu Latgales sabiedrisko darbinieku aprindās. Bet te atkal reiz pierādījās, ka nav jāaizmirst vecā

paruna — „kungs domā, bet kučiers brauc“. — Šoreiz „kučiers“ — krievu ierēdnis paskaidroja, ka zemes pirkšana un dališana nav sīkkredīta iestāžu kompetencē, priekš tam esot speciāla zemes banka, zemes ierīcības komisijas u. t. t. Vienīgi aiz pārpratuma un valdošo elementu neuzmanības isdevās Rekavas kasei (Ludzas apriņķī) nopirkt Baltinovas muižu. Citām kasēm nācās apmierināties ar labo gribu un laipniem aizrādījumiem no augšas. Savā laikā atraidīts tika arī sīkkredītu inspektora A. Āboliņa priekšlikums nodibināt Latgales kredītiestāžu savienību, kuŗa pie gadījuma varētu arī paralizēt šovinistiskās zemes bankas rīcību. Bet tas laikam Peterpilī tika nojausts un tādēļ projektu, kā nepiemērotu tā laika centra politikai, izgāza cauri. Citiem vārdiem, sīkkredīta iestādēm Latgalē neļāva spēlēt to lomu, uz kādu viņas sauca patiesie dzīves apstākļi un zemniekam-latvietim šē vajadzēja joprojam palikt saimnieciskā vērdzībā, jeb — bēgt no savas dzimtenes.

Tādi bija galvenākie kavēkļi Latgales saimnieciskās dzīves uzplaukšanai. Cik lielā mērā Latvijas zemes likums spēs stāvokli labot, to rādīs tuvākā nākotne. Patlaban skaidrs ir tas, ka ap 40% bezzemniekiem un mazzemniekiem pietrūkst Latgalē zemes, tanī laikā, kad „sabiedriskiem darbiniekiem“ tiek piešķirti dārzi un muižu centri 50 ha lielumā. Tā ka „darbinieki“ paši ieņemdami dažādas ierēdņu vietas un citus amatus, nevar savām rokām zemi apstrādāt, tad cits tiem nekas neatliek, kā izrentēt savus centrus bezzemniekiem. Starp pēdejiem rodas dibināti iebildumi pret „baltroču“ centriem, kuŗu dēļ Latgales zemnieku partija zaudēja uzticību tautas acīs. Saprotams, ar centriem vien vēl būs maz līdzēts lielajam zemes trūķumam Latgalē, bet taisnības principa vārdā, šos centrus nepieklājas ņemt tiem, kuŗi arī bez viņiem labi prot un var eksistēt.

Par to, kā novērst draudošo zemes badu Latgalē, ir dažādi ieskati. Pēc A. Medņa projekta*), „jāsamazina jaun-saimniecību zemes norma no 17,5 un 22 ha līdz vidējai zemes lietošanas normai, tas ir līdz 8—10 deset.“ Piešķirot jaun-saimniecībām šādu zemes normu pēc Medņa aprēķina valsts fonda zemes pietiktu visiem bez- un mazzemniekiem, caur

*) „Latv. Vēstn.“ 1923. g. 10. un 14. februārī.

ko atkristu izceļošana uz Kurzemi. Savu priekšlikumu tas pats A. Mednis motivē un aizstāv sekoši:

„Līdzšinējā Latgales zemes ierīcības virziena aizstāvji ar slimīgu aizrautību Latgalē, tāpat kā pārejos Latvijas novados, grib iepotēt lauku māju zistemu, pie kam šinī neaicināto reformatoru darbā aizbildinas ar to, ka vajagot dibināt „dzīves spējīgas saimniecības,“ par kādām esot uzskatāmas vienīgi 15—22 hektari lielas jaunsaimniecības.

Latvijas zemnieku saimniecības budžets nav vēl izpētīts, tādēļ ziniski nevar motivēt apgalvojumu, ka dzīves spējīgas saimniecības ienesīgākā zemes platības norma būtu 15—22 *ha*, jeb caurmērā 17,5 *ha*.

Krievijas zemstu statistika par zemnieku budžetu šī jautājuma specialistiem ir devusi pamatu dot slēdzienu, ka priekš Ziemeļ- un Rietumkrievijas guberņām (tā tad arī priekš Latgales), ievērojot viņu īpatnības un pastāvošo ražošanas veidu, viena zirga saimniecības zemes normai vajaga būt 4,2 desetiņas aramas zemes.

Tāpat bij. Krievijas zemkopības ministrijas sīksaimniecību organizācijas paraugplanos vienmēr bij paredzēta platība no 10—12 desetiņām. Pēc šīs normas organizētas saimniecības ir vienmēr tikušas uzskatītas kā pilnīgi dzīves spējīgas 2 zirgu saimniecības.“

No pievestā ir redzams, ka arī mūsu dienās ir radušies agrarpolitiķi, kas dūšīgi grib kāpt Stolipina pēdās, nemaz nerēķinādamies (tāpat kā viņu „lielais“ priekšgājējs) ar sekām, kas no šādas rīcības celtos.

Vispirms pievestie motīvi nav nopietni ņemami. Kas tad bija Krievijas zemstu statistiķi? Laikam gan muižnieki un viņiem radniecīgs elements, tādēļ arī statistikas iznākums bija labvēlīgs muižniekiem un nelabvēlīgs zemniekiem: pēdējiem ar skaitļiem „pierādīja“, ka viņi vislabāk var saimniekot uz 4,2 desetiņām. Neraugoties uz visiem „pierādījumiem“, krievu revolūcijas pirmais sauciens bija: „dodiet zemīti! („Дайте земли!“) Tas pats sakams par Krievijas zemkopības ministrijas paraugplāniem: cara valdība stutējās uz muižniekiem, tādēļ pēdejie arī izrēķināja un noteica zem-

niekiem tādu zemes normu, kuŗa neapdraudēja muižu neap-
tveramās zemes platības. Runāt par šīm normām, kā par
zinātniski pamatotām un piemērotām, starp citu, arī Latgales
apstākļiem var tikai tie, kas pie ļaļā galda cep projektus,
atsaukdami uz Vakareiropas sīksaimniecībām, kuŗas kultu-
relā ziņā stāv nesalīdzināmi augstāku par kautkuŗu Kurzemes
vai Vidzemes māsaimniecību, nemaz nerunājot par Latgali.
Sagraizot Latgales fonda zemes pēc Vakareiropas „šnitēm“,
aizmirsta tiek agrarā aksioma, ka — jo zemāki stāv
lauksaimniecības kultūra, jo lielāka vajadzīga
zemes platība dzīveespējīgai saimniecībai.
Dibinot Latgalē Stolipina normētās jaunsaimniecības (kuŗas
A. Mednis samāzina vēl par 2 desetiņām), nozīmētu, pie
tagadejās agrarkulturas, iegrūst visu Latgali postā un naba-
dzībā. No zemes raļīgums, ne apstrādāšanas paņēmiēni, ne
saimnieciskā iekārta (graud- un linkopība) nav tādi, kas no-
drošinātu uz 8 desetiņām dzīves minimumu. Tādēļ līdzsīnējā
zemes norma (17—22 ha) atzīstama par pareizu arī Latgalē.
Izpalikušiem maz- un bezzemniekiem jāmeklē cita izeja. Lat-
galiešu izceļošanu uz Kurzemes brīvzemēm Mednis atrod
par fantastisku planu, kuŗu varot „rādīt tikai uz kino ekrana,
bet ne dzīvē.“

Atminēsīmies, ka vēl nesenā pagātnē desmitiem tūk-
stošu latgaliešu izceļoja uz Krieviju un Sibiriju, izbraukdami
no savas dzimtenes bez līdzēkļiem, noteikta mērķa un plāna.
Un tomēr arī tad viņi tāļā svešumā atrada zemi un maizi
un pamazām iekārtoja savas saimniecības. Kādēļ gan nevar
mūsu dienās norisīnāties plānveidīgs izceļošanas process uz
Kurzemi, kuŗa tepat ar roku sasniedzama, ja vēl palīgā nāk
valdības pabalsts ceļā izdevumiem un pirmām pasākumiem?
Varam droši sacīt, ka te kino dramai nemaz nav vietas: izce-
ļošanu pagēr saimnieciskā nepieciešamība un zocialā taisnība,
un valstī tikai tad būs miers un politisks līdzsvars, ja visas
viņas daļas būs saimnieciskā ziņā vienādi nostādītas.

Pie visa ta, izvedot Latgalē zemes reformu, uz vietām
jāievēro vislielākā zemes taupība, neizsvaidot to pa labi un
pa kreisi tiem, kas var bez zemes gluži brangi iztikti.

VII. Meži.

Gadus divdesmit līdz trīsdesmit atpakaļ Latgales meži, kā nepārejams mūris, tina miklainā noslēpumu segā Latgali un viņas iedzīvotājus. Desmitām verstīm mēs braucām pa smagiem, smilšainiem ceļiem caur Bolvu un Viļakas mežiem, bidamies no lāčiem un vilkiem un reizē arī no laupītājiem, līdz kamēr no Vidzemes puses sasniedzam pirmo Latgales ciematu, kurš savukārt no visām pusēm bija ielenkts slaidām priedēm un eglēm, bet zemākās vietās — tumšzaļiem melnalkšņiem, jauktiem ar sudrabotām apsēm un saulainiem ošiem. Atsevišķi no citiem kokiem, kā pagātnes tradīciju sargi, pacēlās dižie žuburainie ozoli, bet pašā ciema vidū, sirmo liepu pavēnī, glabajās krusts ar Kristus tēlu, puškots brūklenājiem un meža ziediem. Ūpis tumšā upmalā un dzeguze uz sausā liepas zara bija še laika un likteņa vēstneši, bet saulītes gaitu vēroja pēc robotām mežu galotnēm. Neaizskārta vientulība, miers un klusums valdīja šajos ciematos. Lielie meži sargāja viņus no ār pasaules trokšņiem un nemiera, apklusinādami savā šalkoņā ļaužu gaviles un nopūtas. Maza šeit bija pasaule, bet vēl mazākas to ļaužu prasības, kas viņu apdzīvoja. — Bet tālu nost no šīm pelēkām, vientuļām būdām, uz zilgano ezeru, vai upju stāviem krastiem, tītas parku un dārzu koptā zaļumā, pacēlās dižciltīgo muižnieku baltās pilis. Apkārt viņiem, kā ezers, izplēšās plašie līdzenumi, kuri no zemes bagatības ik gadus pildīja ar graudiem gaŗās klētīs, bet pagrabus ar gaļu, sviestu, sieru un stipriem dzērieniem. Bet dzīve, sekodama straujā rītumā eiropiešu gaitai, iztukšoja smagos krājumus un neatlaidīgi sauca pēc naudas, naudas un atkal naudas. To paģērēja sīkie etiķetes likumi, ārzemju vasarnīcas, ģeneralpilnvarnieki ar komplicēto muižu pārvaldīšanas iekārtu un, beidzot, pašu muižnieku vispār pārspīlētais aristokratisms.

Te nu, kā saukts, nāca palīgā tirgotājs-izmantotājs. Šis „glābējs“ vēl ilgi būtu stutējis Latgales muižniecību savā spožumā, ja kaŗš un revolūcija nebūtu pārsteiguši šo abpusējo

draudzēšanos. Ņemot vērā vietējās mežu bagatības un lēto darba spēku, kuŗš zemes un darba trūkuma spiests, daudzreiz kļīda projam uz pilsētām, Latgalē uz vietas vajadzēja attīstīties un uzplaukt fabriku rūpniecībai, vismaz tādai, kas stāv ciešā sakarā ar mežu materialu izstrādāšanu. Ja vietējos muižniekos būtu vairāk uzņēmības un pacietības, tad tas droši vien būtu noticis. Bet visa viņu rūpniecība aprobežojās ar nedaudzām dzirnavām un ķieģelniecām vietējām vajadzībām. Acimredzot muižniecība šē negribēja ieguldīt lielākus kapitalus, bet gan centās tādus tieši caur mežu pārdošanu iegūt, kādēļ arī mežu īpašnieki tālāk par baļķiem, slīperiem, stencelēm un malku negāja, jo šis materials neprasīja nekādas tehniskas zināšanas, nekādus iepriekšējus izdevumus: to varēja vienkārši sagatavot ar zāģi un cirvi, izmantojot šim nolūkam ļaužu pārpalikumu sādžās. Runājot par mežu izmantošanu, šē bieži vien tiek lietots vārds „mezsaimniecība“. Man liekas, ka te vārds „saimniecība“, līdz šim mazākais, ir bijis pilnīgi nevietā, ar viņu parasti mēdz apzīmēt darbību pēc zināma plāna, kuŗš neiziet uz postīšanu, bet gan uz vērtību pavairošanu. Līdz šim Latgalē vēl nav nekur iekārtota daudz maz racionala mezsaimniecība: šeit cirta un cērt bez žēlastības no vietas visus kokus, sākot no kārtiņām un beidzot ar visresnākiem, skatoties kāds kuŗu reizi uzklīst pircējs. Bijušie muižnieki savā mantkāribā gāja vēl tālāk: lai no mežu uzpircēja iegūtu pēc iespējas vairāk naudas, pārdevēji dažkārt ielaidās uz tam, ka virsotnes un zari netika sakopti blāķos un izvesti, jeb sadedzināti uz vietas, bet palika, kā lūdums, vispāri pa izcirtumu. Ar šiem zariem un skujām, kas caur nolaidību sakrājās mežos „mezsaimnieki“ lielā mērā apdraudēja nevien paši savus īpašumus, bet arī zemnieku birstalas, laukus un mājas: neizvestās malkas kaudzes, zari un skujas, viršu un vaivaru krūmi, līdz ar zāli un miksto meža sūnu — viss tas vasaras karstumā līdzinājās vienam nebeidzamam sārtam, kuŗš nereti stiepās vairāk verstis. Ja pieguļniekam, vai ganu zēnam piemirsās apliet ugunskuru, tad sākās mežu degšana. Pēdējos gados vēl nav neviena vasara pagājusi, kad Latgalē nebūtu izdeguši lielāki meža gabali, pie kam nāk priekšā gadījumi, kad uguns no meža tiek pārnesta uz druvām un sādžām. Līdz ar mežiem dziļi izdeg kūdras purvi, melnzemes lieknes un pļavas, kas atrodas mežos, vai viņu tuvumā. Pāriedams pa nezināmiem

apakšzemes ceļiem no vietas uz vietu, uguns šeit pastrādā postošus darbus, pārvērzdams mežu pļavas un zemumus par melniem necaurejamiem purviem, kuŗi slapjos gados pieaug ar niedrām un skalbēm un noder par drošu mitekli meža pilēm un citiem ūdens putniem. Tikai pārdrošais mednieks dažreiz mēģinā še iekļūt, laipodams pa apdegušiem čakarņiem un melnām siekstām.

Nopostot mežus, bijušie „mezsaimnieki“ līdz ar to lielā mērā postīja vietējo zemnieku labklājību, nevien zistematiski saceldami malkas un būvkoku cenas, bet vēl vairāk maitādami sādžinieku tikumību un parašas. Smagie uzakupču naudas maki, kuŗi parādījās klusajās Latgales nomalēs, modināja vietējā zemniekā iegūšanas kāri, dziņu pēc vieglām peļņām, veicināja aizklišanu burlakos, savstarpējās ķildas, tiesāšanos, līšanu u. t. t. Zemniekam, kuŗš līdz šim bija paradis strādāt tikai savā sētā un tīrumā, uzreizi nācās stāties sakarā ar visiem uzakupču un viņu rōkas puīšu pārgudriem līgumiem un rēķiniem par mežu ciršanu, apstrādāšanu, vešanu un pludināšanu. Te nu bija vārda pilnā nozīmē sajaukts ūdens, kur veikls zvejnieks varēja vilkt lomu pēc patikas. Tas notika apmēram šādi: ziemai sākoties pa sādžām izbrauca „lovčijs“ (tā sauca še dažādākus pilnvarotos mežu izciršanas lietās), kuŗš izdalīja zemniekiem uz nākamās peļņas rēķina rōkas naudu jeb produktus — miltus, siļķes, sāli, gavenņu eļļu u. c. Pateicamā devību tiek šis un tas norunāts par nākamajiem darbiem, pūkam visos līgumos figurē frazes: „pēc sava ieskāta“ jeb „pēc savstarpējas vienošanās“. Tuvāki par cenām nekas netiek minēts — tas viss paliek mutiskos apsolījumos. Pats „lovčijs“ savas grāmatas un piezīmes ved tik neizprotamā kārtā, ka no visas viņa grāmatvedības varbūt viņš viens tikai spēj saprast, ko katrs skaitlis tur apzīmē. — Bet gala iznākums allaž ir tāds, ka zemniekam par grūto un gaŗo ziemas pūliņu izmaksā pavasarī labakā gadījumā nedaudz rubļus, sliktākā — viņš vēl pāliek parādā par izņemtiem produktiem — un nodzerto šņabi un kandžu, kuŗu viņam klusībā pagādājis laipnais lovčijs... Zemnieki, nevien bada un trūkuma spiesti ielaidās visādos līgumos ar mežu uzakupčiem, bet še bija arī savi mazi sāņu nolūki: stājoties sakarā ar uzakupčiem, varēja cerēt ievest mājās bez maksas zarus, skuļas — pakaišiem, dažādākus lietas

kokus priekš karotēm, spaiņiem un mucām, jaunus ošus un ozolus priekš sliecēm un obadām, kā arī pavasarī pieplēst lūkus — vīzēm un piekamināt egļu mizas — jumtiem un bišu kokiem. Dažādus latgaliešu koka izstrādājumus — ratus, ragavas un viņu daļas, kā arī dažādāka veida traukus, lielā vairumā varēja sastapt Vidzemes ziemas tirgos, uz kuŗiem Latgales mājrupnieki brauca pa simts un vairāk verstīm, sataisīdamies vienā partijā no vairākām sādžām. Šī ir viena no latgaliešu blakus peļņas nozarēm, kuŗu piekopj mājās vecie ļaudis un bērni pa gaŗiem ziemas vakariem, kāmēr jaunie iet slīpniekos-mežacirtējos. Viena daļa no izcirstā meža tika nopludināta pa Pededzi, Aiviekstu un Daugavu uz Rīgu. Dziļāki iekšā Latgalē meži būtu vēl ilgi uzglabājušies, ja viņu izciršanu lielā mērā nebūtu veicinājis Peterpils-Varšavas dzelzsceļš. Jau 1894. gadā šī dzelzsceļa pārvalde izstrādāja projektu, pēc kuŗa ogļu vietā līnijas vajadzībām izdevīgāki bija lietot malku — tik ilgi, kāmēr malkas cenas nepārsniedz 20 rbļ. kubikasī. No šī laika gaŗ visu Peterpils-Varšavas līniju sākās plaša mežu izciršana. Šim nolūkam uz vairāku muižnieku vēlēšanos, tika būvēta zaru līnija no Jaunlatgales uz Situ, t. i. līdz upītei mežu vidū, kuŗa savā laikā skaitījās par robežu starp Vitebskas un Vidzemes guberņām. Tikai pasaules kaŗa laikmetā sāka šo līniju no mežu biežokņa turpināt tālāk uz Vec-Gulbeni. Visu laiku šis vientuļais, gandrīz nevienam nezināmais dzelzsceļš kalpoja tikai meža materialu izvešanai, apgādādams Peterpils-Varšavas līniju ar malku un dažādāku būvmaterialu. Tādā kārtā Latgales mežus no vienas puses deldēja privātie uzkupči, no otras — krievu valdība. Pie visa tā, kaŗa laikā milzums koku tika patērēts priekš nebeidzamām tranšējām, aizzogojumu rindām, tiltiem, barakiem un ceļu bruģēšanai. Vēl grūtāki ir aprēķināt, cik nodedzināja daždažādie kaŗa spēki, še stāvēdami un cauriedami, cik izveda vācieši un cik komunisti savām vajadzībām, cik ir aplausti un bojāti no granātām un ieraķumiem u. t. t. Aprēķinat mežu faktisko, iekšējo bagātību mums tagad nāksies ļoti grūti. Vecie plāni un dāti par mežiem ir pa lielākai daļai gājuši zudumā. Un ja mums arī tādi būtu, tad mēs tur atrastu ziņas, kuŗas vāktas par mežu platību un vērtību desmit līdz divdesmit gadus atpakaļ. Tādēļ šīs ziņas nesaietas ar patreizējo mežu stāvokli. Pareizas ziņas par to iegūsim tikai tad, kad izvedīsim sīkāku

mežu taksaciju. Pirms tas nav izdarīts, mums grūti spriest par to, cik mēs no Latgales mežiem varam tērēt un cik taupīt. Spriežot pēc līdzšinējām statistikas ziņām, Latgales mežu platība iztaisa 856,282 pūrvietas. Starp visām šīm tūkstošām pūrvietām grūti varam atrast veselus, jeb vismaz nobriedušus mežu gabalus. Vizvairāk redzam jaunus mežus — egles, apses, alksnāju, tad — nebeidzami celmi, zari un vietām nezin no kā pamestas, pa pusei pūrvi ūdeņos iegrimušas malkas un stenceļu kaudzes, nolīsti baļķi un dažāds cits materials, nemizots, neapkopts, zem atsutušās mizas jau bariem dzīvo ķirpji. Tad nāk izdegumi — jaunākie vēl melni un kaili, vecākie jau aizauguši ar bērzu biežokni, kuņam grūti cauri izspraukties. Zemumos, kur aug melnalkšņi un liepas, bieži vien sastopam simtiem jaunu kociņu bez mizas. Tās arī ir pasaules kaŗa

Preiļu pils Latgalē.

sekas: zābaku materialiem nozūdot, cenas uz vizēm un lūkiem ātri sāka celties, un nežēlīgie lūcinieki, izmantodami vājo mežu uzraudzību, applēsa liepas un kārkļus pat ceļa malās, bet melnalkšņu mizas kamināja sādžinieces dziju un drēbju krāsošanai. Ka Latgales meži ir nonākuši tagadējā bēdīgā stāvoklī, tur visvairāk vainojama ir vietējo muižnieku patvarīgā rīcība, saziņā ar bijušām krievu valdības iestādēm. Bez tam, sava daļa vainas meklējama nepietiekošā, bieži vien pat noziedzīgā mežu uzraudzībā, ar ko izskaidrojamas arī gadskārtējās mežu degšanas un beidzot — plaši mežu zemumi mirst mūžīgā ūdenī, jo līdzšinējie mežsaimnieki ir no mežiem tikai ņēmuši, cik varēdami, bet par viņu labierīcību nava neviens domājis, kādēļ šie sastopamies ar īsti pirmatnēju mežsaimniecības iekārtu. Par mežu apsardzību jāsaka, ka tā

nav nostādīta daudz maz ciešami. Ir punkti, kur sastopam mežu pārraugu un vairākus mežsargus, kāmēr viņu rajoni aizstiepjas no dzīves vietām verstis 10—20. Labi, ja mežsargs reiz pa nedeļu noiet sava gabala otrā galā, bet dažreiz paiet mēnesis, kāmēr viņš tur nav ieskatījies.

Mežu zādzības nekādā ziņā nevar saukt par vispārēju parādību. Visbiežāki viņas nāk priekšā tur, kur sādžu zemīte iežņaugta no mežiem, kur zemniekiem zemes darba nepietiek un kur viņi no šī darba nevar iztikt. Šādās sādžās, kā jau iepriekš minēju, tiek piekopti dažāda veida koku darbi, kuņiem nepieciešamais materials tiek iegūts pa lielākaļai daļai neatļautā ceļā. Visvairāk tas sakams pa ošiem, ozoliem un kļavām, kuņus mazumā nemēdza pārdot, bet vairumā tie savas dārdzības dēļ bija pieejami tikai uzpircējiem. Zemnieki dažkārt izlīdzās šādi: nīknā ziemas salā un putenī, kad ikviens spīežas tuvāki pie siltā ceļļa (krāsns), mājrupnieki ar pieciem, sešiem zirgiem vēlu vakarā, kā veļi izslīd no sādžas uz attālāko lapu koku ataugu. Tur vajadzīgos kokus grūti nenākas atrast — viņi jau vasarā ir uzmeklēti un iezīmēti. Nosvīeduši smagos aitādu kaņokus, zemnieki klusēdami ar steīgu laiž, griež un kņauj vezumos pašus skaistākos kokus. Pēc pāris stundām zirgi sprauslodami velk uz mājām smago laupījumu, bet laipnais Putēņa tēvs ar mīkstu slotu rūpīgi izdzēs pēdas... Mājās rezgaļi tiek tūliņ plēsti un šķelti pēc vajadzības, lai nebūtu iespējams atrast celmu mēru. Pēc tam lietas kokus saceļ rījā uz ārdiem, kur viņus kaltē un apdūmo brūnus un melnus. Ja zādzību mekletāji pēc kāda laicīņa arī jēnāktu, tad viņi šē atrastu tikai vecus kokus, kuņi stāv no tēvu laikiem...

Vispār ir novērots, kā mežu zādzības notiek galvenām kārtām priekš apkurināšanas un lietas kokiem. Tas vismaz sakams par tām zādzībām, par kuņām tiek sastādīti protokoļi. Ir arī novērots, ka apvidos, kur bārgāka ir mežu apsardzība un lielākas soda naudas, mežu zādzības nāk biežāki priekšā, nekā tur, kur mežu pārvaldība iet zemnieku vajadzībām pretīm, pārdodama viņiem nepieciešamos materials m a z u m ā un par mērenām cenām. Lielās sodu naudas, ar kuņām savā laikā zemniekus gribēja „iebaidīt“, neaizsnīdza savu mērķi, bet gan deva pavisam otrādu iznākumu: jo augstāks bija soda

mērš, jo vairāk bija mežu zādzību*). Tas izskaidrojams vienkārši ar to, kā ar zemām sodu naudām zemnieki rēķinājās un tās maksāja, bet kad nācās maksāt trīs- un desmitkārtīgi virs nocirstā koka vērtības, tad par meža zagli uzdevās profesionāli „sēdetāji“ — personas, no kuŗām nekādu soda naudu nevarēja piedzīt. Te nācās lietu vienkārši izbeigt, sastādot aktu par maksāt nespējību un iesēdinot vainīgo cietumā, Sādžinieki sēdetājus allaž apgādāja ar pārtiku un godināja, kā savus aizstāvjus — tik tālu bija pārmainījušies ļaužu jēdzieni par likumību un noziedzību. Vēl reiz jāsaka, ka bārgie sodi pie zemniekiem sacēla tikai pastāvīgu rūgšanu un nemieru, kas bieži vien parādījās tīšā mežu dedzināšanā. Vitebskas mežu apsardzības komisijas pārskatos, laikmetā īsi pirms kara, acīs krīt tie 60—70% mežu dedzināšanas gadījumi, kuŗi cēlušies „aiz nezināmiem iemesliem.“ Šie nezināmie gadījumi nav nekas cits, kā tīša uguns pielaišana, kuŗu oficiālām iestādēm un personām neveikli bija saukt īstā vārdā, jo viņas jutās savu daļu vainīgas un moraliski atbildīgas. Lai līdzšinējo, pilnīgi primitīvo Latgales mežsaimniecību nostādītu uz daudzmaz kultūrelakiem pamatiem, mums še nāksies daudz strādāt un daudz ko grozīt. Vispirms pareizi jānostāda mežu pārvaldīšanas, apsardzības un eksploatacijas kārtība. Ķeroties pie mežu izmantošanas, mums jārikojas stingri plānveidīgi, ņemot vēra ikgadējo mežu pieaugšanas procentu, kuŗu nekādā ziņā nedrīkst pārsniegt tekošie izcirtumi. Tālāk jāgadā par to, lai uzcīrēji, kukuļu ņēmēji un devēji nevarētu spēlēt to lomu, kādu viņi spēlēja līdz šim. Šim nolūkam jādibina un jāizkopj mežstrādnieku arteļi, kuŗi daudzās vietās pastāv no agrākiem laikiem, bet bez kādiem statūtiem un juridiskās sankcijas: kaŗ zināmais uzņēmums paveikts, arteļis izklist un salasas nākamā reizi, kad jauns darbs to prasa. Piešķirot mežstrādnieku arteļiem noteiktu reglamentu un juridiskās personas tiesības, mēs tuvākā nākotnē iegūtu zināmu vairumu darba uzņēmēju an izpildītāju un līdz ar to tie 100—200% peļņas, kuŗu mierīgi bāŗ makā tagadējais uzkuŗcis, paliktu arteļiem. Kas attiecas uz vietējām vajadzībām, tad še jādod būvmaterials, malka un lietas koki, skatoties pēc tiešās vajadzības, par mērenām cenām un pat par brīvu.

*) Salīdz.: Отчеты Лесного Департамента. Спб. 1893 г.

Sekmējot tādā kārtā koku sīkrūpniecību, mums reizē jācenšas pēc mežsaimniecības ideāla, kuŗu noteic zinātne un praktika: mežu materialu pārdošanu neizstrādātā, gabalu veidā pielaižama tikai kristiskos izņēmuma gadījumos, bet istā mežu vērtība iegūstama tad, ja viņus uz vietas pārstrādājam. Papīrs, sērkociņi, dažādas darvas, terpentins, koka spirts, kal-fonijs u. t. t., tās ir mantas, uz kuŗām cenu krišanu nekad nav gaidama, ņemot vērā Vakareiropas mežu nabadzību. Tādēļ mūsu stāvoklis, salīdzinot ar citām Vakareiropas mazām valstīm, šai ziņā sevišķi labvēlīgs. Tikai mums vajaga pareizi izprast un aprēķināt mūsu mežu iekšējo vērtību un neatdot viņus par sviestmaizi.

Reizē ar zemes ierīcības darbiem Latgalē, jānokārto un jānoapaļo arī nekārtīgi izrobotās mežu robežas, piedalot pie sādžu un viensētu zemēm tos gabalus, kuŗi „kā vadži“ ir iespiedušies sādžu zemēs. Šie „vadži“ ir senlaiku zemes iekār-tas atliekas un ne mazumu viņi traucējuši un kavējuši maz-zemnieku saimniecisko uzplaukšanu. Te nedrīkstam rēķināties ar to, ka atdotie mežu gabali zemnieku rokās tiks nocirsti un pārvērsti par tīrumiem un pļavām un ka līdz ar to mazināsies mežu platība. No tāda redzes stāvokļa skatījās krievu valdība, kuŗa zem mežu apsardzības maskas patiesībā sargāja muižu zemju pārņemšanu no zemniekiem. Nostādot mežkopību uz racionaliem pamatiem, mums radīsies iespēja Latgales mežu platību sašaurināt līdz 50% uz aramas zemes un pļavu rēķina, un arī tad mes būsim ar mežiem vairāk nodrošināti, nekā pie līdzšinējās platības un mežu izpūdēšanas nebeidzamos mūklājos.

Vissvarīgākais un reizē ar to arī visgrūtāki atrisinams ir jautājums par mežu nosusināšanu. Ja gribam glābt Latgales mežus, pacelt viņu vērtību, sekmēt visa apgabala zemes kultivēšanu un atsvabināt apgabalu no rudenā un pava-sara biežās miglas un pārmērīgā drēgnuma, tad nekādā ziņā nedrīkstam raudzīties ar krievisko vienaldzību uz neskaitāmiem hektariem purvu, kuŗu melnā klēpī grimst un trūd meži un pļavas (skat. I. nod.). Apgabala nosusināšana mums sola šādus labumus: 1) nozudīs liekais slapjums un reizā ar to mežu pie-augšana pieņemsies par 50—100%; 2) uzlabosies nepārejamie mežu ceļi uz attāļākām salām, kuŗās pat ziemā grūti iekļūt, jo purvi cauru ziemu sūt un aizsalst tikai pie laba kailsala.

Līdz ar ceļu uzlabošanu proporcionēli celsies arī līdzsīm nepieejamo mežu vērtība; 3) pēc purvu nosusināšanas mēs piekļūtu pie viņu neizmērojamām kūdras bagātībām, par kuŗām jau savā laikā Pēteris Lielais teica, ka „vajadzīgs visiem līdzekļiem meklēt pēc kūdras, lai būtu piepalīgs malkai.“ Pagājuši ir gadu simteņi, bet mēs tālāk par P. Lielā vārdiem neesam tikuši, kaut gan dzīves tiešamība mums rāda, ka laiks jau sen bija no vārdiem pāriet uz darbiem. Bradājot pa Latgales purviem, nenākas grūti pārliecināties, ka viņu līdzšinējā stāvoklī nav nekas iesākams, ne izvedams: vispirms vajadzīga

1922. g. pavasara Daugavas plūdos izmestā ledus sablīvējumi uz Grīvas ielām.

kanalizācija; 4) Latgales purvi satur sevī daudz dzelss daļu: par to liecina stipri rāvainie ūdeņi, sarkani-brūnā, dzelžainā zemes virskārta, kā arī apbrīnojami cietā un asā zāle, kuŗu šē tā i sauc par „dzelzs zāli“. Neņemot spriest, vai šis nosaukums stāv kādā sakarā ar īsto dzelzs vairumu šējienes purvos, bet ka tāds šēit ir, pa to ir izteikušies arī specialisti. Tuvāki painteresēties par šīm dabas bagātībām krievu valdīšanas laikā nenāca nevienam prātā, jo — Uralos bija rūdas kalni, bet šē nācās list purvos... 5) Bez visa minētā, mēs pēc purvu nosusināšanas iegūtu, itkā piedevām, plašus pļavu gabalus un melnzemes tūrumus. Visiem šiem jautājumiem, ņemot vērā Latvijas aprobežoto zemes platību un dabas bagātības, ir dziļi valstiska nozīme, un tie cilvēki, kuŗi veiks Latgales nosusinā-

šanas darbus, rakstīs neizdzēšamiem burtiem savus vārdus mūsu valsts attīstības gaitā.

Izvest dzīvē vismaz daļu no šiem darbiem, nenākas tik grūti, jo gandrīz visiem purviem un ezeriem ir kādā zināmā virzienā ievērojami kritumi, un ja grāvju un kanalu rakšana uz šiem kritumiem prasītu daudz pūļu un daudz naudas, tad samērā arniecīgiem līdzekļiem lielus panākumus gūsim, sekodami ūdeņu dabiskajiem ceļiem — upēm, upītēm, seno grāvju gultnēm un dažādām nosūcēm, pa kuņām liekais ūdens tagad novelkas uz Aiviekstas un Daugavas pusi. Tīrot un uzturot kārtībā senos ūdens ceļus, mēs jau daudzus novadus atsvabinātu no liekā slapjuma. Kad dabiskie ūdensceļi būs savesti pienācīgā kārtībā, mums kļūs gaišaki redzams, kādos apgabalos šie ceļi ir nepietiekoši un kādos visproduktīvāki būtu rakt jaunus kanalus. Tikai jau tagad gribētos aizrādīt, ka sākot šos svarīgos darbus, mums vispirms jāsarogas no krieviskās paviršības un kanceļejisma, kuņiem mēs daudzreiz skrienam pakaļ, paši to neapzinādamies.

Kā uz atbaidošu piemēru varu norādīt uz bijušo Peterpils „Ziemeļu ekspedīciju“ nosusināšanas lietās, kuņa prata izsusināt daudz tintes, bet nespēja priekš novadniekiem atkarot no purvājiem nevienu jaunu zemes gabalu.

Novgorodas guberņā šī ekspedīcija pie Šeksnas purvu nosusināšanas strādāja ilgus gadus, bet iznākumā — „обсохла на два вершка“, kāmēr Peterpils guberņā purvi drīzāk izplētās nekā samazinājās *).

---

*) Отчеты земской статистики. Салīdz. А. С. Ермолов. Неурожаи и народное бедствие.

VIII. Burlaki un iebūvieši.

Sakarā ar mežu izciršanu Latgalē radās divas jaunas ļaužu šķiras — burlaki un iebūvieši.

Par burlakiem šeit sākumā dēvēja plostotājus un strādniekus, bet vēlākā laikā šo vārdu sāka attiecināt uz visiem, kas no savas sādžas izgāja uz ilgāku laiku citur peļņā. Pirmais un galvenais peļņas avots šeit bija mežu ciršana un plostošana. Burlaki, nobraukdami ar plostiem Rīgā un citās pilsētās, vairs no turienes neatgriezās. Tāda pati aizklišana notika uz austrumiem, gar Pēterpils-Varšavas dzelzsceļa līniju, citiem vārdiem, liekais darba spēks no sādžām sāka meklēt sevīm nodarbošanos ārpus savas dzimtenes robežām. Man bija izdevība daudzreiz satikt Latgales burlakus Iekš-Krievijā un pat Somijā. Nav grūti uzzīmēt šos savādos ļaudis, kuŗi bieži vien, neprazdami svešas valodas un bez kapeikas naudas kabatā, dodas svešumā meklēt darbu un maizi, palaizdamies tikai uz savām spēcīgajām rokām un iedzimto izturību. Apkārušies gaŗiem žāģiem, vilēm, cirvjiem, šķipelēm un dažādiem laužamiem rikiem, nezdami līdzī maiņus ar pārtiku un svētdienas drēbēm, virs kuŗām krustiski uzsiets pāris labāku zābaku, viņi nelielos pulciņos klīda no muižas uz muižu, strādādami gan kā namdari un mūrnieki, gan arī kā grāvjrāči, cirtēji, lidumnieki u. t. t. Ar retiem izņēmumiem visi viņi piederēja pie tiem, kam savā dzimtenē nebija nekādas izredzes: uz pieciem, sešiem ģimenes locēkļiem, labi ja bija tikpat daudz desetiņu zemes, bet „kungī“ atteicās zemniekiem zēmi pārdot, jo pēdējie to arī gribēja maziem gabaliem un uz gaŗāku izmaksu. Muižnieki savas zemes turpretim pārdeva uzpircējiem un krieviskai zemes bankai, kas varēja samaksāt uz vietas tūkstošus un miljonus. Šādā kārtā tika veicināta burlacība (peļņās iešana) un līdz ar viņu izceļošana. Burlaku skaits pēc prof. Rancāna ziņām pirms kaŗa katru gadu sniedzās pie 10,000. Pēdējos gados, sakarā ar kaŗa apstākļiem, šis skaits būs daudz lielāks. Grūti noteikt, cik burlaku katru gadu palika svešumā un cik no viņiem atgriezās atpakaļ savās sētās. Ka šis izpalcēju skaits nav bijis

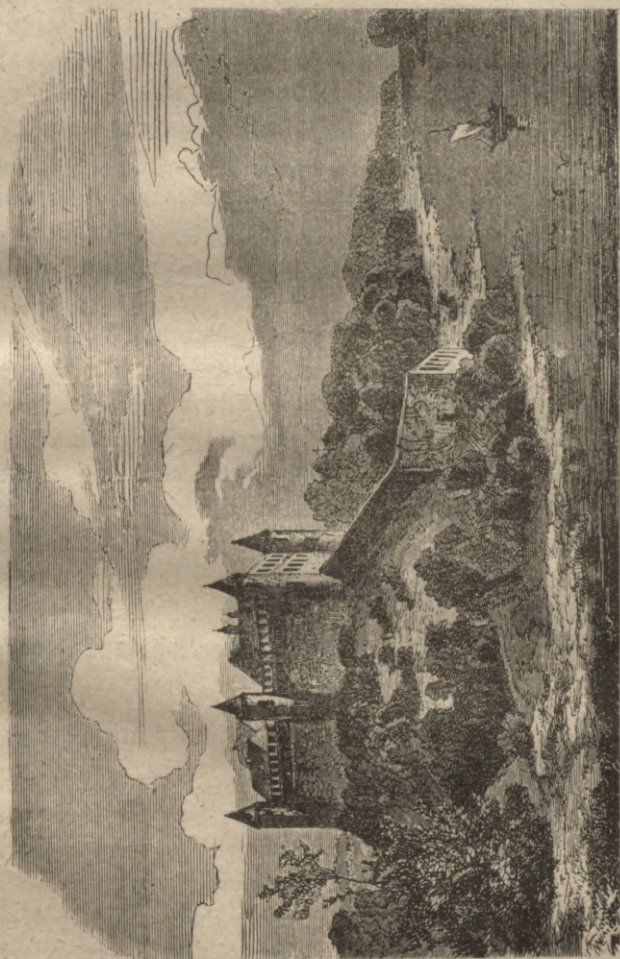
mazais, to varam slēgt no tam, ka Latgalē neuziesim nevienu sādžu, no kuŗas savā laikā nebūtu vairāk, vai mazāk cilvēku aizgājuši uz Krieviju. Cik gadijies novērot, tad šie izceļotāji pilnīgi zaudēja savu nacionālo nokrāsu un latvisko valodu. Tas izskaidrojams ar to, ka izgājējiem ar savu dzimteni nebij nekādu garīgu sakaru jau tādēļ vien, ka viņi neprata savā mātes valodā lasīt un rakstīt. Pie visa ta, Latgales vispārīgais kultūras līmenis bija par zemu, lai radītu atsevišķās personās nacionālās vienības apziņu un pašlepnumu. Pret pārkrievošanu vairāk nodrošināti bija tikai tie latvieši-latgalieši, kuŗi dzīvoja kolonijās, kuŗiem bija sava katoļu baznīca un dažādākas citas kopējas intreses. Bet tā kā kolonijas bieži vien baznīcu lietās bija padotas poļu baznīckungiem, kuŗi maz, jeb nemaz neprata latviski, tad zem poliskās baznīcas un inteliģences iespaida arī latgalieši drīzi vien sāka pieslieties saviem ticības brāļiem-poļiem. Priekš latviešu nācijās, saprotams, zaudējums vienlīdz liels, vienalga, vai latgaliētis pārkrievojās, vai pārpoļojās. Pēdējai par upuri krita it īpaši tās latgaliešu nometnes un kolonijas, kuŗas atradās Vitebskas, Minskas un Mogiļevas guberņās, kur poļu iespaids no seniem laikiem stiprāki nomanams.

Ne mazums latgaliešu ir aizklidis uz Sibīriju, par kuŗu savā laikā Latgalē stāstīja visādas pasakas. Sevišķi liela kustība uz Sibīriju bija līdz 1905. gadam, kad Latgalē vēl nebija nekādas jausmas par muižu zemju dalīšanas un pirkšanas iespējamību. Retu pagastu še uziesim, no kuŗa nebūtu vairākkārt sūtīti cilvēki uz Sibīriju — „zemi izlūkot.“ Izlūkotāji pa lielākai daļai nebija spējīgi pareizi apsvērt Sibīrijas apstākļus un tādēļ allaž solīja ļoti daudz, bet ļautiņi uzticējās solījumiem, izārdīja savu pēdējo nabadzību un devās svešumā — laimi meklēt. Par šiem izceļotājiem Trasuns vārdu pa vārdam saka: „Myusu zemnieks latgolīts ir tymss, brismeigi tymss. Nažēlīgi apspists nu myuža laikim, padejūs godūs nupleisis un izsalcis, jis ciš bodu un soltumu, bet namok sev maizi nupelnit.. Dažu reizi maize te pat guļ zam daguna, bet jis jos naradz aiz gora tymsības. Parodi jam rubli, parodi jam maizes kymusu, jis skris pec jim pakaļ vai diszin cik toli, gaisinodams daudz vairāk laika, nakai pelnidams...“*)

*) Skat, „Dryva“ № 14, 1909. g.

Spiesti no bada un zemes trūkuma un valdzināti no labiem solījumiem, latgalieši turpināja izceļot uz Sibīriju, neraugoties uz visiem brīdinājumiem un uzsaukumiem neatstāt dzimteni. Vēl vairāk izceļotājus vilināja krievu valdības aģenti, solidami ceļa naudu un dažādu labierīcību viņā galā. Ka izceļotāju nava bijis mazums, par to liecina tas, ka biskaps

Daugavpils vidus laikos.

Ceļņaks 1909. gadā apceļodams Sibīrijas katoļu draudzes ir uzgājis rietumu Sibīrijā ap 120 latviešu koloniju*). Tajā laikā vairākas kolonijas ir bijušas apvienotas draudzēs un

*) Skat. „Dryva“ №№ 27—35. 1909. g. „Kur dzēvo latviši, kas aizbrauc uz Sibīri?“ no K. Skryndas.

uzturējušas cita ar citu sakarus. Kādā stāvoklī šīs kolonijas ir nonākušas patlaban, — par to trūkst jebkādu ziņu.

Atgriežoties pie Latgales īstajiem burlakiem — izceļotājiem-peļņiniekiem, nākas atzīmēt, ka viņi nevien zaudēja savu tautisko apziņu, bet vēl vairāk pagrima tikumiskā ziņā: viss zemais un ļaunais pilsētu un miestu dzīvē viņiem ātri pielipa, bet labo un daļo viņu neizkoptās dvēseles neprata atrast un pieradināties. To ievērojot, mums top saprotams, kādēļ ar vārdu „burlaks“ ikdieniskā valodā mēdz apzīmēt kautko atbaidošu, noziedzīgu, kā mēr daudzus novados viņam pat piešķir vienādu jēdzienu „slepkava“. Tāds ir tautas slēdziens par burlaku tikumību. Vispār vietējie uz burlacību skatās, kā uz pēdējo līdzekli. Pēc viņu ieskatiem, cilvēks, kas aiziet burlakos, ir pazudis priekš citiem un priekš sevis. Caur sādžām, no kuņām iet un nāk daudz burlaku, baidās naktīs braukt. Visvairāk sādu sādžu sastopam Latgales dibenā, gar krievu robežu. Iepazīdamies tuvāki ar burlaku psiholoģiju, redzam ka viņi savā ziņā atgādina Gorkija „bijušos cilvēkus“: jaunībā viņi audzināti stingri reliģiozā garā, pēc sen-tēvu tikumiem un parašām, dzīvē stājušies ar vislabākiem nodomiem un arī tagad atzīst savu tikumisko pagrimšanu un atsvešināšanos no savas dzimtas locekļiem un viņas senām tradīcijām, bet reizē ar to arī nespēj pretimturēties tumšas izdzīves vilņajumiem. Šie ir nožēlojami divdabji, kas reizē nicina sevi un ienīst tos, kas moraliski stāv par viņiem augstāki.

Par iebūviešiem jeb fermeriem Latgalē mēdz dēvēt zemniekus-mazsaimniekus, kuņi še radās sakarā ar mežu izcīršanu. Censdamies no kailajiem izcirtumiem iegūt ienākumus, muižnieki sāka viņus iznomāt tiem, kas gribēja mežos paši saviem spēkiem iekārtot atsevišķas saimniecības. Pats par sevi saprotams, ka katra latviešu zemnieka dēla karstākā vēlēšanās vienmēr ir bijusi — iegūt sevim gabaliņu zemes un apmesties tur uz pastāvīgu dzīvi. Enerģiskākie bezzemnieki no sādžām un daļa ienācēju no Vidzemes bija tie, kas pirmie apmetās vientuļajos izcirtumos un ar cirvi un kapli rokās sāka uzplēst celmaino lidumu. Cauras vasaras šie nokvēpušie, brūnie cilvēki, gaiņādāmie no odu un dunduru bariem cirta, lauza un veda resnos celmus, siekstas un žagarus, krāva

sārtos un dedzināja, attīrīdami soli pa solim zemi nākamām druvām un pļavām. Skuju un zaru būdu vietā drīz pacēlās dzīvojamās mājas, gan ļoti mazas, no apaļiem baļķiem, kameņu jumtu, bieži pat bez skursteņa, bet iebūvietis nenoskuma, ja vakaros pavārda dūmi koda acīs: dzīvei pamats bija likts, un tagad tikai — strādāt, strādāt...

Sākumā noteikumi iebūviešiem likās diezgan pieņemīgi: vairākus gadus par zemi nekas nebija jāmaksā un pēc tam muižnieki solīja pārdot fermas par dzimtu, nomaksājot pirkšanas naudu 12—25 gados. Bet te nu, pēc pašu iebūviešu vārdiem, „kungu prāti nebija tādi, kā agrāk: tad, ko kungs solīja, to viņi arī turēja, tagad viņam katru dienu sava valoda.“ — Kad iebūvieši bija jau daudz maz ieklēsuši druvas un apdrošinājušies pret bada nāvi, viņiem piepeši pasludināja, ka iepirkšanas vietā jāņem rentes kontrakti, pie kam dažiem šos kontraktus izdeva uz sešiem gadiem, bet dažiem tikai uz gada.

Tā bija zīme, ka nākotnē nekas labs nav gaidams. Un tiešam: pie pirmās izdevības nomas naudu paaugstināja un līdz ar to uzlika dažāda veida klaušas muižu vajadzībām: malkas vešanu, pļavu tīrīšanu, grāvju rakšanu u. t. t., nerunājot jau par daudzajām lauku darbu „talkām“, kuņas daudreiz vilkās nedeļām un uz kuņām jauniem rentniekiem nācās iet ar savu maizi. Te, vienkārši, sākās dzimtbūšanas atjaunošana: vecie sādžinieki bija izslīdejuši no dzimtlaiku jūga un nu viņu vietā nācās stāties jaunājiem iebūviešiem. Noteikumi palika tik smagi, ka daudzi tos nespēja pildīt: nemaksāja par ilgāku laiku renti, nolaida ēkas, noplicināja līdz pēdejam zemi un bēga no savām mežu ligzdām. Bet drīzi Latgalē nāca jauni kungi, kas nepazina ne Jāzepa, ne viņa brāļus; tie bija — jau vairākkārt minētā zemes banka un viņai līdzī atnestā krievu kolonizācijas politika. Lietas apstākļi bija šādi: jau ilgāku laiku vairākas Latgales muižas spekulācijas ceļā gāja no rokas rokās, un kad kāds no muižniekiem vairs citādi nevarēja tikt vaļā no dārgi pārmaksātās muižas, tad pārdeva visu, jeb daļu no savas platības zemes bankai, kuņa šādus gadījumus izlietoja, lai nometinātu Latgalē krievus no kaimiņu guberņām. Līdzšinējiem iebūviešiem — rentniekiem kontraktus uzteica un pasludināja, ka viņiem šē zeme par

dzimtu netiks pārdota, bet tādu gan viņi varot dabūt caur zemes banku kaut kur Krievijā... Tāds, apmēram, bija iebūviešu liktenis: kādas „augstākas politikas“ dēļ šie zemes rūķi tika padzīti no savām druvām un nozīmēti par staiģuļiem savā dzimtenē.

Jā paraugamies, kā klājās iebūviešu pēcnācējiem — krieviem, tad redzam visai bēdīgu ainu: neraugoties uz pieņēmīgiem pirkšanas noteikumiem un naudas pabalstiem, ko viņi saņēma no krievu ērgļa, šie saimnieki tikai ar mokām noturās savās „postašās“ (пусташь), kā viņi mēdz dēvēt savas fermas. Revolūcijas laikmetā, kad zemes pirkšanas tiesības ieguva arī latvieši, daudzi krievi ir likvidejuši savas saimniecības, pārdodami latviešiem savus kontraktus, un paši aizlaidušies atpakaļ uz Krieviju. Atrodam arī postašas, kuŗas tā varam saukt šī vārda istā nozīmē, tik tukšs un sabrucis viss tur izskatās.

Un kad jautajam flegmatisko saimnieku, kādēļ viss tik nožēlojamā stāvoklī, viņš allaž atbild: „Paspēsīm — дело не волк, в лес не убежит“...

IX. Tautas izglītība.

Krievu laikmets nesa sevīm līdz pārkrievošanu un pareizticīgo misioni. Censdamies šinī apgabalā atkarot pareizticībai pirmo vietu, krievu mācītāji sāka atvērt savās mājās pie psalmotājiem un baznīcu sargiem pirmās baznīcu „skolas“, kur mācīja lūgšanas un slāvu valodu. Lai cik necik pievilktu skolēnus, nabadzīgākiem sāka izsniegt par brīvu brokastis un mācības piederumus. Kā skolotāji še bija mācītāji, viņu sievas, meitas, psalmotāji, pagasta skrīveri un kuŗa invalidi. Jāatzīmē, ka šīs skolas sākumā bij pareizticīgo garīdznieku-misionaru tīri privats pasākums, ar kuŗa palīdzību viņi centās sagatavot daudz maz apzinīgus pareizticīgās draudzes kalpus un cīnītājus pret katolicismu, kuŗš bija iespiedies tālu Vitebskas gubernā. Iedzīvotāji ticības lietās bija palikuši tik indiferenti, ka pat neatšķīra katoļu baznīcas un pareizticīgo, sarunas valoda bija krieviska, bet pātaru grāmatas poliskas; baznīcā lūgšanas skaitīja, bet nezināja, ko viņas nozīmē. Sākot ar 1864. gadu, baznīcu skolām sāk sekot pareizticīgo draudžu pārvaldes. Skolu pastāvēšana tomēr nebija ne ar ko nodrošināta. Lielāko tiesu tās bija pārejoša parādība: šodien skola rodas, pateicoties mācītāja, vai citas ieintresetas personas gādībai un aģitacijai, bet pēc kāda laika, sakarā ar personu maiņu, viņa jau izzūd, pēc tam radās atkal u. t. t. — Rūpejās visvairāk par to, lai skolas būtu uz papīra, kāmēr īstenībā viņas daudzreiz nemaz nepastāvēja. Parasta parādība bija, ka skolā mācījās 2—3 skolēni, bija arī skolas, kur mācījās viens vienīgs skolēns... Telpas skolām tika ierādītas mācītāju virtuvēs, pirtīs, baznīcas sargu mājās, labākā gadījumā — kādā pagasta mājas istabā.

Klases mebeļu nekādu nebija, vienīgie mācības līdzekļi bija krievu un slāvu ābece. Visur mācīja pēc burtošanas metodes, rēķināšana un rakstīšana nemaz netika mācīti, dažās vietās psalmotāji mācīja dziedāšanu. Tāds bija baznīcu skolu sākums Vitebskas gubernā un Latgalē*). Tautskolu pārvaldi-

*) Народная школа. 1872 г. № 10.

šanai 1864. gadā Vitebskā tika dibināta tautskolu direkcija. Šinī gadā visā Vitebskas guberņā, pēc iekšlietu ministrijas ziņām, skaitījās 197 skolas, kuŗas apmeklēja 2114 puisēnu un 97 meitenes, kopā 2211 skolēnu, no kuŗiem Latgales apriņķos skaitījās apmēram viena ceturtdaļa t. i. nedaudz vairāk par 500 skolēniem. Mācības skolās tika iekārtotas pēc 1863. g. 23. martā izdotiem pagaidu nolikumiem, kuŗos zīmejās sekoši tautskolu priekšmeti: ticības mācība, krievu valoda, lasīšana un rakstīšana, slāvu valoda, rēķināšana ar četrām darbībām un baznīcās dziedāšana. Klases darbam katrā nodaļā jāziedo 26 stundas nedēļā. Mācības laiks — trīs ziemas.

Ši „programma“ palika spēkā ilgus gadus un tikai īsi pirms pasaules kara, tika ievesti daži neobligatoriski papildinājumi. Starp citu īpašā direkcijas „instrukcijā“ sastopam šādus aizrādījumus: „Sevišķa vērība jāgriež uz to, vai starp skolēniem neatrodās kādi amata mīļotāji, kuŗi katrā gadījumā visiem līdzekļiem pabalstami. Ieteicami pieņemt par skolas sargiem cilvēkus, kuŗi pieprot kādu amatu un ar viņu palīdzību apmācīt puisēnus“... Citā vietā: „...skolas pienākums ir atradināt skolēnus no muļķīgiem aizspriedumiem, no dievošanās, zvērešanas un lamāšanās; skolai pienākās iznīdēt cietsirdības jūtas tiklab pret cilvēkiem, kā dzīvniekiem, kuŗi no Dieva doti ne mocīšanai, bet dzīves labumam“...

Skolu tīkls būtu daudz ātrāki izplēties, ja direkcija nepagērētu lielus upurus viņu uzturēšanai no pagastu pašvaldībām, proti: 1) uzcelt skolai īpašu ēku; 2) apgādāt to ar gaismu un siltumu; 3) uz sabiedrības rēķina baŗot un ģērbt skolēnus-bāreņus; 4) skolotāja uzturam izdot no pagasta maizes klēts noteiktu normu labības*). Pirms skolas atvēršanas šis prasības tika uzstādītas pagasta sapaļcei. Ja taisnā vai fiktīvā ceļā laimejās tās izdabūt cauri, tad vēlāk izpravņiks ar saviem palīgiem gādāja, lai viņas nepaliktu tikai uz papīra. Varam droši sacīt, ka pat mūsu „apgaismotā laikmetā“ nāktos $\frac{3}{4}$ skolu slēgt, ja pagastu pašvaldībām Latgalē uzstādītu līdzīgas prasības.

Pirmās, daudz maz ciešamās skolas Latgalē sāka nodibināt grafs Muravjevs, bijušais Viļņas ģenerālgubernators, kuŗš ar uguni un zobenu iznīdēja pēdejās vietējo tautību patstā-

*) Народная школа № 3. 1872 года.

vības atliekas. Kad zeme likās iztīrīta no ieroču pretiniekiem, Muravjevs un viņa politikas kalpi ķērās pie idejisko pretinieku apkaņošanas. Te nu viņam tik ātri neveicās: visa zeme līdz šim bija atradusies zem katoļu baznīcas iespaida un katoļu garīdzniecība, kuŗas vidū bij ne mazums jezuītu, nedalīti turēja tautas garu reliģijas grožos. Tādēļ Muravjevs vispirms parūpejās, lai katoļu garīdzniecībai rastos cienīgi pretinieki. Šai nolūkā tika nodibinātas pareizticīgo baznīcas visos lielākos centros, neraugoties uz to, vai tur kāds pareizticīgais ir, vai nav. Reizē ar baznīcu dibināšanu stājās arī pie krievisko draudžu radīšanas darba: nolika priesterus un misionārus, iesūtīja krievu ierēdņus un, beidzot — atvēra krievu skolas, kuŗām vajadzēja strādāt pārkrievošanas darbu un zistematiski papildināt ar jauniem locekļiem fiktīvās pareizticīgo draudzes. Uz tādiem pamatiem radās Latgalē pirmās oficialās skolas. Blakus viņām jo projam turpināja eksistēt pa sādžām un ciemiem dzimtlaiku pātaru skolas (pāternīcas), kuŗās tuvējie bērni salasījās pāris reizes nedēļā, skaitīja un dziedāja lūgšanas un dažādas baznīcas dziesmas, bez tam, dažās vietās tika mācīts lasīt un kā nekā rakstīt. Tā kā rakstamos burtus neviens nepazīna, tad visi pūlejās rakstīt ar drukas burtiem, un vēl šodien Latgalē atradīsies laba tiesa cilvēku, kuŗi pieprot šo mākslu. Šīm pāternīcām ir tā nozīme, ka viņas, neraugoties uz pilnīgu latviešu valodas izskaušanu no visām iestādēm un pat latvisko-latiņu burtiem drukāto grāmatu noliegšanu, tomēr uzglabāja tautas jaunātnē latviešu valodu, kaut arī stipri sakropļotā veidā. Muravjevs un viņa pēcteči šīs pāternīcas uz stingrāko noliedza, bet sevišķu panākumu tam nebija, jo zem bārgo vajāšanu iespaida katoļu pieķeršanās savai baznīcai vēl vairāk pieauga.

Muravjeva dibinātās skolas, samērā ar tā laika apstākļiem, tika iekārtotas puslīdz apmierinoši: klasē varēja saiet 60—80 bērnu, bija guļamistabas un ķēķis bērniem, skolotāju dzīvoklis no 2—3 istabām un pie katras skolas gabals zemes, apmēram desetiņas lielumā. Skolotāju algas bij sākumā 8 rubļi, vēlāk 10—18 rbļ. mēnesī. Skolu apgādāšana un uzturēšana tika uzlikta pagastiem, kamdēļ šīs skolas arī tika nodēvētas par pagastu skolām. Neraugoties uz to, pagastiem pie skolotāju pieņemšanās un atlaišanas netika vārds dots: šos jautājumus izšķīra tautskolu direkcija, saziņā ar inspektoru. Pats par

sevi saprotams, ka skolotājs šē varēja būt tikai krievs un pie tam pareizticīgs, lai no vienas puses stiprinātu šē krievu elementu un, no otras — novērstu katru iespējamību mācīt vajāto latviešu valodu. — Sākot no Muravjeva laikiem, pārkrievošanas politika šeit plānveidīgi izplēšas. Drīz vien pie pareizticīgo baznīcām nodibinājās draudzes skolas, kuŗas, kā iepriekš minēju, sākumā stipri nīkuļoja, līdz kāmēr viņām radās dedzīgs aizstāvis un izplatītājs — Pobedonoscevs (1827.—1907.). Šis vīrs savā laikā atklāti kaŗoja pret Vakar-Eiropas racionalismu, kuŗš pēc viņa izteicieniem, apdraudot krievu tautas reliģiju un uz tās izaugušo tīkumību: tautas masas, lūk, ar prātu nespējot izprast un apsvērt patiesas dzīves uzdevumus un ideālus, bet turpretīm tos varot gan nojaust ticībā. Starp citu šis kleriķis savā laikā izteicies šādi: „Mūsu tauta ir neprāša, māņticīga, ar samaitātiem tīkumiem, mūsu garīdzniecība ir rupja, nemācīta, bezdarbīga.

Bet viss tas nav no svara: ļaudīs vajaga tikai stiprināt ticību u paļaušanos uz baznīcas kulta patiesību, jo allaž tā patiesība nav ar prātu uzņemama.*) Šāda filozofija no augšas gaiši un skaidri norādīja, kādā garā jāstrādā zemākiem ierēdņiem un līdz ar to viņiem padotām baznīcas skolām: ticības mācība šē tika atzīta nevien kā mācības priekšmets, bet arī kā galvenais vispārējas izglītības pirmavots, caur ko šīs skolas dabūja īstu vidus laiku nokrāsu, zaudēdamas līdz ar to izglītojošās iestādes nozīmi un arī — tautas piekrišanu. Šo skolu īstie un vienīgie vadītāji bija pareizticīgie priesteri, kuŗu otrs uzdevums šē bija — misionaru pienākumi, t. i. atgriest pie pareizticības vietējos katoļus. Visparocīgāk bija ar „misioni“ nodarboties skolās, kālab arī skolas izvērtās par ticības naida perēkļiem un patiesībā bija tikai nožēlojams pareizticīgo baznīcu papildinājums.

Skolotājiem šajās skolās bija laupīta katra iniciative, viņi bija ne vairāk, ne mazāk, kā beztiesīgi mācītāju (popu) kalpi: kad skolotājs pareizi negavēja, nelūdza un nedziedāja baznīcā un gadskārtīgi nesūdžēja savam tētiņam (batjuškam) grēkus, tad varēja būt drošs, ka ilgi šī tētiņa labvēlību nebaudīs. Par kaut kādu patstāvību skolas darbā šē nevarēja būt runas, kā-

*) Московский сборн. 1896. г.

dēļ arī apzinīgākie skolotāji, pie pirmās izdevības, bēdza no baznīcas skolām. — Pilnīgāka skolu tīkla izstrādāšana sākās šē tikai pēc 1905. g., un 1906. gadā tiek atvērtas jau pirmās zemstes skolas, kaut gan patiesībā šē nekādas zemstes nebija, bet darbojās tikai no gubernatora ieceltās apriņķu zemes lietu pārvaldes, kur vietējiem iedzīvotājiem nebija nekāda noteicoša vārda savās lietās. Visiem vēl labi atmiņā palikušais Stolipins, censdamies staigāt pa Muravjeva pēdām, nolēma darīt galu šai „nenormalai parādībai“ un ķērās pie nacionalās zemstes ievēšanas rietuma guberņās, kuŗām līdzī arī Latgale tika aplaimota ar šo pašvaldības nozēlojamo kroplīti, pie kuŗa laimīgās izšķīlšanas lielākie nopelni piekrīt tā laika „īstājiem krievu ļau-

Ludzas pils drupas.

dīm“ ar Dr. Dubrovīnu priekšgalā. Saprotams, arī šē atradās saujiņa „īsto krievu“, kuŗi nopūlējās sakausēt šo nomali ar centru. Jaunā „zemste“, ne bez pamata, galveno vērību piegrieza skolām; vajadzēja, lūk, uzsākt kulturēlu cīņu ar pieaugošo latviešu pašapziņu un vēl ne gluži aplāpēto revolucionaro kustību. Un to nu vislabāk cerēja panākt, sagrabjot jaunatnes audzināšanu savās rokās. Skolu tīkla izstrādāšana ar steīgu tika nobeigta un skolu atvērsana turpinājās neredzētā ātrumā, tā ka pēc pāris gadiem jau visos nozīmētos punktos bija skolas un skolotāji. Viļņas apgabala konservatīvā prese

slavēt slavēja nacionālo zemsti un cītīgos skolu inspektoros, kas šie tik īsā laikā atrisinājuši sarežģīto izglītības jautājumu. Bet tad revolūcija un pilsoņu karš noslaucīja no skatuves Stolipina nationalistus ar visām slavas dziesmām un mēs no nesenājiem varas nesējiem saņēmām nožēlojamu skolas iekārtu, pie kuŗas reorganizēšanas nāksies gadiem ilgi strādāt. Skolu skaits šie patiešām ļoti liels. Ir pagasti, kuŗos varam saskaitīt līdz divdesmit skolu, bet katrā apriņķī viņu ap divi simti. Uz papīra skolu dibināšana un atvēršana nebija grūta: atzīmēja skolas punktu un nosaukumu, iecēla skolotāju, izsniedza viņam dažus simtus avansa galdiem un grāmatām un skola bija nodibināta. Dzīvē tas atspoguļojās šādi: vispirms jaunieceltais skolotājs ilgi meklēja un maldījās pa sādžām, līdz beidzot atrada „skolu“, kas bija ne vairāk, ne mazāk, kā ikdieniška latgaliešu dzīvojamā māja, kuŗai skolas tituli bija pierakstījis „kāds kungs no pilsētas“. Viņa tāda pati, kā jau te visas mājas — zemiem griestiem un maziem logiem, lielu ķieģeļu krāsni, kuŗa vai nu silda par daudz, vai atkal tikai kūp un nesilda nemaz. Daudzās vietās klasē māla klons bedrains un mitrs. Pats mājas saimnieks ar savu ģimeni bieži vien ziemas saltumā mitinās turpat klasē, kādēļ šie bez tafeles un galdiem varam sastapt vēl citus ikdieniskās dzīves atributus: gultu, šūpuli, ratiņu u. t. t. Cauru ziemu šajās skolās jāmocās ar gaisa un gaismas trūkumu, nerunājot nemaz par saltumu un mitrumu. Telpas šajās irētās mājās iznāk tikai šaurai klasītei un skolotāja dzīvoklim, kuŗš parasti sastāv no vienas istabas, kas ar dēļu sienu sadalīta divās daļās. Skolēnu ķēķis, ēdamās un guļamās istabas pie zemstes skolām netika ierīkotas, turpretīm internāti pie vecajām pagastu skolām pamazām izskausti, tādēļ arī bērni rītos sanāk uz stundām un vakaros iet mājup. Šādu ikdienas staigāšanu krievu inspektori savā laikā slavēt slavēja: tā atspirdzinot bērna miesu un garu un uzturot ciešus sakarus starp ģimeni un skolu. Ikdienas skolas dzīve runā pavisam citu valodu. Latgales skolēns, sliktājos dzīves apstākļos, ir vienmēr vāji paēdis un vēl vājāki apģērbts un pēc savas dabas vairāk ilgojās pēc miera un atpūtas siltā, sausā un tīrā gaisā. Latgales skola, ar savu iekārtu, turpretīm, spiež šos bālos, pa vasaru pie grūtā darba nomocītos, bērnus noiet katru dienu 4—10 verstis, rudenos un pavasaros pa nebeidzamiem dubļiem un ūdeņiem, bet ziemā pa sniega pilniem ce-

ļiem. Visiem vīzītes un auti izmirkst un piesūcas ūdeņa un dubļu no paša rīta. Sanākuši skolā, bērni spiežas ap klases krāsni, sildīdami nosalušās kājas un rokas. Jau pēc pāris pirmām stundām zemājā klasē top nepanesams gaiss: skolēnu izelpojumiem pievienojas klāt izgarojumi no slapjām kājām, sanestiem dubļiem un sniega uz klases grīdas, kā arī no skolēnu virsdrēbēm, kuŗām nav citur vietas, ka turpat kādā klases kaktā. Gaisa pārmaiņai daudzās skolās nav pat kaplodziņu — atliekas vienkārši uz brīdi atvērt durvis. Pēc pusdienas visa klase ir pilnīgi noguruse un stundas nākas dot ar lielām grūtībām.

Internatu trūkums pie skolām ir arī viens no galveniem iemesliem, kādēļ bērni rudenos sanāk skolās pārāk vēlu un pavasaros, līdz ar pirmiem atkušņiem, sāk no stundām atraities. Gala iznākums no visa tā ir tas, ka vairums skolu var intensīvi, pie pilna skolēnu skaita, strādāt tikai 110—130 dienas mācības gadā. Tā ir pilnīgi nenormāla parādība, pret kuŗu mums jākaŗo ar visiem spēkiem: pirmkārt, mēs skolas uzturam cauru gadu, bet bērni viņas var apmeklēt tikai $\frac{1}{3}$ gada; otrkārt, bērni skolās uzturās ne cauru dienu, bet tikai kādas 6—7 stundas, kādēļ skolas iekārta uz viņiem nevar atstāt paliekama, audzinoša iespaيدا. Jaunā paaudze uzaug un attīstās pilnīgi ārpus skolas. Tie tikumiskie jēdzieni, uzskati un paraŗas, kas valda zināmā apkārtnē un sabiedrībā, atstāj nesalīdzinami dziļākas pēdas jauno pilsoņu attīstības gaitā, nekā tās nedaudzās stundas, kuŗas viņi pavada skolā. Lūk, tādēļ ņe runāt par tautas audzināšanu, par jaunātnes novadiŗanu uz kulturelī-sabiedrīskiem ceļiem ir vēl par agru. Tas mums kļūs vēl saprotamāks, ja paraudzīsamies skolu iekŗējā, garīgajā saturā. — Pēc krievu ierēdņu pārlīecības, skolas pirmais un svarīgākais uzdevums ņe bija pārkrievošana — nomaļu sakausēŗana ar centru. Ja kāds skolotājs-latvietis uz savu roku gribēja „paklusām“ pasniegt arī latvieŗu valodu, tad tas krita bārgā sodā, līdz pat savu tiesību zaudēŗanai. Visu skolas darbu pie tam vajadzēja strādāt patriotiski-relīģiozā garā. ņim nolūkam no skolām izskauda Vachterova un Fļerova lasamās grāmatas. Par ņo pakalpojumu savu daŗu jāpateicās J. Dāvim un viņa raŗojumu apgādātājam Zichmanim, kuŗi bija pratuŗi savas grāmatas pienācīgā vietā rekomandēt, tā kā ar viņām tika pārplūdinātas visas Latgales skolas, izdalot viņas par brīvu skolēnu lietoŗanai. ņi pirms revolucijas, blakus J. Dāvim, parādījās Baranova chre-

stomatijas, kas bija tikai laimīgs pirmējā papildinājums, jo saturs šajās grāmatās grozījās tikai ap klosteriem, svētiem tēviem un piligrimiem. Šis nu bija tas literāriski-audzinošais materials, kuru vajadzēja gadu no gada skaidrot un mācīt klasē. Ja gribam tālāk runāt par krievu laiku skolas programmu, tad jā-saka, ka pēc tās tika izņemti ne vairāk, ne mazāk kā divi priekšmeti — krievu valoda un rēķināšana, kāmēr paviršās ziņas no krievu vēstures un ģeografijas nav rēķinamas par atsevišķiem priekšmetiem, bet gan kā krievu valodas papildinājums. Rēķināšanā tika izņemtas pirmās četras darbības, bet ar krievu valodu iznāca allaž tā, ka skolu beigušie neprata ne krieviski, ne latviski, un līdz pat pēdējam laikam Latgales jaunatne vēstules rakstīja latviešu valodā, bet krievu burtiem. Paši latgalieši par šo bēdīgo parādību izsakās šādi:*) „Gromotas lasit un saprast drukotus literus myusu liauds wel cik-na-ko mok. Grómotâ lasit kotris nu myusim ir mócejis un sowas motes mozos dinos, kotram ir lyugšonu gromota, kuru baznicâ skaita pa swâtdinem. Bet rakstišona myusim nait ni uz kuru голу. Kad tik wajaga pirakstit gromotu aba westuli tawam, motei wai draugam, tad myusu latwits steidzas pi kaida kriwa un tys jam tyulen pistreipoj pa sowam: „Wo perwych strokach... ņizko klaņejus...“ Jo kurs grib sowâ dzymtâ woludâ atsasaukt uz radinikim un syutit sweicinošanu nu swešom molam, tam cylvakam celias lels gryutums: jis nazyna kaidim rokstim apzeimot sowus lotwiskus wordus. Wiņš roksta kriwyskim literim, utris taisa walia „Pylnigu gromotu“ un wardamis pa cilitem meklej, kai byus rokstams „a“, kai „b“. Taida rakstišona aizajem na mozuma laika un nukomoj leidz swidrim. Budiga byušona! Cylwaks naprut sowus latwiskus rakstus, lai gon ir bejs školâs un kaidas trejs zimas ir nusedejs uz školâs sula sowâ pat draudzes školâ. Bet tej nalaime, ka myusu školâs ir wairok dēl cylvaka samaitošanas nakai apgaismušanas. Myusu zamejos školos latwiska woluda ir aizligta, kai lels liaunums, un kura kriwi skolotoji baida barnus ar wysaidâm stropem.“ —

Krievu skola še nekā nav devusi priekš dzīves, bet gan attālinājusi no tās savus audzēkņus. Skolotāji un skolnieki līdz skolas beigšanai palika viens otram sveši: pirmais še tikai

*) Skat. „Gaisma“, 1906. g. № 21. „Mes namokam rakstit“.

paģērēja un sodīja par krievu peršu nezināšanu, otrs klusībā raudāja un meklēja pēc iemesliem, kā no skolas izpalikt. Un daudzi latvieši līdz pašam pēdējam laikam uz skolu skatījās, kā uz kaut ko uzspiestu un sūtīja bērnus turpu tikai „pa vaļas brīžiem.“

Sava nabadzīgā iekšējā satura dēļ skola nevarēja iegūt savā apkārtnē izglītošanas iestādes autoritāti: bērnu galvas piebāza ar krievu vokabuļiem, bet sirds un prāts palika neizkopti.

Cik raibs ir Latgales iedzīvotāju sastāvs dažādu tautību ziņā, tikpat raiba ir Latgales skolotāju koleģija tiklab tautības, kā izglītības un vispārējās darbības ziņā. Pirmie skolotāji, pats par sevi saprotams, bija dziļi krievi. Un ja viņu vidū neviļus gadījās kāds latvietis, tad arī tas, neuzdrošinādamies traucēt labi noskaņoto rusifikatoru kori, drīz vien uzaudzēja lāpstas bārzdu, apvilka zilo kreklu ar bumbuljostu un nereti sauca skaļāki par citiem: „Россия для русских!“ Lielāka dažādība skolu dzīvē un skolotāju sastāvā radās reizē ar zemstes skolu tīkla izvešanu dzīvē sākot no 1906. gada. No šī laika Latgales skolas un ārpus skolas darbā sastopas divi pretēja virziena elementi: no austrumiem šurpu nāca, kā uzvarētāji, krievu skolotāji un skolotājas un apmetās laipnā inspektoru un arķijereju apgādniecībā; no rietumiem, turpretim, še meklēja patvērumu un maizi tie skolotāji, kuŗi 1905. gadā kustības dēļ bija izdzīti no savām ligzdām Vidzemē un Kurzemē. Pirmie še jutās kā īstie kungi: viņus pabalstīja nevien inspektori un popi, bet arī pristavi, izpravņiki, zemes priekšnieki un visi citi, kam dārga bij „krievu lieta“. Vietējie muižnieki jaunus skolotājus dēveja par „paničiem“ un bieži vien aicināja pie sevis „uz tēju“, jo skolotāji jau bija pirmā sādžu intelģence, un no svara bija ar viņiem uzturēt labas attiecības. Skolotāju privātā dzīve arī pa lielākai daļai sastāvēja no dažādām braukšanām un iešanām. Drīz vien izrādījās, ka „paničs“ labprāt iet pie „pana“, bet nesmādē arī zemnieku viesmīlību. Un latgalieši ir reti viesmīlīgi, it sevišķi kas attiecās uz skolotāju-jaunkungu, jeb skūlnijku, kā viņu parasti sādžās dēvē. Rudeņos, kad nāca dažādas talkas un cūku bēres, jaunskungš tika vadāts no ustabas uz ustobu. Bet, ja kāds bija tālāk pazīstams, kā jautrs uzdzīvotājs, tam atsūtīja zirgu pakal no otras draudzes, un tad jaunskungš nozuda uz nedēļu, vai vairāk. Bez tam tajā laikā vēl

visa Latgale bija bāstin piebāsta ar traktieriem un alus bodītēm. Šo veikalu turētāji vēl tagad dod labas atsauksmes par vienu otru jaunkungu — bijuši lāga puikas, labi dzēruši un arī labi maksājuši...

Pēc savas izglītības krievu skolotāji un skolotājas sadalījās, apmēram, šādi: 1) Polockas zeminaristi; 2) pilsētu un garīgo skolu absolventi; 3) dažādu komisiju diplomētie un 4) sieviešu progimnaziju, garīgo skolu un ģimnaziju audzēknes. Bez tam vēl sastopam, kā skolotājas klosteru novicijas (послушницы) un citas personas, bez noteiktas izglītības, kuŗas „strādāja“ uz labas ieteikšanas pamata. No visa šī jucekļa jau varam spriest, cik dažādi bija paši krievu pedagogi savā starpā un cik maz viņiem varēja būt kopēju intresu. Kopējs te bija tikai klerikalisma gars, kuŗš kā melns sikspārnis lidinājās pār Latgali, nomākdams katru brīvāku domu. Par Polockas zeminaru, piemēram gāja slava, ka tas sagatavoja apzinīgus melnsimtniekus pirmā pakāpē, bet otrā (un pēdējā) — Viļņas skolotāju institūts. Šis bija savā ziņā rusificisma jezuitu skolas, no kuŗām nāca arī fanatiskie rusifikatori, pārliecināti Muravjeva un viņa pēcteču politikas pielūdzēji. Viņi zināja no galvas visus pareizticīgo apokrifus, bet nezināja un negribēja zināt, kā mazai latviešu tautai briest pašai sava kultūra un līdz ar to nacionālā pašapziņa, pret kuŗu neauglīgi sadrupa pārkrievošanas nemitīgie eksperimenti. Galvenie uzraudzītāji pār „iekšējo misioni“ (zem kuŗas jāsaprot tiklab pārkrievošana, kā pārkristīšana no katoļticības pareizticībā) bija pareizticīgie mācītāji, zem kuŗu iespaida lielā mērā atradās Latgales skolotāji, neraugoties uz viņu izglītības cenzu. Mācītāji paģērēja kārtīgu baznīcas apmeklēšanu, grēku sūdzēšanu, dziedāšanu baznīcā, ticības mācības pasniegšanu savā vietā u. t. t. Man jāsaaka, ka krievu skolotāji un skolotājas tomēr ļoti maz sajuta šīs garīgās klausas: lielākā daļa no viņiem bija uzauguši zem tieša baznīcas un garīdzniecības iespaida, un tādēļ viņiem arī gluži dabiski likās, ka turpmākā darbā vispirms jāuzklausa „batjuškas“ balss. Bez tam nekādas cenšanās pēc pašizglītības, biedrošanās un kopdarbības starp viņiem nebija: pa retam izrakstīja „Биржевые Ведомости“ un „Голос учителя“, bet vairums neizrakstīja nekā, armiecinādamies ar „Народное Образование“ un Впленский Календарь“, kuŗus kuratorija piesūtīja par brīvu.

Brīvo laiku skolotāji pavadīja pilnīgi bezvērtīgi, labākā gadījumā uzvezdami kādu krievisku komediju, kuŗa nobeidzās ar atlikuma nodzeršanu. Apkārtnes sabiedrība bija par daudz tumša un par daudz neapzinīga, lai spētu celt dienas gaismā visas šīs nebūšanas: te nebija jābīstās no sabiedrības sprieduma, no atklātas kritikas, — te varēja atļaut sevī visu, tikai vajadzēja mācītāju un inspektoru pienācīgi godāt. Ja, to gan vajadzēja... Skolotājas laiku kavēja ar romanu lasīšanu, bieži vien deva vielu jauniem romāniem turpat uz vietas, uzaicināja panīcus un panēnkas pie sevis, bet garākos brīvlaikos un pa vasaru aizbrauca kaut kur projām. Darba skolās bija maz, bet ārpus skolas nelatvieši nekā nevarēja uzsākt. Dzīve ritēja dievbijāšanā un mierā, un ikviens bija pārliecināts, ka stāv sava uzdevuma augstumā.

Skolu dibināšanas drudzis Latgalē laimīgi sakrita ar Baltijas skolotāju emigrācijas laikmetu pēc 1905. gada revolūcijas, pēc kuŗas iesākās Vidzemē un Kurzemē pamatīga skolotāju sijašana. Izraidītie no Baltijas skolotāji, pēc ilgākas klejošanas pa Krieviju, beidzot kaut kā sadabūja politiskās uzticamības apliecības un sāka viens pēc otra apmesties Latgalē, kur nebija kuŗa stāvokļa un kuŗa skaitījās Vitebskas guberņā, tā tad ārpus vāciskās Baltijas robežām.

Sādā ceļā šē sāka vairoties skolotāju-latviešu skaits un līdz ar to radās aktīvi darbinieki ar zināmā mērā nobriedušu pārliecību. Šie emigranti ir jāuzskata, kā pirmie celmu lauzēji nacionālās kultūras laukā. Tie bija vienīgie idejiskie darbinieki, kuŗi ikdienas klusā darbā dēstīja un kopa tautas pašapziņu un ticību uz labākām, gaišākām dienām, kuŗu dēļ viņi paši bija izdzīti pār Daugavu un Aiviekstu. Un ja Latgale pēdējos desmit-piecpadsmit gados ir stipri progresejusi, ja viņas sabiedriskā doma un nacionālā pašapziņa ir manāmi nobrieduši, tad tur, bez šaubām, lieli nopelni piekrīt pirmiem skolotājiem-latviešiem, kuŗi nevien paši strādāja, bet ievilka šurpu vēl labu tiesu spējīgu darbinieku no Vidzemes. Šajā laikā atskan Latgalē pirmās latviešu kora dziesmas, parādās uz skatuves pirmās latviešu ludziņas, skolās sarīko bērnu vakarus ar latviskām dziesmām, deklamācijām u. t. t. Sāk nodibināties pirmās biedrības kultūrēliem mērķiem, pa lielākai daļai zem „saviesīgo“ nōsaukuma, jo šīs bija te vienīgās bie-

dribas, kuŗām bija gatavi parauga statuti un kuŗas baudīja nedalītu valdības uzticību, kā mēr izglītības un bibliotēkas — šeit dēvējā par „Baltijas kramolu“ un viņu statuti tālak par ispravņiku netika. Jāsaka, ka toreiz še no svara bija ne tik daudz biedrības nosaukums, kā viņas nodibināšanas fakts pats par sevi, kuŗš deva iespēju aktivākiem darbiniekiem kopot spēkus vispārējam kultūras darbam. Šo saviesīgo biedrību nopelns ir tas, ka vairāki Latgales pagasti ir tikuši pie skatuvēm, pat pie biedrības mājām, nerunājot jau par dziedātājiem un aktieru-diletantu pulciņiem, jo biedrību dibinātāji še neatklāja krogus un kāršu klubus, kā tas statutos paredzēts, bet gan pareizi izprata atmodas laikmeta prasības un uzdevumus.

Skolotāju-latviešu darbība vienā, otrā vietā parādījās par daudz spilgti un jauca labi saskaņoto krievisko skolu aparatu — un ceļš uz Latgali drīz vien bija aizkrustots, tā ka uz vietām varēja cerēt tikai tie, kam bija laba personīga pazišanās. Runājot par pirmiem skolotājiem-latviešiem jāpiezīmē vēl tas, ka starp idejiskiem darbiniekiem bija sava tiesa tādu, kuŗi nebūt nestāvēja sava uzdevumā augstumā. Bija še savi „gara aristokrati“, kuŗi noskatījās uz noplīsušiem Cīanas bērniem ar līdzcietības smaīdu uz lūpām, bet ikdieniskā dzīvē un darbā izvairījās no katras tuvākās satiksmes ar zemniekiem, pielīdzinādami pēdējos garīgā ziņā iebalzamētām mumijām, bet sevi nezin kādiem tur aizjūras faraoniem. Kad šie faraoni vairumā brīvlaikā izbrauca uz Vidzemi, tad allaž stāstīja brīnišķīgus stāstus par Latgales iekārtu un savādībām, bet izdevīgā vietā nepieminā ari pastrīpot, ka tā ir vācelīte ar zelta dibentiņu. Tas bija savā ziņā Maņilova tips, kuŗš še attīstījās, pateicoties tumšo zemnieku iedzimtai bijībai no katra labāki apgērbta cilvēka. Bez šiem Maņiloviem Latgalē sastopam ar Saņina „pielūdzejus“, kuŗus Vidzemes sabiedrība bija izraidījusi no sava vidus, kā nederīgus. Citiem vārdiem, Latgalē blakus visdarbīgākajiem pedagogiem, sastopam visnožēlojamākās viņu parodijas un izglītības lieta atradās pārāk dažādu izpildītāju rokās. Tautību ziņā krievu bija apmēram trīs reizes vairāk, nekā latviešu. Tāds bija skolotāju sastāvs pirms pasaules kara. Kara un revolūcija sājauca ari Latgales šacha spēli: melnās Stolipina figūras tika nogrūstas pagaldē, bet viņu vietā no

stājās pelēkie latgalieši. Rēzeknē, Latgales centrā, atbildīgās vietas ieņēma Seile, Obsteins, Kambala, Sadvinskis u. c. Viens no svarīgākiem un neatliekamiem jautājumiem bija, — kā nostādīt skolu uz nacionāliem pamatiem un kādā ceļā apturēt pārkrievošanu, kuŗa neraugoties uz jaukām runām par tautu pašnoteikšanās tiesībām, turpinājās vecā gaitā, jo skolu iekšējā dzīvē nekas nebija grozīts: vairums skolotāju neprata latviešu valodu, skolu programma palika tā pati vecā, mācīts tika pēc vecām krieviskām grāmatām. Lai skolās varētu ieviest mācību latviešu valodā, vispirms vajadzēja parūpēties par to, lai paši skolotāji būtu vietejās valodas pratēji. Tādēļ 1918. gadā, Rēzeknes skolotāju kongresā, tika atklāti pasludināts, ka tiem krievu tautības skolotājiem, kuŗi neprot latviešu valodu un kuŗu skolās vairākumā ir latviešu bērni, vajadzēs tuvākā nākotnē vietas atstāt.

Borkovas biedrības nams.

Reizē ar to Rēzeknes zemste ķērās pie kursu sarīkošanas skolotāju-latviešu sagatavošanai Latgales skolām. Pirmie kursi bija astoņus mēnešus gaŗi. Pieņēma viņos klausītājus ar apmēram četru klasu vidusskolas izglītību. Pats par sevi saprotams, ka tik īsi kursi, pie tik zema iestāšanās cenza, nevarēja dot klausītājiem daudz maz pietiekošu izglītību: pavirši aizķerti tika kādi divdesmit priekšmetu, bet daži nepie-

ciešamākie pavisam izpalika, piemēram muzika un praktiskās stundas... Kursu galvenais nolūks bija 1) radīt vietējā inteliģencē pretsvaru dominejošam krievu elementam un 2) atvērt durvis uz kulturēlu darbību Latgales jaunatnei, kuŗa līdz šim no tā bija pilnīgi izslēgta, jo iekšējās misiones intresēs neviens latvietis-katolis še netika par skolotāju pielaists. Tās pašas misiones dēļ latgaliešus neuzņēma skolotāju zemināros, izņemot Poņevežas (Kauņas gub.), kuŗā pieņēma zināmu procentu katoļu. Šis zeminārs nebija Latgalē populārs, un bez tam, tur nācās iet konkursā ar lielu skaitu lietaviešu, kuŗi skolu ziņā bija ne mazāk ierobežoti par latgaliešiem. Ja nu kāds ar lielām grūtībām beidzot ieguva skolotāja tiesības, tad tam vienkārši nācās meklēt vietu privatskolās, vai par mājskolotāju pie kāda poļu pana. Kursu rīkotāji gribēja šo vecā režīma netaisnību izlīdzināt astoņos mēnešos. Darbs un dzīve tomēr drīz vien pierādīja, ka kursantu izglītība un sabiedriskā attīstība ir par vājiem, lai varētu uz reizi iekārot Latgalē to vietu, kuŗa viņiem pēc būtības piekrīt.

Bez jau pievestiem trūkumiem un traucēkliem skolu dzīvē ir vēl daudzi citi apstākļi, kas lielā mērā kavē viņas kārtīgu attīstīšanos un uzplaukšanu. Ja ieskatisimies skolu inspektoru arhīvos, tad tur atradīsim neskaitamas skolotāju cilāšanas no vietas uz vietu, nevien mācības gada sākumā, bet pat viņa vidū. Šī nemitīgā skolotāju staigāšana, kā agrāk, tā tagad izskaidrojama ar to, ka skolotājs saimnieciski ne ar ko nav saistīts pie skolas. Rudenī viņš atbrauc ar veļas grozu un pavasarī atkal viņu sasien un aizlaižas no savas ziemas ligzdas līdz nākamajam rudenim. Tā tas atkārtojas gadu no gada, un lielā daļa skolu pa vasaru paliek tukšas un klusas, aizslēgtām durvīm un logiem. Tikai vienīgais, skolu pastāvīgais iemītnieks — zirnēklis — tas cauru vasaru auž savus nebeidzamos tiklus, ķerdams viņās neuzmanīgās mušas...

Galvenā vaina, kāpēc skolotājs Latgalē pārvērties par gāju putnu, ir meklējama iekš tam, ka visas skolas tika atvērtas ne tikai nepiemērotās telpās, bet arī pilnīgi bez zemes. Ziemā šo „zemi“ neviens saimnieks nežēlo, bet tiklīdz nāk pavasars, skolotājam tiek izarta durvju priekša un līdz ar to dots mājiens, ka viņš te ir lieks. Pie šādiem apstākļiem skolotājam nav ko domāt par kaut kādas saimniecības iekārtošanu,

nemaz jau nerunājot par dārz- un biškopību, kā mācības priekšmetiem.

Zemnieki uz skolotāju skatas kā uz „kundziņu“, kuŗš atbraucis, „izvuicit“ (apmācīt) bērņus un ar kuŗu tādēļ ir vērts ielaisties darīšanās tikai rudenī, kad jānodod bērņi skolā. Tādēļ arī sešus mēnešus gaŗo vasaras brīvlaiku skolotājs pavada ārpus sava skolas rajona — kaut kur pie radiem, pazīstamiem, vai vienkārši apmetas pilsētā. Šis ir tas brīvākais un izdevīgākais laiks, kad skolotājs visvairāk varētu strādāt ārpus skolas, sabiedrības labā, tuvināties apkārtnei, palikt par „savu cilvēku.“ Tādēļ arī Latgalē, neraugoties uz lielo skolotāju skaitu, sabiedriskā attīstība iet uz priekšu tik lēnā gaitā, jo vairums skolotāju uz skolu skatas tikai kā uz ziemas mitekli, kas bez tam vēl dod kabatas naudu gadskārtējiem izbraukumiem. Mums jāgādā par to, lai skolotājs ūktu saistīts pie savas vietas cauru gadu. Ar to mēs pacelsim viņa autoritāti un skolas audzinošo iespaidu, kuŗš līdz šim apkārtņē ļoti vāji izteicās. Bez tam, pielikdams vaļas brīžos rokas pie „melnā darba“, skolotājs līdz ar to pierādīs, ka viņš nav kundziņš no citas sugas, kā tas dažkārt ir bijis līdz šim.

Pārejot uz mūslaiku skolu dzīvi Latgalē, jāsaka, ka negatīvu parādību, diemžēl, nav trūkums arī tagad. Ja krievu laikos Latgales skolai nācās ciest no tā smagā birokratisma, tad Latvijas tautskola šē cieš no pārlicīgā demokratisma.

Klausaties un spriežat! —

Kā smags akmens pie kājām ir Latgales skolām viņu saimnieciskā apgādāšana artelpām, apkurināšanu un apgaismošanu. Līdz šim Latgales skolotāji (ap 1000 cilvēku) saņem pilnas algas no valsts līdzekļiem, tādēļ arī algu izmaksa iet kārtīgi, kā mēr par citu apgādi skolotājiem atliek tikai nopūsties: kad atnāks reiz mums tie laiki u. t. t. Skolu apgādāšana šeit, tāpat kā pārejā Latvijā, piekrīt pagastu pašvaldībām un pēdējās ne ar kādiem līdzekļiem nav iekustināmas uz ražīgu izglītības darbu. Uz visiem ierosinājumiem un priekšlikumiem jau iepriekš zināma gatava atbilde: „nav līdzekļu.“ Par to, cik tālu noiet pagastu „taupība“, no lielā materialu krājuma pievedīšu tikai dažus raksturīgākos faktus: Rundānu pagasta valde „nevarēja“ ielikt savai skolai divus, trīs stiklus, un visu

pagājušo mācības gadu logos rēgojās lupatas; Mikalovas pagastā skolotājs pats bez atlīdzības samūrējis krāsni, lai varētu laikā darbus sākt savā skolā; Baltinovas pagasts nav devis skolotājam zirgu, ar ko pārvest nepieciešamos stiklus uz Orlovas muižas centru, un skolotājs stiklus nonesis 18 verstis uz savas muguras; Bolvu skolās aiz malkas trūkuma nosaluši un saslimuši ar diloni vairāki skolēni (pēc vietējā ārsta apliecinājuma). Tā paša pagasta Kraukļevas skolu, kā higieniskā ziņā nepieļaujamu ārsts licis apriņķa skolu valdei slēgt. Ka telpas ir še bijušas zem katras kritikas, to neapgāzami pierāda tas fakts, ka šīs skolas skolotāja Tekla Cibul, gada laikā saslima ar diloni un gāja kapā... Tālāk — Janovoles pagasta valde nav devusi skolotājam zirgu, ar ko pārvest ārstu baku sērgas apkaļošanai... Bezgalīgs būtu šis bēdīgais un uztraucošais stāsts par pagastu salto vienaldzību nevien pret skolu un skolotājiem, bet arī pret bērniem un viņu vecākiem. Bet vēl garākas ir sarakstīšanās, kuņas sākās ar skolotāju sūdzības rakstiem apriņķu skolu valdēm, pamatskolu inspektoriem, apriņķu valdēm, atpakaļ uz pagastiem, uz apriņķu priekšniekiem, mīrtiesnešiem u. t. t. Sākas izziņas un izmeklēšanas, kuņas velkas ja ne gadiem, tad mēnešiem droši, bet skola visu šo laiku gaidīt gaida, kad nu iebruks vedēji ar malku, kāmēr pagasts savukārt atrod visādus taisnības iemeslus, kā novilcināt skolas apgādāšanu — „par spīti“ ķildīgajam skolotājam. Uz vietām rodas naidis starp skolotājiem un pagastu valdēm, sākas aģitācija, un drīzi vien skolotājs tiek skolu valdei aprakstīts, kā pagastā nevēlams... Tikpat gaŗa pasaka ir ar skolas apgaismošanu: daudziem skolotājiem 10 līdz 15 mārciņu vietā izsniegts 2 līdz 3 mārciņas petrolejas mēnesī, bet tie, kuŗi iegādājas nepieciešamo daudzumu uz sava rēķina, nesaņem par to atlīdzību no pagasta.

Apkalpotāji netiek kārtīgi algoti, un pie daudzām skolām viņu pavisam nav. Vispār jāsaprot, ka skolu stāvoklis pie līdzšinējās pagastu apgādības atzīstams par nenormalu un neatbilstošu tos valsts līdzekļus, kādus viņām izdod. To atzīst nevien novērotāji no malas, bet vēl vairāk paši skolotāji, ar skolu padomēm un skolu valdēm priekšgalā. Pēc triju gadu prakses ir pierādījies, ka skolu apgādāšanai tas ceļš, kāds noder Vidzemē un Kurzemē, še vēl nav piemērojams. Pagastu sabiedrības apziņa še vēl nav tik tālu nobriedusi, lai labprā-

tīgi uzņemtos gādību par savu izglītības lietu. Veco cara laiku iespaids, kad viss nāca no „augšas“, turpināsies vēl ilgus gadus, kā mēr pie rīcības nāks jaunākās paaudzes, kuŗas varbūt pareizāki izpratis pašvaldību uzdevumus un pilsoņu pienākumus demokrātiskā valstī.

Kā otrs faktors, kādēļ pašvaldībām neveicas savu uzdevumu pildīšana, jāmin intelīģences trūkums pagastos: spējīgākie darbinieki bieži vien tiek nobīdīti sāpus, vai arī vienkārši izvairas no amatiem, aizbildinādamies, ka „viens kuŗu neapkaus“. Tāpēc par „vadītājiem“ bieži vien kļūst personas, pie kuŗām noteicošo lomu spēlē nevis cilvēka pārlicība par sava darba lietderību, bet biežāki — gadījums un personīgi aprēķini. Ka Latgales pagastu sabiedrībām nevarēs skolu uzturēšanu uzticēt, to savā laikā ir paredzējusi Tautas Padome, taisīdama pie „likuma par Latvijas izglītības iestādēm“ 52. § piezīmi, ka „Latgalē obligatoriskās skolas uztur un pārzin aprīņķa pašvaldības iestādes“. Tā tad līdzšinējā skolu uzturēšanas kārtība nevien bremzē izglītības uzplaukšanu, bet reizē arī grēko pret likuma prasībām. Iebildumi, ka aprīņķu valdēm no centra nav iespējams visus skolas dzīves jautājumus nokārtot, neņemot palīgā pagasta valdes, atkrīt, ja ņemam vērā, ka likumā skolu padomēm ir paredzēta visai plaša darbība pie skolu apgādāšanas. Skolu padomes, tā tad, būtu uz vietām tas orgāns, kas izved dzīvē aprīņķa valdes resp. skolu valdes lēmumus un projektus. Faktiskais gādnieks par skolu vajadzībām jau tagad ir nevis pagastu valdes, bet skolu padomes, par ko jo gaiši liecina ziņojumi no vietām gadskārtējās aprīņķa skolotāju sapulcēs: malkas griezēji, vedēji un skaldītāji ir tikai bērnu vecāki, bieži vien tie arī dod līdzekļus apkalpotājiem, apgaismošanai un pat remontiem. Dzīvē ir iznācis tā, ka pie līdzšinējās iekārtas obligatoriskā bezmaksas skola ir izvērtusies par obligatorisku klausu skolu: kas skolas uzturēšanai nepieciešamās klausas nepilda, tā bērnu skolas padome draud izdzīt no skolas... Malā paliek skolu likuma 37. §, kuŗš nosaka, ka „obligatoriskās valsts un pašvaldības iestāžu skolās visiem bērniem mācība par brīvu“...

Pagastu valdēm šāds stāvoklis ļoti izdevīgs, jo nav par skolām sevišķa bēda jātur — gan tās apgādās tie, kas viņas apmeklē... 1921./22. mācības gadā uz Izglīt. ministrijas rīko-

juma, tika izvesta visu skolas gadus esošo bērnu registrācija. Latgalē rezultāti iznāca pārsteidzoši: pierādījās, ka caurmērā ap 50% bērnu paliek pilnīgi ārpus skolas sienām.*) Ta ir bēdīga liecība par to, cik tālu vēl Latgalē stāv no vispārējās skolas mācības un cik daudz vēl darba, lai to realizētu. Te nāksies vēl skolu un skolotāju skaitu pavairot gandrīz par otru. Skaidri, ka valsts pabalsti arī turpmāk šie būs nepieciešami, jo iedzīvotāju skaits ir tik liels un saimnieciskie apstākļi tik nelabvēlīgi, ka ar vietējiem līdzekļiem vien tuvākā nākotnē nav izredzes izvest obligatorisko skolas mācību, nedz arī uzturēt jau pastāvošo skolu un skolotāju skaitu. Uzlikt vietējām pašvaldībām pilnā mērā skolu uzturēšanu, nozīmētu izglītības lietas sagraušanu, jo ne garīgi, ne materiāli sādžu ļaudis nav vēl pieauguši līdz tam līmenim, lai labprātīgi uzņemtos tos lielos upurus, kādus prasa skolu uzturēšana pilnā mērā.

Ar pastāvošo skolu apmeklēšanu arī nestāv tik spoži, kā tas būtu pie labas gribas iespējams. Nekārtīgā skolas apmeklēšana kavē skolas darbus līdz vēlām rudenim un paralizē tos jau agrā pavasarī. Parasti pilns skolēnu komplekts salāsa tikai tad, kad uzkrīt pirmais sniegs. Cik dažādos laikos un ar kādu skolēnu skaitu darbus nākas sākt, to vislabāki liecina zemāki pievestie skaitļi par Ludzas apriņķi.

Kad skolas sāk- šas darboties.	Skolu skaits.	Cik bērnu ieradās pirmā dienā.	Cik bērnu bija pēc divām nedēļām.
3. oktobri	17	no 3 līdz 86	no 21 līdz 103
10. "	23	" 3 " 185	" 26 " 210
17. "	48	" 25 " 134	" 40 " 204
24. "	22	" 35 " 98	" 36 " 107
27. "	10	" 38 " 68	" 38 " 69
3. nov.	16	" 13 " 105	" 30 " 105
pēc 3. nov.	57	— —	— —

Tā tad mēneša laikā — no 3. oktobra līdz 3. novembrim ir bijusi pavisam seši darba sākumi ar ļoti dažādu skolēnu skaitu, pie kam 57 skolas darbus sākušas pēc 3. novembra.

*) Ludzas apriņķī, piemēram, skolas apmeklējuši 11.833 bērni, nav apmeklējuši 14.373 bērni vecumā no 7 līdz 14 g. Pa visu Latgali, pēc Izglītības ministrijas datiem, palikuši ārpus skolas 7 līdz 14 g. vecumā 36.439 bērni.

Bieži vien skolēnu pieņemšana turpinājās līdz decembra mēnesim. Lieki runāt par to, kādu iespaidu tas atstāj uz klases darbu. Novembrī un decembrī darbs tomēr rit puslīdz kārtīgi, un skolotājs redzēdams savā priekšā pilnu auditoriju, strādā ar sajūsmu „no tumsas līdz tumsai,“ lai kaut cik panāktu aizkavēto. Pēc Ziemas svētku brīvlaika skolēnu izpaliķšana no skolas nāk priekšā jau diezgan bieži: labā ziemas ceļā jāievadā malka un siens, jābrauc ar kokiem uz upi u. t. t. Tad drīz vien sākas Latgalē kāzu un precību periods, par kādu šē dēvējams mēnesis pirms lielā (Lieldienu) gaveņa. Kāmēr pieaugušie pa kāzām vizinājas, skolniekiem jāpaliek mājās par sētniekiem. Tā ka daudzos pagastos ir paraša braukt uz kāzām visiem, kam tikai uz tam prieks, tad vienas pašas kāzas skolas rajonā var aizkavēt mājā uz vairāk dienām labu tiesu skolēnu. Bet ja nu šādas kāzas gadās vairākas?... Tad nāk dažādās oficiālās un neoficiālās svētku dienas un citi vietējie „notikumi“, kuŗi arī nepaiet skolai secen, neatstājuši tur savas pēdas. Bez tam, vienai iedzīvotāju daļai ir tik grūti dzīves apstākļi, ka patiešam nav iespējams bez sevišķa pabalsta bērnus skolā sūtīt. Nabadzības lāsts šē ir sajūtams vairāk kā jeb kur citur. Tam par iemeslu ir ilggadējā sveštautiešu kundzība, kuŗa tikai ņēma, bet nekā nedeava. Zemniekus saspieda kā skudras uz šaurājiem zemes gabaliem, kur sādžu iekārta saistīja rokas katrai iniciatīvei.

Tautas materialā kultura gads gadā slīdējusi uz leju, un iznākums bija — vesela armija mazzemnieku (2—6 desetiņas) un bezzemnieku — burlaku, kuŗiem viss gada budžets arī tagad iztaisa dažus simtus rubļu. Ja nu viena pati mācības grāmata izmaksā 50—80 rbļ., tad pilnīgi saprotami, kādēļ viņi bērnus skolā nesūta, jo bez grāmatām vajaga arī ikdienas maizi un drēbes ar apaviem. Šīs kategorijas skolēnus dabūt skolā ir patiešam grūti, un šo jautājumu atrisināt varēs tikai ilgākos gados, paceļot tautas vispārējo labklājību.

Skolotājs Latgales apstākļos ir beztiesīgs un bezspēcīgs kaŗot pret skolas kavēšanu. Latgales skolotājam atliek ar nolaistām rokām noskatīties, kā sadrūp viņa ziemas pūliņš, un skolu beidz viņš ar to pašu skolēnu skaitu, ar kādu sācis. Nav svinīgās skolas slēgšanas, nav dziesmu, puķu un vaiņagu

pavasara kopējos bērnu svētkos, nav izjustas atvadišanās, mīlu, siltu vārdu...

Caurmērā ņemot, Latgales skolotājiem pie pilna skolēnu komplekta nākas strādāt ne vairāk kā 110–120 dienas mācības gadā. Pārējais laiks pāriet nemitīgā grupēšanā un nolīdzināšanā nodaļās. Jautājums par normalu skolas apmeklēšanu ir cilāts katrā skolotāju konferencē, grozīts un svērts un par viņu ir dažādi priekšlikumi, no kuŗiem dažus še pievedīšu:

1. Labam skolotājam skolēnu nekad netrūks. Ja skolotājs uzturēs ciešus sakarus ar apkārtni un bērnu vecākiem, tad pēdējie ar skolotāja gribu rēķināsies un laikā sūtīs bērnus skolā.

2. Nekārtīga skolas apmeklēšana izskaidrojama ar to, ka tiem, kuŗi kavē skolu, netiek uzlikti sodi. Ievedot sodu zistemu, skolas apmeklēšana noritētu puslīdz kārtīgi, izņemot dažus nabadzīgos, kuŗiem sods nebūtu uzliekams.

3. Mācības gads jāsaskaņo ar saimniecisko gadu, kādā nolūkā skolas sākums jānoliek uz 15. oktobri un beigas uz 15. aprili. Sakarā ar mācības gada saīsināšanu jāpavairo mācības dienu skaits uz dažādu svētku un brīvdieņu rēķina, samazinot pēdējos līdz minimumam.

4. Mazturīgiem skolēniem jāizsniedz valsts un pašvaldību pabalsti pēc iespējas graudā — grāmatās, drēbēs, apavos u. c., pie kam trūcīgo skolēnu reģistrāciju ved skolu padomes savos skolu rajonos.

Lai skolas darbus varētu pienācīgi veikt, tad ar labu gribu vien nepietiek: nepieciešamas vismaz minimalās ērtības telpu, gaisa, gaismas un mācības līdzekļu ziņā. Kā veicās ar skolu apgādāšanu, to mēs jau redzējām. Apmierinošas skolu telpas ir tikai vienai ceturtaī daļai skolu, kāmēr vairāk kā puse no visa skolu skaita mitinājās rentētās zemnieku istabiņās, kur labākā gadījumā ir klase un istabiņa skolotājam, bet ļaunākā — skolotājs ar savu iedzīvi arī mitinājās klases telpās. Parastais Latgales skolu tips ir — 4 klasīgā pamatskola ar diviem skolotājiem un — vienu klases istabu. Kā 5. nodaļa skaitas pirmskolas grupa, kuŗa pastāv cauru gadu, jo Latgalē lasītneprātēju skaits ir ļoti liels.

Pirmskolai un pirmajai klasei viens skolotājs ziedo katru dienu vismaz 4 stundas, jo šo klasu bērni vismazāk ir spējīgi izpildīt patstāvīgus klases darbus. Rēķinot, ka katrs skolotājs dod klasē 5 stundas dienā, trijām vecākām klasēm atliek tikai 6 stundas dienā, t. i. katrai klasei $(6 : 3) = 2$ stundas dienā uz visiem priekšmetiem. Ja nu Latgalē mācības gads neiznāk gaŗāks par 120 dienām, tad šinī laikā katrai vecākai klasei var nodot pavisam $(2 \text{ st.} \times 120) = 240$ stundas. Dalot šo skaitli proporcionāli nedēļas stundu skaitam katrā priekšmetā, dabūsim atsevišķos priekšmetos sekošu stundu skaitu gadā:

Latviešu valodā — 50 stundas, jaunās valodās (vācu vai krievu) — 25; matematikā — 43, dabas mācībās — 17, ģeografijā — 17, vēsturē — 17, zīmēšanā un veidošanā — 17, dziedāšanā — 17, vingrošanā — 12, glītrakstīšanā, rokdarbos un citos — 8, ticības mācībā — 17 stundas. Kopā 240 stundas gadā.

Šie skaitļi spriež par līdzšinējo darbu iekārtu pamatskolās ļoti bārgu tiesu. Ja, piemēram, latviešu valodā 25 stundas tiek ziedotas diktātiem, domu rakstiem, gramatikai un literatūras vēsturei, tad atliek lasīšanai, kopā ar skolotāju tikai 25 stundas gadā. Ka 25 stundās neko nevar izlasīt, par to lieki ir runāt. Tajās pašās stundās vēl jāatjauno lasīšanas mehānisms, kuŗš gaŗajā vasaras brīvlaikā stipri vien ir aprūsējis. Skaidrs mums ir viens: 120 mācības dienās 2 skolotāji, strādādami ar 5 nodaļām, nevar sasniegt apmierinošus panākumus. Lai lietu kaut cik labotu, tiek meklētas atkal dažādas izejas. Jau mēs augšā redzējām, ka mācības gada pagarināšana rudenos un pavasaros šē maz ko līdzēs: skolas sākās un beidzās noliktos termiņos uz papīra, bet dzīvē — tad, kad saimnieciskie apstākļi to pieļauj. Produktīvāki varbūt būtu revidēt dažādus brīvlaikus un svētku dienas mācības gada vidū un, kur iespējams, tos samazināt. Acīs krīt gaŗais Ziemas svētku brīvlaiks, Lieldienas, gavēnis. Samazinot līdz minimumam visas brīvdienas, mēs varētu iegūt pie līdzšinējām 240 stundām vēl klāt ap 200 stundu, kuŗas varētu ziedot galvenām kārtām vecākām klasēm. Kāmēr tas netiek darīts, Latgales lauku skolām nevar uzstādīt tās prasības, kādas ir iespējamās pilsētu skolās.

Runājot par skolas nozīmi sabiedrības audzināšanā, nevaram klusēdami paiet gaŗam sieviešu izglītības jautājumam.

Caurmērā ņemot, meiteņu skaits sādžu skolās iztaisa tikai 10—20 proc. no visa skolēnu skaita, citiem vārdiem, sievietu izglītība Latgalē stāv vismaz piecas, sešas reizes zemāk, nekā vīriešu. Pēc sādžinieku ieskatiem, sievietes darba lauks sākas un beidzās pie ratiņa, pūra lādes un vēlāk — sava vīra sētā. Un šiem darbiem, kā vecu vecā tradīcija sludina, pilnīgi

Ārpus skolas.

pietiekot ar ābeci un pātarjiem, kuņus meita izmācas pie mātes. Sava tiesa vainas laikam meklējama arī mūsu skolu programās un pasniegšanas metodēs: tās ir pārāk abstraktas un teoretiskas, kādēļ stāv tālu no dzīves prasībām, it sevišķi attiecībā uz sievietēm, kuņas ģimenes dzīve cieši saista pie mājām. Darba ļaudis prasa, lai viņus sagatavo darbam, bet līdzšinējās Latgales skolās darba paņēmieni vēl nav (izņemot vienu, otru atsevišķu skolu). Darba metode no vienas puses

un programas piemērošana dzīves prasībām no otras, bez šaubām, modinās sabiedrībā daudz lielāku intresi pret skolu nekā līdz šim.

Sevišķi liela nozīme ir pienācīgai skolotāju sagatavošanai skolas darbam. Lielais skolotāju trūkums pārejas laikmetā sapludināja Latgales skolās skolotājus no visiem četriem vējiem.

Starp jauniem skolotājiem $\frac{2}{3}$ bija praktikantu, kuri nebija savam uzdevumam sagatavoti, bet bija tomēr spiesti stāties darbā ārkārtīgi nelabvēlīgos apstākļos, kur pat piedzīvojušam un norūditam pedagogam nāktos nolaist rokas. Ko gan varējām prasīt no skolotājiem, kuriem trūka izglītības, prakses, grāmatu, macības līdzekļu un bieži vien arī pašu skolas telpu?...

Mājas audzināšanu raksturo sekošs izvilkums no avīzes „Latgalīšs“ Nr. 12, no 9. maija 1923. g.:

„Biži win awizēs pasaroda rakstini, kurūs školotoji teik aicynoti pi barnu audzynošonas dorba. Bet wai tys atkarīgs tikai nu školotoja?

Lobs školotojs nu agra reita leidz walam wokoram un ari wokorā strodoj sowā školā, idwasdams barnim wysas skai-stokas idejas un wysu loboku tykumību, bet kū lai izdora bedīgs školotojs, kad wysi skaistos tykumības piļš pamati, isokti taisit par dinu, wokorā sabryuk un ar tu wysas skaistos školotoja idejas teik sarautas, kai kuklei steigas, un sameiditas pošā barna mojōs. Te bernīšs nusedis pi golda, kuru ap-gaismoj moza guntiņa, grib sagatawot reita uzdawumus, kai isarunas taws, pidzeris jau bez sajas un kai soc wysus pa ustobu dzonot: Kuram ar wazu, kuram ar kulaku, kuram ar pagali un t. t. Pi mozo školana ari keras klot sapleš tam gromotas, burtnicas ar wysim wiņa dorbim.

Ku reitā tagad barni lai nas uz skolu un kur palyka školotoja fundaments?

Daži wacoki sasalasijuši sowā winigā ustabiņā, dzer, peipej, daž-dažaidi runoj un dzid. Tepat klot pisauc sowus barnus, dud tim gloziti ar eļnišku dzerini un spiž lai tys tik dzer leidz dybynam, kaidis cimiņš pastip weļ paperosu. „Dzer, dzer leloks izaugsi, kopec paperosas najem, tu myusim waco-

kajs, wajag ka otrok augtu lels.“ Cyta mote sowam mozajam deliņam ilej to pošā dzeriņa pat mutitē, lai tys apreibynots gulatu, pošai jau ir josasteidzas uz cytim un wina utra čarka joizmat.

Daži otkon nepaspej barna atwest uz školu, kai taws ar moti brauc pec mozo pakaļ, lai tu uz kaidas nedeļas aizwest uz kaidu tur gudiņa.

Es na winu reizi asmu sewi breinojuses un pat prasi-juse, ku wiņa mozajam berniņam, kurs pat namok ABC, darit cima kozōs wai cytā gudiņa, kur telpas biži wiņ ir saspistas, brismigi, pipeipetas, pispļautas, apkort pidzaruši runoj, dzid, klidz, lomojas un t. t., nazynu ku tur mozam berniņam darit, bet mamiņas tik atbiļd — wiņš jau stipri grib — un tys ir wys. Nu šitaidim gudiņim reti kurs barns grizas uz školu wasals. Biži win pec guda pricu slymoj pa nedeļas diwejas. Kad šitaidis laiciņš ir nutecejis, tad tu skolotojs otkon socis nu jauna wilkt sowus digus un taisit teiklu, kai zernyuklis bez atpyutas, bez nuguršonas, wys nu jauna un nu jauna taisa sowa wejam saraustitu teiklu.

Pi wysa augšok mynato par swešim cylvakim napalik wairok pat runas, jo jau sowa dzymdynotoji tai audzynoj sowus barnus.

Motes, kur esat jyu, kur jyusu pinokumi, pret sowim barnim!? Jyusim taču ir duta priksruka. Uz jyusu rukom atrudas mozi bez jaga berniņi, kai skuļptoram mola gobols, nu kura wiņš war iztaisit pašas skaistokos statujas. Un tumar — nadzeiwajūs mola gobolūs — izlit sowa merki, bet iyus motes waimanidamas uz sowa liktiņa, weiru dala, pašas asat nugrimušas leidz dybynam dzeiwes smolkumūs un naradzat, kad uz jyusu rukom atsarudas na mola gobols, bet dzeiwa, gudra radiba, kurā pilnigi warat izaudzynot sowa merki. Bet jyus pilnigi apglaimotas ar motes wordu aizmerstat, wai nazynat, pareizok nagribat zynot par sowim motes pinokumiem. Jyusu barnus weļ pa wacam audzynoj doba, sweši ļaudis nu tikai tod wiņi teikt pi skolotoja.

Kai teorija bez praktikas, tai skolotoja audzynošona bez motes paleidzibas ir nasekmiga.

Tikai tod skolotoja audzynošonas dorbs byus sekmigs, kad byus wairok, daudzi wairok pašapzinigu māmiņu (pynā šo worda nuzeimē), kuras pyrmok barna dweselē wysu ilis un skolotojam paliks tik izweidot.“ —

X. Garīgās vērtības.

Latgales tautas dzeja – dziesmas, pasakas, teikas, leģendas, garīgās un raudu dziesmas, sakamie, buršanas, lāstu un dziedēšanas vārdi – viss tas ir lielā mērā cietis un kropļots no svešiem iespaidiem, zem kuŗiem Latgale gadusimteņiem atradusies. Cik no šīs senās dzejas ir kristalizēties un uzglabājies tīrā veidā, kā senātnes dārgums, kuŗš būtu rūpīgi uzņemams mūsu literatūrā, un cik ir bojāts, jeb gājis zudumā – par to mums grūti spriest, iekam tautas gara mantas vēl guļ izkaisītas viņas klēpī. Ja sākam sekot Latgales tautas dzejai no XIII. g. s., t. i. no tā laika, kad kristīgā ticība faktiski sāka iesakņoties plašākos tautas slāņos, tad vietējo latviešu garīgā dzīvē sastopam itkā divas pretējas pasaules: vienā pusē kristīgā baznīca ar viņas dziesmām, lūgšanām, sprediķiem, ceremonijām u. t. t., otrā – sirmās senātnes parašas un tradīcijas ar tautas dziesmām, teikām, mītiem, māņiem, burvībām un t. j. pr. Baznīca stingri norobežojās no pasaulīgās „pagānu“ dzejas un līdzšinējām tautas ierašām, principā uzskatīdama visu to par sev naidīgu un apkaŗojamu. Tādēļ runājot par Latgales gara mantām un meklējot viņas senlaiku dzīves iekārtas un pasaules uzskatu atspoguļojumus, mums vienmēr jātur arī prātā, ka tautas dzeja, zem kristīgās ticības iespaīda, pāriedama no paaudzes uz paaudzi, gadusimteņos ir zaudējusi lielāko daļu no savas īpatnības un aizvēsturiskās nokrāsas, piemērodamās arvien vairāk un vairāk baznīcas tradīcijām un sajaukdamās ar neskaitamiem svešiem elementiem, kuŗi Latgalē ieplūda reizē ar cittautiešu ienākšanu.

Neraugoties uz lielo un spēcīgo tautas atmiņu, tautas dzeja tomēr nekad nav stāvējusi uz vietas: viņas pagātnē ir vesela virkne dažādu zaudējumu, pārmaiņu un ieguvumu, kuŗu pirmcēloņi meklējami pašas tautas liktenī. Cik daudz un dažādas pārmaiņas, sakarā ar ārējiem iespaidiem, mums nākas novērot Latgales atsevišķos novados, tikpat daudz pārmaiņu cieta mutiskā tautas dzeja, izkausēdama sevī svešus elementus, vairāk vai mazāk atspoguļodama sevī jaunās pārmaiņas,

jeb vienkārši pati noslikdama zem sveša iespaida, kādēļ arī katrā apvidū savadāki uzglabājās tautas gara mantas. Ne katru atrasto dziesmu, teiku, pasaku u. t. t. varam saukt par visas tautas īpašumu, un vēl mazāk pēc viņu satura mēs drīkstam tūliņ spriest par senajo tautas dzīvi, viņas tieksmēm un iekārtu. Daudzi dziesminieki, stāstītāji un smieklinieki ir jaunākā laikā paši vienkārši sadomājuši peršas, pasakas un dziesmas dažādiem personīgiem nolūkiem — turīgie īsam laikam un jautrībai, nabagie — lai izlūgtu dāvanas, saistot ar pievilcīgu dziesmu vai stāstu klausītājus. Šis materials nava tautas darījums, bet gan no atsevišķām personām viņā šur tur izplatījies. Pirmie kristīgās ticības sludinātāji vispirms iznīcināja elku dievus, nocirta dievozolus, izpostīja altarus un ziedokļus.

Kristīgā mācība tika tulkota stingrā asketu garā, kas pagērēja no ticības brāļiem tikai grēku sūdzēšanu un nemitīgas lūgšanas, nepielaižot nekādus pasaulīgus priekus. Lai jo drīzāki izzaudētu no tautas atmiņas seno laiku parašas, baznīca, kur tas bija iespējams, apvienoja kristīgās ticības svētkus ar senajām svinamām dienām, senais tautas kalendars maz pamažām tika pārmainīts pret baznīcas kalendaru, bet dievozolu vietās, kur tauta bij paradusi sapulcēties uz dievu svētkiem, uzcēla baznīcas, kapliņas, jeb vienkārši uzlika krustus*).

Pirmās grāmatas, kā tālāk redzēsim, bija bez izņēmuma garīga satura. Laicīgās gara mantas tika pamestas pilnīgi malā, pat vēl vairāk, viss kas radās un izcēlās no lielā un dzīvā tautas gara, tika tulkots un uzskatīts kā kautkas velnišķīgs un bieži vien tika atklāti nosodīts.

Sākot no XVI. g. s. garīgie un laicīgie valdinieki ar sevišķu enerģiju izgāja uz tam, lai ar sakni iznīdētu visu, kas runāja pretīm baznīcas kultam. Tiek uzstādīta vesela rinda visstingrāko aizliegumu „pret stabulniekiem, smējējiem, zaimotājiem, spēlmaņiem, rotaļniekiem, žēlabniekiem, raudoļiem, lēcējiem, dancotājiem, nakts zīlniekiem, ūdens minētājiem... Daudzi ļaudis, piemirsdami Dievu un baznīcu, salasas vakaros uz bezgodīgām saejām, dzied velnišķas dziesmas, ciemos un pilsētās nododas buršanai, neticīgos vecenes pie sevis mājās

*) Salīdz. Голубинский. История церкви. Изд. 1881. г., т. I, стр. 742.

sauc, nebijušas pasakas stāsta un spēles spēlē, no saules un mēneša zilē, Jauna gada naktī sievas un meitas uz dēļiem jā, pavasarī ar sudrabu mazgajas, pie pirmā pārkoņa upēs un ezeros lec...“ *).

No visa tā mēs varam spriest, ka tautā vēl samērā nesen atpakaļ ir glabājies milzums vecu parašu, dziesmu, pasaku, dažādu ceremoniju u. t. t. Pret visām šīm senlaiku garīgās pasaules atliekām, tika izdoti likumi dažādos laikos, kuņos noteica visas spēles atņemt un sadedzināt, bet nepaklausīgos dziedātājus un pūtējus ar rīkstēm pērt. **).

Pa pilsētām braukāja muzikas instrumentu vācēji un lau- zēji, bet pa miestiem un ciemiem noķertos dziesminiekus, nabagus-žēlabniekus, ceremonialistus u. t. t. pēra pie baznīcas un lika dievnamos grīdas berst, bet ļaunākā gadījumā tos no- sūdzēja par ķecerību ***).

Tā sirmiemi ozoliem līdzī krita sirmās tautas dziesmas, un pazušanā gāja veseli cikli tautas gara mantu.

Kristīgā ticība lēnitiņām iesūcās tautas masās, bet blakus viņai līdz pat jaunākiem laikiem uzglabājās „slepenais diabolisms“, itkā otra ticība, kuņa sastāvēja no fantastiska kristīgo mācību un senlaiku parašu sajaukuma. No šīs vietas, kur baznīcas iespaids jau spēlē tautas garīgā dzīvē dominējošo lomu, sākās arī jauns posms tautas dzeja: pirmatnējā neskaldītā un istā tautas dzeja pa daļai nogrimst aizmirstībā, pa daļai sajaucās ar neskaitāmiem ārējiem iespaidiem un sāk atkal atplaukt dzīvē, tikai jaunā saturā un jaunās formās, citiem vār- diem, tautas dzeja tomēr turpināja dzīvot, neraugoties uz aiz- liegumiem, lāstiem un vajāšanām, jo viņa bija nepieciešama tautas jūtu un domu izteikšanai un atjaunošanai ikdienas tum- šajā dzīvē. Pastāvīgie aizliegumi un bārgie sodi tikai gaišāki liecināja, ka tautas gars vēl dzīvo možs un spirts. Bet ne tik viegli mums izdosies atrast šos tautas gara mantu apcirņus: ļaudis ir ieaudzētas bailes un kauns par savām dziesmām, kuņas ilgu laiku stāvēja itkā ārpus likuma, bieži vien skaitījās par netikumīgām un apkaunojošām priekš kristīga cilvēka.

*) Salīdz. Стоглав, гл. 41-я un Annuae Litterae Societatis Jesu Anni 1600.

**) Акты археологической экспедиции. СПб., 1836 г.

***) Акты археологической экспедиции. СПб., 1836 г.

Tautas dziesmas uzglabājušās tikai vecās, patriarhalās ģimenēs, kuŗas paaudzi pēc paaudzes dzīvojušas uz vietas. Starp daudzām citām sirmām tradīcijām, šādās ģimenēs atrodam

Mūsu robežsargi un Padomju Krievijas sarkanarmieši pie robežas
upītes uz Latvijas-Krievijas robežas.

ari uzglabātas atliekas no senām tautas dziesmām un citām gara mantām, kuŗas tiek cilātas, stāstītas un dziedātas tikai savā mazā, intīmā pulciņā, kā mēr svešniekam un vēl priekš uzrakstīšanas viņas grūti nākas dzirdēt...

Ko tad atrodam Latgales tautas gara mantu kambarī, kuŗš tik rūpīgi tiek glabāts no svešiniekiem?

Kas viņā vēl ir pāri palicies pēc neskaitamām vajāšanām, zaudējumiem un pārvērtībām? Lai uz tam varētu atbildēt, mums vispirms nākas rūpīgi krāt un kopot tās vērtības, kādas šeit vēl ir uzietamas. Iekams tas nav darīts, varam notālēm pa daļai spriest, pa daļai minēt, kāda varētu būt nākamā Latgales pasaku princese, kādus ziedus vis savā vaiņadziņā, kādus dārgumus glabās dziesmu vācelītē... Te, kur neskaitamas paaudzes ir dzimušas un izauklētas ezeru un purvu zilajos miglas audumos, te, kur mežu šalkoņa bērniem dziedāja pirmās šūpuļa dziesmas, kur rudenos un pavasaros gāju putnu klaigas modināja cilvēkos karstas ilgas pēc kautkā tāla, nezināma un skaista — te tautas dzejai pašai no sevis vajadzēja cieši saistīties ar dabu un dažādām viņas parādībām, ar ko intīmā tuvumā un ciešā draudzībā ritēja šeit vienkāršā, idiliskā dzīve. Dzīvnieki un stādi, ūdeņi un meži, akli tumšās rudens naktis, kuņās kā vilkacis šur un tur spidēja sādžu mazās guntiņas; tad — burvē-mēnesnīca, kuņā smagi piesnigušās egles pacēlās kā baltas piramides, bet zemās būdiņas vēl zemāki iegrima vizošā sniega segā, no kuņas pret debesīm, kā melni rudens veļu pirksti, pacēlās nokvēpušie skursteņi ar kamolainiem dūmu mutuļiem, — pie visa tā visdažādākās formās saistījās latgaliešu dziesmas, pasakas un leģendas. Še bija neaprobežots plašums dieviem, nārām, svētmaitām, dvēselniecēm, sirmiņiem vecīšiem un maziem bērniņiem, ļauniem gariem, nekriškāniem, raganām un vilkatēm, pūcēm, sikspārņiem, circeņiem aizkrāsnī u. t. t.; — katram sava vieta, katram savi vārdi, darbi, uzdevumi un pienākumi. Tas būtu pirmais un lielākais koncentriskais tautas gara mantu kopums, kuņa vidū stādama senlaiku dabas un viņas parādību dievināšana un apdziedāšana. Tālāk nāk it kā varoņu laikmets kuņš saistas ap piļu drupām, apaļiem kapu kalniem, svētezeriem, kaplicām un veciem krustiem. Nepopulāri, neskanīgi ir Latgales varoņu vārdi, bet toties naivāki un pārsteidzošāki savā bērnišķīgā asprātībā ir viņu darbi un bieži vien pielīdzināmi Minchauzena piedzīvojumiem. Kaut gan katrs nostāsts ir idiliski vienkāršs, tomēr par tautas fantazijas bagātību liecina šo nostāstu dažādība un vairums. Trešo un jaunāko posmu tautas dzejā iztaisa garīgās dziesmas un nostāsti par vērgu laikiem. Garīgās dziesmas sāka izplāties tikai XVI. g. s., kad iznāca šie pirmās grāmatas latgaliešu izlokšnē. Pie viņu izplātišanas lielu lomu spēlēja apkārtklejojošie nabagi-

žēlabnieki, īpaši garīgie dziedātāji. Dažreiz pa divi-trīs kopā viņi gāja no sētas uz sētu. Vienam no viņiem allaž bija līdzīgs stūdenieks-instruments, drusku līdzīgs krievu balalaikai, ar četrām jeb sešām stīgām, noskaņotām pareizās oktāvās *). Žēlabniekus visur labprāt uzņēma un apdāvināja. Patiesībā viņi bija to banduristu un stabulnieku pēcnācēji, kuŗi senāk spēlēja pagānu ceremonialos un rotaļās. Starpība bija tā, ka pagānu laikos to izpildīja vesēlie svētku dienās, tagad, turpretīm, gāja apkārt tikai kroplī un nabagi, kā dāvanu lūdzēji. Ja sādžā gadījās mironis, tad žēlabnieki palika dziedāt raudas līdz otrai dienai. To šeit arī tagad neliedz, pie kam tiek izpildītas dažādas māņticības.

Raudātāji un žēlabnieki, bez šaubām, daudz dziesmu sacēruši paši, sajaukdami lūgšanas un garīgās dziesmas ar tautas dziesmu tekstiem un meldijām. Man ir gadījies redzēt ar roku drukatas grāmatiņas (drukātas tādēļ, ka rakstīt pratēju agrāk nemaz nebija), kur bez garīgām dziesmām iedrukātas arī dažas laicīgas (tautas) dziesmas, dažādi gudrības vārdi, laika novērojumi u. c. Šīs grāmatiņas pāriet no vecmātes uz meitas meitu un tiek glabātas, kā ģimenes dārgums, kopā ar vecām lūgšanu zīmēm un kakla krellēm. Jāatzīmē arī daudzie nostāsti, teikas un leģendas par apslēptām mantām, nogrimušām pilīm un baznīcām, par brīnišķīgiem kokiem tālos mežu biezokņos, uz kuŗiem aug zelta, bet ziemā sudraba lapiņas. Šos kociņus dēstījusi pati Māra, lai būtu ar ko pušķot viņas dēla Jezus tēlus Ziemas svētkos un Lieldienās. Atrast viņus varot tikai tas, kuŗš savā muižā nevienam krustam neejot gaŗam, to nesveicinājis un kuŗš neviena lūdzēja nepalāizot neapdāvinātu... Nogrimušās un apraktās mantas var atrast tikai ticīgais un drošsirdīgais, bet šaubīgie un bailīgie sajūk uz vietas un vairs nespēj atgriesties mājās.

Viņiem ilguš gadus jāiet apkārt par žēlabniekiem, iekams viņi atdabū vesēlu prātu. Šo nostāstu izcelšanos varētu izskaidrot ar lielo baznīcas iespaidu pēdējā laikā, ar tautas nabadzību un pārāk lēno saimniecisko progresu: nomocītam un izsalkušam latgalietim dzimst nejauša doma, ka ir pasaulē kādi brīnišķīgi ceļi, pa kuŗiem var tikt pie iztikas un бага-

*) Šis instruments izmainītā veidā sastopams pie dāvanu lasītājiem Latgalē arī tagad. Salīdz.: Акты археолог. экспедиции. СПб., 1836 г.

tības, jo pēc viņa atziņas nabadzības un bagātības problēmi tikai tā būtu izskaidrojami...

Rakstības un grāmatniecības sākumus Latgalē grūti noteikt. Līdz šim vēl nekas nav darīts, lai noskaidrotu, cik, kādas un kādā ceļā grāmatas ir izplatījušās pa Latgales draudzēm un atsevišķiem ciemiem, kādā vizē ir panākta lasitprašana pilnīgi tumšajos novados, kur nebija ne mazākās saprašanas par drukatā vārda vērtību un nozīmi. Tagad mēs sastopam latviskās lūgšanu grāmatas, viņām blakam jau labu tiesu laicīgās literatūras un dažādu laikrakstu, dzirdam latvisko valodu un pat latviskas dziesmas, bet kā visi šie dārgumi ir no spaidu un moku pilnās pagātnes izniruši un šurpu atvesti — par to mēs neka nezinam. Liela kulturvēsturiska parādība ir itkā piemirsta, un mums nākās atkal atkārtot to pašu, kas jau iepriekšējās nodaļās daudzkārt ir sacīts, proti: maz, ļoti maz ir darīts pie Latgales īpatnējo parādību un senātnes izcelšanas. Pašreiz to darīt kavē nevien mūsu lielā vienaldzība pie nacionālo vērtību pētīšanas, bet vēl tas apstāklis, ka juku laikos visi vecie arhīvi un retie grāmatu krājumi, kuŗi atradās galvenām kārtām privatās rokās, ir, labākā gadījumā, iznēsāti pa sādžām, bet ļaunākā — izlietoti, kā makulatura, kālab uziet kādus oriģinālus avotus nākas ļoti grūti. Tikai caur vienu, vai otru gadījumu laimejās nākt uz pēdām senlaiku grāmatām un svāriģiem dokumentiem.

Pēc tiem materialiem un ziņām, kuŗas man patlaban pieejamas, Latgales grāmatniecības attīstības gaitu varētu sadalīt apmēram šādi:

- 1) Jezuitu un bazilīniešu laikmets — no 1620.—1828. g.;
- 2) Krievu reakcijas laikmets — no 1828.—1905. „
- 3) Atmodas laikmets — pēc 1905. gada.

Jezuiti savu darbību vispirms attīstīja Polijā un no turienes, cīņā ar pareizticību un protestantismu, izmeta savas organizācijas tiklu arvien tālāk uz austrumiem un ziemeļiem, ievilkdami drīz vien viņā arī Latgali jeb poļu Vidzemi („Inflanty Polskie“). 1569. gadā jezuiti pirmo reizi parādas Viļņā un

divus gadus vēlāk atklāj tur skolu, bet desmit gadus vēlāk, kad Stefans Batorijs ieņēma Polocku (1579.), jezuiti savu darbību pārcēla pār Daugavu. It sevišķi rosīgi jezuiti strādāja Polockā, kuŗa skaitījās, kā attālākais viņu postenis uz austrumu pareizticības robežām. Še tika nodibināta jezuitu koleģija un atvērts viņu zeminars jaunatnes audzināšanai un sagatavošanai katoliskā garā. Jezuitu koleģijas bez tam nodibinājās arī Vitebskā un Daugavpilī, bet mazākos centros Baltkrievijā un Latgalē atvēra misijas. Kad 1773. gadā tika izlaista pāvesta breve par jezuitu ordeņa likvidēšanu, Krievijas jezuiti ar veiklību pie pilsgalma panāca nevien atļauju turpināt savu darbību, bet ieguva klāt arvien jaunas tiesības un drīz panāca pat to, ka pāvests viņus ar īpašu bullu atzina un par jaunu apstiprināja (1801.). Ar to sākās augstākais un intensīvākais jezuitu darbības laikmets.

Polockas koleģija tika pārvērsta par akadēmiju ar trijām fakultatēm — teoloģisko, filoloģisko un filozofisko. Akadēmijai bija plaša autonomija; starp citu, tieši viņai bija padotas visas jezuitu zemākās skolas. Šis ziedu laikmets turpinas nepilnus astoņus gadus, jo jau 1820. gadā visas jezuitu iestādes un skolas uz augstāku rīkojumu tika slēgtas, bet jezuitus sāka apcietināt un izsūtīt no Krievijas. Par iemeslu šai bārdzībai bija tas, ka veiklie un vispusīgi izglītotie jezuiti piegriezta Maskavā un Peterpilī katoļu ticībai vairākas augstu stāvošas personas, un vispār sāka nopietni apdraudēt pareizticību.

Kāmēr no austrumiem uz Latgali un reetuma apgabalu nāca pareizticības misionāri un aģenti un nopūlējās savu stāvokli stiprināt ar varu, aizliegumiem, sodiem un vispārējo tumsību, tikmēr jezuiti katolicismu stiprināja citādākā ceļā. Vispirms viņi centās saņemt jaunatnes audzināšanu savās rokās. Šim nolūkam pie jezuitu misionēm tika atvērtas skolas, bet pa draudzēm, baznīckungiem vajadzēja sarīkot skaitīšanas mācību (pātaru skolas) latviešu valodā, piepaturot latīņu un poļu tekstus tikai nepieciešamākos gadījumos. Jāpiezīmē, ka jezuiti bija pirmie, kas pareizi novērtēja mātes valodas lielo nozīmi katoļu ticības aģitācijā. Skaitīšanas mācība ilga katru gadu 2—6 nedeļas. Šur un tur pa sādžām arī pastāvēja bērnu apmācīšana pātaru skaitīšanā. Paradums vest bērnus pie baznīckunga uz pātariem ātri un dziļi iesakņojās tautā un pastāv no

jezuitu laikiem līdz šai dienai un ir tik cieši saistīts ar tautas reliģiju un baznīcu, ka pat krievu melnā reakcija neuzdrošinājās pret to uzstāties. Vispirms, kā mēr nebija grāmatu, tika praktizēta skaitīšana no galvas: baznīckungs, bet visbiežāki kāds no baznīcas kalpotājiem skaitīja bērniem lūgšanas priekšā un mācīja dievkalpošanas kārtību un ceremoniju nozīmi.*).

Lai skaitītājiem un baznīckungiem, kuŗi paši bieži vien neprata latviski, būtu vieglāki mācīt, tad jezuiti sāka izdot grāmatas vietējā izloksnē. Līdz darbības pārtraukšanai no krievu valdības (1820.), jezuiti izdeva kādas trīsdesmit grāmatīņas, visas bez izņēmuma garīga satura un pa lielākai daļai ar latīņu un poļu virsrakstiem. Priekš diviem gadu simteņiem šis skaits ir pārāk mazs, bet kas var galvot, ja še nebūtu darbojušies jezuiti, varbūt Latgalē latviešu valoda būtu seņ nosmacēta poļu garīdzniecības un krievu birokratijas spaidos.

No jezuitu laikmeta grāmatām šeit piemēra dēļ pievedīšu dažu grāmatu virsrakstus.**)

1. „Erdmanni Tolgsdorf catechismus, nomenclatores, conaciones, hymni et antiphonae (lingua livonica sen lothavica).“

Ņemot vērā, ka grāmatas izdošanas gads nav skaidri zināms, ka viņas autors ir miris 1620. gadā un ka grāmata varēja iznākt tiklab priekš, kā pēc viņa nāves, pareizākais, pēc manām domām, būtu pie Latgales rakstības sākuma noteikšanas pieņemt vidus skaitli, t. i. 1620. gadu.

2. „Evangelia toto anno singulis Dominicis et festis diebus juxta antiquam Ecclesiae consuetudinem in Livonia Lothavispraelegi solita. Ex Latino in Lothavicum idioma translata per R. P. Georgium Elger a Soc. Jesu, Vilnae, Typis Acad. S. J. 1672.“

3. „Dictionarium polono-latino-lottavicum, opus posthumum R. P. Georgii Elger S. J. in gratiam studiosae juventutis in lucem datum. Vilnae, Typis Academicis S. J. Anno Dni 1683tis.“

*) Cik lielā mērā šī skaitīšana ir praktizēta, par to liecina arī tas, ka līdz šai dienai latgalieši lieto vārda „lasīt“ vietā vārdu „skaitīt.“ („Skaiti gromotu!“).

**) Sīkāku sarakstu skat.: Berģu Jānis. Bibliografiskas piezīmes pie Latviešu rakstniecības rādītāja.

Šī grāmata ir visvecākā latviešu vārdnīca, kuŗa sarakstīta Latgales izloksnē no jezuita Georga Elgera. Daži eksemplari no šīs grāmatas pirms kuŗa glabājās Viļņas mācības apgabala pedagoģiskā muzejā. Nav zināms kāds liktenis šīm grāmatām ir bijis pa gaŗo evakuācijas laiku.

4. „Katoliszka Dzismiu gromota Divam vyssu-varygam par gūdu un Latviszym par izmociejszonu sarokstīta un izdrukovota Wilniē pi Baznickungu Jezuitu 1730 godā.“

5. „Lotavica Grammatica in gratiam illorum qui Lumen doctrinae christiane sedentibus in tenebris et umbra mortis afferre student, edita Anno ab ortu solis Justitiae in carne humana 1737 Vilnae, Typis Collegii Academ. S. J.“

6. „Nobożeństwo ku czci y chwale Boga w Trójcy Świętey Jedynego, Najśeo Panny Mariji y Ś. Ś. Patronowz pieśniami i nouka krotka o obowiazkach chrześcieńskich na język Łotewski z Polskiego przetłumaczone. Wilno w drukarni Acad. r. pańskega 1771.“

Jāpiezīmē, ka sākumā vairākas grāmatas iznākušas ar latīņu un poļu virsrakstiem, kaut gan pats saturs drukāts latviešu valodā, izņemot dažus nodaļu un atsevišķu gabalu nosaukumus. Domājams, ka piepaturot uz grāmatām virsrakstus svešās valodās, sarakstītāji un izdevēji ar to gribēja pastiprot šo grāmatu izcelšanos no pārbaudītiem avotiem un līdz ar to novērst katras aizdomas par viņu nepareizību vai ķecerību. XIX. g. simtenī grāmatas jau iznāk gandrīz tikai ar latviskiem virsrakstiem.

7. „Krysta cielsz cisdama Kunga Jesu Chrysta Pestitoja myusu nu sātās Piļata net uz koļna Kalwaryas ejams, diel goryga pożytku wyssu, kotry dorgu atpestiszonu ar patieycibu gryb apgodot nu polska woluda uz łatwyska partolkots un izdrukots pa zwoleyszony wiersniku Połockā, pi Baznickungu Jezuitu 1799. godā.“

8. „Cylwaks iszkigs aba mociba ap korybom cylwaka, ik winam dareyga. Nu wina Baznickunga zam reudiszonas Wilnys saļasita un da spidornies paduta a nu cyta Baznickunga pa łatwiskam iztizņi porlykta un uz jaunu izspista pa Zwaleyszony wiersiniku, Połockā iksz spidarnies Baznickungu Jezuitu 1808. godā.“

Paraugus no senājām grāmatām mēs visdrīzāki uziesim Latgales sādžās, dievticīgās ģimenēs, kur vecās lūgšanu grāmatas tiek glabātas ar lielu rūpību, vienmēr aiz atslēgas. Tikai pātaru reizēs, vai uz baznīcu braucot saimniece izņem grāmatu no skapja, kur viņa parasti stāv ietīta baltā lakatiņā.

Pēc jezuitu ordeņa slēgšanas (1820.) viņa darbus mēģināja turpināt Bazilianiešu, grieķu-uniātu ordenis, kuŗš darbojās paraleli ar jezuitiem un bija pēdējiem stipri vien piepalīdzīgs pie latinisma izplatīšanas rietumu apgabalā.

Baltkrievijā, piemēram, bazilianieši ieguva ap 100 pareizticīgo klosteru (viens no tiem atradās arī Polockā) un ievada tur zem unijas segas pilnīgi katolisku garu, piepaturēdami no pareizticības tikai dažas ārējās formas. Pareizticīgā reakcija, kuŗa nāca no austrumiem, kā uzvarētāja pār visām mazām tautībām, nevarēja ciest arī bazilianiešus, un 1828. gadā, uz Polockas arķibiskapa Lisovska ierosinājumu, tika slēgts bazilianiešu ordenis. Līdz ar jezuitu un uniātu ordeņu slēgšanu, šē iestājās tumšs reakcijas laikmets, kuŗš ar neievērojamām pārmaiņām turpinājās līdz pat 1905. gadam. Profesors Rancāns par šo laikmetu saka: „Par katoļu baznīcas stāvokli Latgalē krievu valdības laikā labāk nerunāt. Katoļu baznīca bija toreiz tik lielā mērā no valsts apspiesta, ka viss šis viņas pastāvēšanas laiks vairāk līdzinas nelāgam sapnim, nekā īstēnībai. Katoļticīgiem latviešiem Latgalē līdz 1904. gadam bija pat aizliegts izdot latviešu valodā grāmatas un lietot šo valodu skolās.“*) Drīz vien izrādījās, ka krievu valdība iziet nevien uz katoļu baznīcas apspiešanu, bet līdz ar to arī uz rietumu guberņu pilnīgu pārkrievošanu. Jau 1861. gadā tiek izlaists visaugstākais reskripts, pēc kuŗa visas grāmatas, kuŗas iznāktu leišu un latgaliešu dialektos, ir drukājamas krievu burtiem, bet no 1863. gada (Muravjeva laikā) visa rakstība ar latīņu burtiem tiek pilnīgi noliegta. Tikai 1880. g. Zinātņu akadēmijai laimējās dabūt visaugstāko atvēli drukāt gotu burtiem zinātniskos rakstus par Lietuvu, bet arī tikai tādā gadījumā, ja šie raksti netiek plašāki izplatīti tautā.**)

*) Aizliegums lietot latviešu valodu skolās turpinājās līdz pat 1917. g. revolūcijai. O. S.

**) Sk. Московск. сборн. 1887.

Līdz ar latīņu rakstības vajāšanu vecās leišu un Latgales latviešu lūgšanu un dziesmu grāmatas pārvērtās ticīgo katoļu rokās par retu, dārgu un svētu lietu. Uz grāmatām sacēlās priekš tiem laikiem pasakainas cenas: par vienu grāmatiņu maksāja 3—4 rbļ., kāmēr drukas brīvībai pastāvot par viņām maksāja tikai kādas 20 kap. Aizliegto grāmatu izdošana drīz

Stabs uz Latvijas-Krievijas robežas.

vien tika atjaunota ārzemēs — Tilzitē, Klaipēdā u. c. Bez tam, grāmatas latgaliešu izloksnē iznāk šajā laikmetā Priekulē, Rīgā pie Plātesa un Tērbatā pie Lākmaņa. Grāmatas tā tad tika drukātas tepat blakam Latgalei, bet ievest un izplatīt viņas pa Vičbaskas guberņu bija noliegts, un viņu pārvešana varēja notikt tikai kontrabandas ceļā. Tādēļ jaunu grāmatu ieplūdums, samērā, bija ļoti niecīgs un tirgošanās ar „svētām grāmatām“ izvērtās par īpašu spekulāciju, kuŗu, kā jau parasts, vairāk piekopa žīdi, izvadādami grāmatas pa sādžām reizē ar darvu, ziepēm un lupatām. Nauda tajā laikā bija diezgan reta lieta, tādēļ grāmatas tika mainītas pret labību, sviestu, teļādām u. c. sādžu ražojumiem pēc savstarpējas vienošanās.

Laikmetā no 1864.—1891. gadam pavisam iznāca leišu un latviešu valodās 25. grāmatiņas, drukātas krievu burtiem. Visas viņas, izņemot vienu, izdotas no krievu valdības iestā-

dēm. Vai viņas plaši, jeb nemaz netika izplatītas tautā, — par to trūkst ziņu. Turpretim, tajā pašā laikā ārzemēs iznākušo grāmatu un avīžu skaits sniedzās pāri 700.*)

Šie skaitļi gaiši liecina, kā par to tumšo reakciju, kāda valdīja gandrīz piecdesmit gadus visā Latgalē, tā ari par tautas lielo pieķeršanos savai valodai un latīņu burtiem. Tas ari tikā pastrīpots 1895. gadā, preses darbinieku kongresā. Bet neatlaidīgie pārkrievotāji to visu nelikās redzam un dzirdam. Viņi joprojam sludināja, ka rietumu guberņas no seniem laikiem esot dziļi krieviskas — atliekot tikai krievu garu atdzīvināt...

Tā tas turpinājās līdz 1904. gadam, kad itkā negaidot priekš Latgales tika atļauta drukas brīvība ar latīņu burtiem. Pārkrievotāji pa daļai pārliecinājās par savas līdzšinējās taktikas neauglību, pa daļai ari bijās no vienmēr pieaugošās latgaliešu un leišu sabiedriskās pašapziņas. Inteligenti, sabiedriskie darbinieki un pat veseli pagasti sāka pieprasīt drukas brīvību. It sevišķi šī kustība pieņēmas Lietuvā un līdz ar viņu drukas brīvību atdabūja ari Latgale.

Kaut gan no tā laika pagājis ievērojams laika sprdis, tad tomēr nevaram sacīt, ka Latgalē būtu novērojama ātra un plaša literatūras un grāmatniecības uzplaukšana. Pirmie latgaliešu laikraksti cēlās un krita, tāpēc ka nebija līdzekļu resp. lasītāju. Latgaliešu izloksnē līdz šim ir iznākušas pāris desmit plānas brošūriņas, starp kurām oriģinaldarbu tikpat kā nav. Visas šīs grāmatiņas var izlasīt nedaudz dienās un no visām viņām kopā nav iespējami iegūt kaut cik pietiekošu pašizglītību. Aplami ir kaņot ar izloksni, kā tādu, bet aplami ir ari noslēgties šīs izloksnes literatūrā un meklēt un pierakstīt tai vērtības, kurās varbūt radīsies tikai pēc ilgiem gadiem. Ir skaidrs kā diena, ka līdzšinējās triju partiju avīzes (katra iznāk nedēļā reizi), ka ari minētās divdesmit brošūras ir pārāk nabadzīga garīgā barība augošai Latgales inteliģencei. Tādēļ Nesaprotami ir, kādēļ gan šai inteliģencei jāliedz mūsu literatūras neizsmeļamās bagātības, iežogojot to šaurajos vietējās izloksnes mūros?

*) Протоколы I. всероссийск. с'езда деятелей печатного дела. Москва 1895. г.

Ar gandarījumu varam konstatēt, ka paši progresīvā virziena latgalieši ir sen jau vienis prātis par to, ka literatūras izloksne ir jādara pieejama visai skolu jaunatnei, nenoliedzot nevienam sniegt arī vietējā izloksne vērtīgus mākslas un zinātnes darbus.

Kādā ceļā latgalieši to cer panākt, par to nākošā nodaļā.

XI. Latgaliešu ortografija*).

Cik daudz trykumu un papildību myusu ortografijā, tu zyna kotrs, kas kaut cik ir turejis spolvu sovos rucos. Mums tryukst nuteiktas, konzekventas lykumibas; gramatiski raibumi speid vysos molos. Ari latgališu gramatiku rakstitoji veļ nav pospējuši izdumot sovu priksmatu leidz golam, todeļ lelas pretrunas sastopamas ari vysūs myusu mocibas leidzekļus. Prutam, ka tys vysš roda lelus traucejumus voludas izveidošonai un jo seviški lelos gryutibos caur tu runas myusu školom un skolotojim, kam jāmoca jaunó paudze na tikai loģiski, bet ari pareizi rakstit. Ļuti napateikamu ispaidu atstoj myusu rakstibas jau orejó vin puse, jo kas var byut banaloks par principu: пиши, как попало? Mums, kai zynoms, pórok moz ir literaturas, bet, par nuzalojumu, ari tei pošā sarakstita tai, ka kotram, kas mozok pazeist latgališu izlüksni, tei izlikas par vyslelokū putrojumu. Vel tagad, kai zynoms, kotrs nu myusu periodiskim izdavumim izit sovā ortografijā. Tys vysš licynoj por tū, ka mums reizi par vysom reizem josasnadz skaidriba un nuteiktiba ortografijas litā.

Par ortografijas litom tyka vairrokórt runots naseņ atpakaļ. Pat tyka nūturatas vairokos konferences. Bet vajadzigó sasprašona tūmār notyka panokta, kotrs oizgoja uz sovu pusi, atstojut dzeivei pošai nūgludynot itipigus „zorus“. Un patisibā gryuti beja sasaprast, jo valdeja un vel tagad volda divi pilnigi preteji uzskoti, kas vel vairok palik nasavinojami, kad tim pijauc politiskū raugu. Latgolas separatisti, kas idumojas latgališu styprumu nūsarūbežošanā nu porejim latvišim, aizstóveja vacus pamatus. Ti aizstoveja vacos tradicijas, un todeļ ari ortografijas ziņā nagribeja pilaist nikaidu jauninójumumu. Vacūs potoru grómotu póliskū ortografiju ti atroda par vairok pimarojamu latgališu izlüksnei,

*) Lai iepazīstinatu lasitājus ar pašreizejo latgaliešu rakstību, tad šī nodaļa tiek ievietota vietējā izloksne. Apcerējums ņemts iz „Jaunās Straumes“ 1923. g. Nr. Nr. 8 un 9.

nakai literaturas voludas ortografiju un pi to pastóveja. Utrs vèrzins beja pretejais, styureja uz vokoru pusi un mekleja sasaprašonu ar baltišim, lai rast styproku vinibu, lai izskaust navajadzīgū škirošonu, kas nók par ļaunu latgališu un vysa Latgolas apgobola atteistibai. Ceiņa tūrpynojos, bet dzeive dareja sovu. Tai izveidojos myusu tagadejō raibō ortografija, kurā ir ivasti dažaidi principi un kurai todeļ tryukst vajadzīgōs konzekvences.

Atzeistūt vinu latvišu voludu, byutu jónok pi sledzina, ka latgališu ortografijai, kai taidai, vyspori nav pamata. Jo cytu tautu pimāri rōda, ka dialektim sovas ortografijas napastōv; vysī losa vinu rokstu, tikai kotrs tū izrunoj sovā izlūksnē. Ari pi mums par šū jau savā laikā beja dūmots. Baznickungs Trasuns, stojūtis pi Latgolas mudynašonas, beja isocis rakstīt tikai literaturas voludas ortografijā. Pymais viņa kalendars beja iznōcis baltišu izlūksnē, latiņu burtim. Tūmār dzeive spidia viņu atsakopt, vacō pōtoru gromatu poliskō ortografija jemīa vèrsu, un tys lik mums byut apdumīgim ari tagadejā laikā. Prutams, pi vysa tō styprā mārā beja vainīga baltišu tyvredziba, kas naļavia tim pazeit Latgolas apgobola vajadzibas. Vysus, kas dzeivoj aiz Lubona, ti vinkorši uzskateja par „polišim“, un todeļ nameģinoja dutis ar sovu latviskū kulturu. Baltiši, kai gaišoki latviši, napadūmoja laikā par sovim cilts brolim-latgališim, kas otsaroda krīvu-poļu varā. Ti šaursirdīgi turejas pi sova vōciskō roksta, kas beja pilnīgi nasaprūtams caur pōtoru grōmotom pi pōliskōs ortografijas piradynotim latgališim. Un pat tad, kad latgališus dzyma vajadziba pec laicīgom gromotom un laikrokstim, ti naprota apmirinot viņu prasibas. Latgališim naatlyka cytas izejas, kai pošim meklet patstovīgus ceļus. Tys vyss nuvedia pi to, ka rodos specials latgališu jāunizveidojums — latgališu rakstiba, kas pi cytim apstokļim varetu pilnīgi izpalikt. Ar lelu ryugtumu jokonstatej, ka laiks ir stypri nukavets. Myusim jau rūnos sova literatura, kas teik rakstīta sovā izlūksnē un sovā patstovīgā ortografijā. Vitejo dialekta atteistibai tai tod ir lykti nopicišami pamati, kurus vairs navar iznycynot ar vinkoršu pajemini. Dūmot topec par latgališu izlūksnes un ortografijas nakavejušu izskaušonu, par kū isorunoj vins ūtrs nū tyvredzīgim baltišim, ocumirkli nav ni mozokō pamata.

Tūmār mes navaram un nadreikstam aizaraut ar latgaliskū vin pusi. Kai latvišu tautas sastovdaļa, mes navaram it pilnigu separatu ceļu, nu jauna styurejut uz vacū poliskū ortografiju. Na, mums pec ispejas jozacēš nūvérst raditūs škeršļus, kas traucej baltišu-latgališu sabidriskū un kulturelu kupdarbibu. Ja natyka panokta vajadzīgó sasališonos vel pyrms drukota vórda izplatišonos Latgolā, tad tys tagad mums jópanók pakopiniski, kulturelos atteistibas ceļā. Jo seviški tys jodora tamdeļ, ka mes vel asam porok nabagi, mums tryukst vajadzīgūs vērtību, mums nav grómotu. Ari praktiski mes asam aizintereseti dreizok ipasazeit ar vysu tū, ku jau ir sasnaguši baltiši; lai tikt uz prišku, lai ijemt lobokas vitas, lai uret plašokus sakorus, mums jozyn baltišu izlūksne un viņu poreizrakstiba. Školos jau tū moca, bet tei gryuši byus sasnadzama, ja latgališu ortografija byus byuveta uz vacim pamatim, jo pyrmu latvišu voludas rakstību latgalīts izamocós pec vacós puspóliskós gromotas. Mums tas tad gribūt nagribūt jopisamārojos apstokļim. Un ortografijas litā tys nav pórok gryuti izdorams.

Atstojūt latgolišu izlūksnes ortografijai leidzšinejūs pamatus, kas dybynoti pa lelakai daļai uz fonetikas principim, mes vigli varam izvest daudzus modificejumus ortografijas nūgludynošonai nu orejos puses. Vysus meikstynojumus kai ari garuma zeimes mes varam pilnigi piskaņot tam, kas ir ivasts literaturas voludas jaunizstrodotā ortografijā. Ari pi vórdu darinošonas, viņu lūcišonas un teikumu izveidošonas, taipat ari pi diftongu litošonas mes daudzos vitos varam sekot baltišim, kas patisibā praksē jau lelā mārā ari nuteik. Gryušok vorbyut byus tikt póri nalaimigojam „y“, kurš mums napicišams citūs skaņu apzeimošonai. Bet ari tys ar laiku izveidosis un, jodumoj, atkriss, taipat kai dažu meikstus skaņu apzeimejums, kas pi mums rakstibā jau atmasts, kaut gon izrunā palik. Vysā vysumā mums, cik vin tys ispējams, jopiskaņoj sova ortografija literaturas voludas un zynotniskos komisijas izstródotai ortografijai, un jo pi toida uzskota turesis ari jaunsasaucamo latgališu ortografijas konference, tad mes tiksīm uz pareiza ceļa.

Mums joit sasaprašonas un vysdreizokas tyvynošonas ceļš. Mums jóizleidzynoj vērdziskós pagotnes rūbus!...

Saturs:

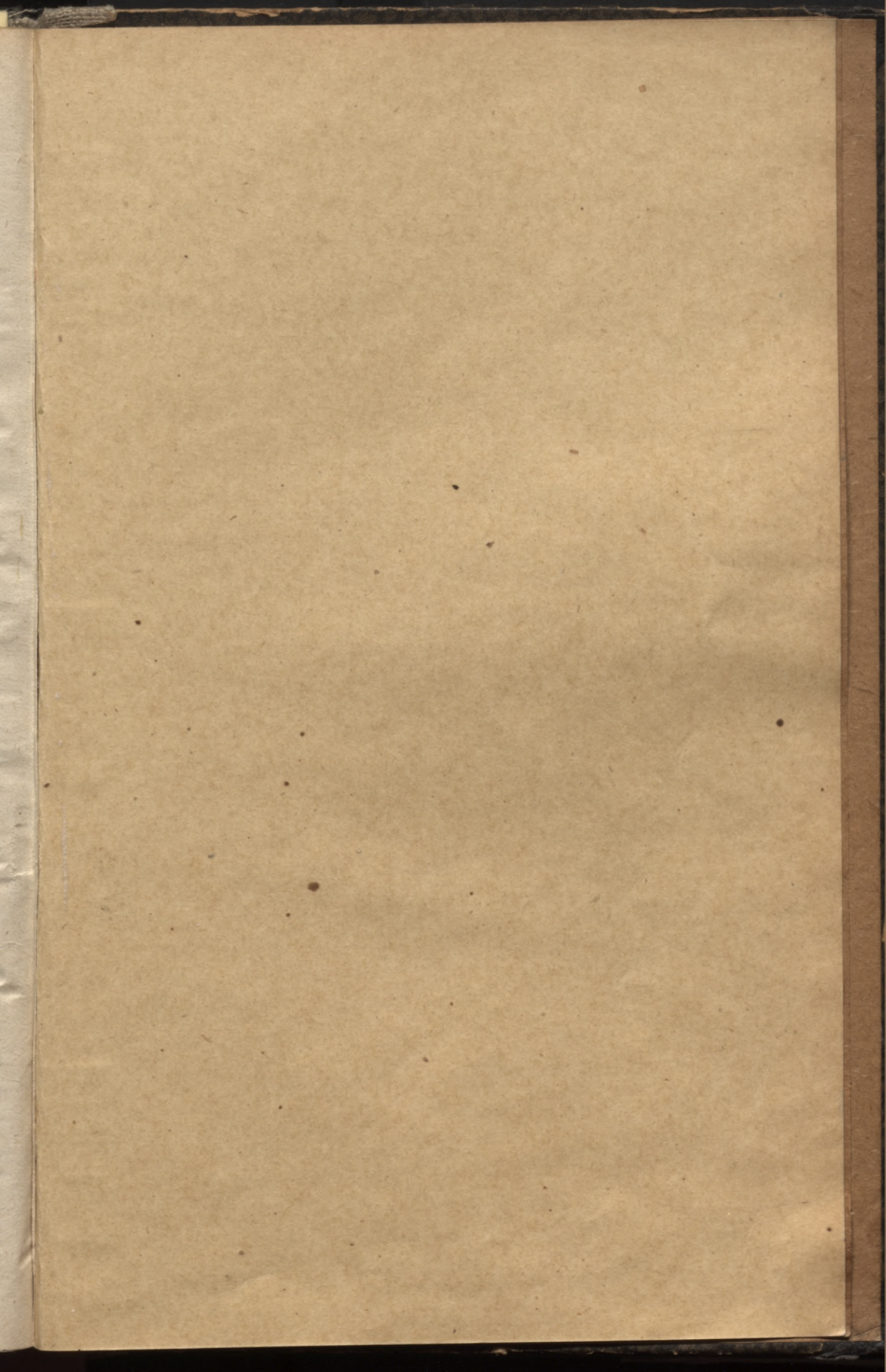
	Lapp.
I. Zeme un ļaudis	5
II. Mājas dzīve un ierašas	16
III. Tautas ārstniecība	25
IV. Sveštautiešu iespaids.....	29
V. Baltkrievu jautājums	35
VI. Vecā un jaunā zemes iekārta	38
VII. Meži	53
VIII. Burlaki un iebūvieši	63
IX. Tautas izglītība.....	69
X. Garīgās vērtības	94
XI. Latgaliešu ortografija.....	108

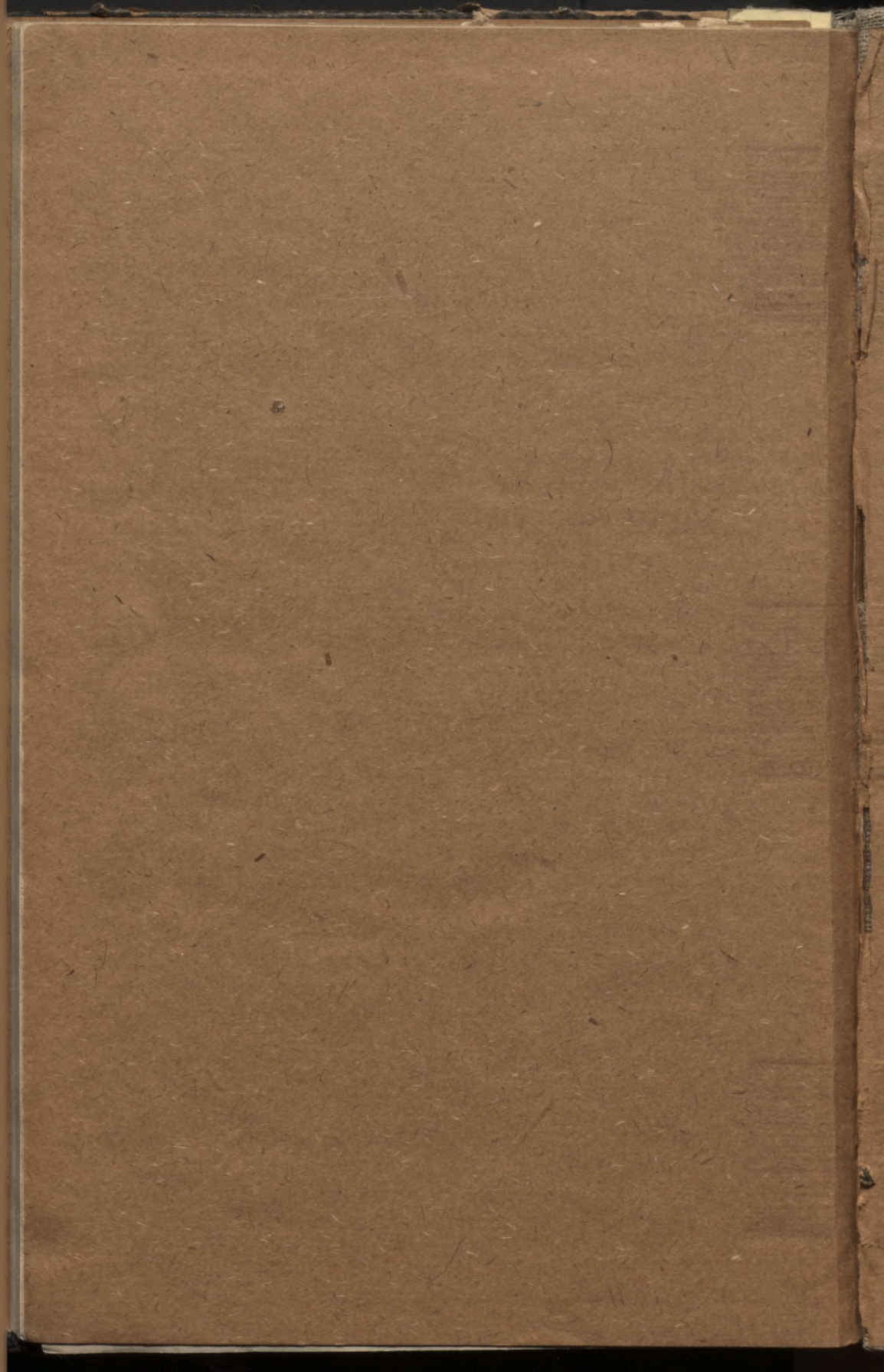

(2-)

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0309048790